

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА
АРХЕОЛОГІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА
ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР**

**МАТЕРІАЛИ
VI ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ, АСПІРАНТІВ ТА
СТУДЕНТІВ**

11 травня 2023 року

Івано-Франківськ – 2023

УДК: 93/94:902:001.891

*Затвердила вчена рада Херсонського державного університету
(протокол від 29.05.2023 № 13)*

Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.: к.і.н., доц. Н.М.Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2023. 140 с.

Редакційна колегія:

Батенко Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Бойков О.Ю., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Водотика С.Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Кузовова Н.М., кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Михайленко Г.М., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Рецензенти:

Безлуцька О.В., кандидатка історичних наук, доцентка, Херсонська державна морська академія

Коновалова Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

У збірнику вміщено матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 11 травня 2023 року в Херсонському державному університеті. Збірник висвітлює актуальні питання історії та археології.

Розрахований на студентів, аспірантів, вчителів, викладачів вищої школи.

ISBN 978-617-7090-83-9

ЗМІСТ

Баранчук Д., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ У 1928-1930 РР. НА ТЕРИТОРІЇ УСРР.....	6
Барладіна В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ФЕНОМЕН ЖІНОЧИХ ПОХОВАНЬ ЗІ ЗБРОЄЮ В СКІФСЬКИЙ І САРМАТСЬКИЙ КУЛЬТУРАХ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ.....	9
Головко Т., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ ЯК ПІДГРУНТЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ З НІМЕЦЬКИМ ОКУПАЦІЙНИМ РЕЖИМОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	13
Гринь В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СВІТИЛЬНИКИ З БІЛОЗЕРСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В ФОНДАХ АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ ХДУ.....	17
Денисюк К., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СУЧАСНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	28
Домаскін М., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СТЕПАН СОСНОВИЙ У ФОКУСІ ДОСЛІДНИКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932- 1933 рр.....	33
Дунафт Б., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОЛЬВІЙСЬКОГО ПОЛІСУ АРХАЇЧНОЇ ДОБИ ЗА ДАНИМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА НУМІЗМАТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ	40
Єрмоменко В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЕРАМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ГОРОДИЩА СКЕЛЬКА.....	48
Коваль О., м. Миколаїв – м. Слупськ МОМЕНТИ ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЄЛИСАВЕТГРАДА ТА ЇЇ СПІВРОБІТНИЦТВО З ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ МІСЬКОЮ ДУМОЮ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	53
Коваль Г., м. Миколаїв РЕАКЦІЯ АНАНІЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ НА РОЗТРАТУ КОШТІВ В АНАНІЇВСЬКОМУ МІСЬКОМУ БАНКУ В 1908 РОЦІ.....	59

Кошеля Є., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОПІР НАЦИСТСЬКОМУ РЕЖИМУ ТА ЗАМАХИ НА ЖИТТЯ ГІТЛЕРА В НІМЕЧЧИНІ	65
Куріцина А., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПЕРША НІМЕЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ – ВЕЙМАРСЬКА РЕСПУБЛІКА	72
Мартиновська А., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДОКУМЕНТИ КОМІСІЇ ПО РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ НІМЕЦЬКО- ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРО ГОЛОКОСТ.....	76
Медведєв І., м. Тростянець АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МОДЕЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФОРПОСТУ: МУЗЕЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	80
Мельник О., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЕТАПИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	87
Недолуженко Б., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСИНСЬКОЇ ГРУПИ	92
Петрушко Т., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЕФЕКТИВНА І ВИВАЖЕНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	98
Романюк А., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ МИСТЕЦТВО ІТАЛІЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ.....	103
Сліпченко А., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	107
Тусюк І., Водотика С. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРОТИСТОЯННЯ НАТО-РФ (КІН. ХХ СТ. — ПОЧ. ХХІ СТ.).....	111
Харчук О., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ В ХХ СТОЛІТТІ У ВИГЛЯДІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВІД ЛІГИ НАЦІЙ ДО ООН	116

Шашликова К., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОЛЬ Й. ПАЧОСЬКОГО У СТВОРЕННІ ХЕРСОНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	122
Шевченко В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЛИЦАРСЬКИЙ ТУРНІР ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	127
Щербина В., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКА ВІЙНА В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	130
Ярошенко А., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОЛІТИКА УРЯДІВ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	135

УДК 94(477)«1928/1930»

Дмитро БАРАНЧУК,
бакалавр IV курсу спеціальності 032 Історія та археологія,
Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ У 1928-1930 РР. НА ТЕРИТОРІЇ УСРР

***Анотація.** В статті досліджуються селянські повстання у 1928-1930 рр. на території УСРР: причини та наслідки.*

***Ключові слова:** історія, Україна, повстання, колективізація, селянство*

В Україні в період 1928-1930 рр. відбувалися селянські повстання, які стали виявом протидії політиці радянської влади. Ці події також відображають наміри радянської влади по знищенню України як нації, зокрема – знищення економічної бази селянства в результаті п'ятирічного плану Й.Сталіна.

Дослідники історії повстань українських селян у 1928-1930 рр. вказують на те, що ці події були результатом спрямованої політики радянської влади на знищення українського селянина. Радянська колективізація, розкуркулення та ліквідація куркулів як класу, а також спроба ослаблення селянських повстань через улаштування голодів, стали головними причинами збройних конфліктів між українськими селянами та радянською владою [1-5].

Дослідження українських повстань є важливим з кількох причин. По-перше, ці події є важливим елементом історії України. В 1920-х та 1930-х роках минулого століття повстання відображали бажання українського народу боротись за свою незалежність, економічні та національні права. Дослідження цих подій допомагає краще зрозуміти цей період історії України, його події, причини та наслідки.

По-друге, дослідження українських повстань є важливим для розуміння загальної історії національних рухів, боротьби за незалежність та державність в країнах Європи та світу. Більшість українських повстань відбувалися в контексті складних подій того часу, що відбувались в різних країнах світу. Дослідження цих подій допомагає краще зрозуміти той період світової історії.

По-третє, дослідження українських повстань дозволяє краще зрозуміти процес формування національної свідомості та ідентичності українського народу. Учасники повстань були переконані у своїй правоті, були готові відстоювати свій спосіб життя, національну ідентичність, тому їхня боротьба носила національний характер. Тому, дослідження цих подій допомагає краще зрозуміти розвиток національної свідомості та становлення ідентичності українського народу в залежності від певного періоду історії, впливу на неї насильницьких дій радянського уряду.

Хронологія та території, охоплені повстаннями українських селян, були досить широкими. Перші повстання виникли в Південній Україні, це можна пояснити тим, що там розміщувались зернові райони УСРР і селяни першими відчули на собі наслідки колективізації. Наступні повстання відбувалися в північно-східній та північній частині України, а в 1930 році охопили усю територію УСРР.

Процеси розгортання спротиву українських селян, спрямованого проти радянської влади в 1928-1930 рр. досить складні, оскільки вони проходили під час становлення тоталітарної держави – СРСР. Селяни протестували проти насильницької колективізації та розкуркулення, а також захищали свої права та інтереси. Радянська влада в свою чергу намагалася пригнобити селянський рух за допомогою рішучих дій: залучення армії та ОДПУ, арештами, засудженням до страти.

Період між 1928 та 1930 роками був відзначений численними селянськими повстаннями на території України. Основні події цього періоду можна описати наступним чином:

1928 рік: масові виступи селян, волинки – бабські бунти, переважно на Півдні, де також розпочався голод, що тривав до 1929 року.

1929 рік: масові виступи, поширення антирадянських листівок. Повстання охоплюють усю територію України, зростає кількість терористичних актів, спрямованих проти радянської влади.

1930 рік: пік повстань, що охоплюють усю територію УСРР, є особливо масованими в центральній Україні, на Волині та Дніпропетровщині.

Після невдалої спроби розпочати виконання п'ятирічного плану Сталін вирішив застосувати силу, щоб здобути контроль над українськими селянами. Колективізація та розкуркулення, які були проведені згідно з планом, були спрямовані на ліквідацію куркулів як класу. Застосування насильства проти селян, які були проти колективізації, також допомогло радянській владі здобути контроль над цією ситуацією. Однак ці дії стали причиною трагічних наслідків.

У 1932-1933 роках відбулася справжня катастрофа – Голодомор. Голод був спричинений кількома факторами, такими як глибока економічна криза, спровокована колективізацією та розкуркуленням, врожайними катастрофами. Однак, головним фактором була політика радянської влади, спрямована на придушення опору селянства шляхом голоду.

У відповідь на ці жорстокі дії радянської влади українські селяни знову виступили проти неї. Було багато повстань та відкритих виступів у різних частинах України. Проте, ці дії були придушені радянською владою, оскільки селяни були ослаблені голодом.

Селянські повстання у 1928-1930 рр. стали великою трагедією для українського народу. Насильницьке придушення повстань та репресії проти українських селян, а також Голодомор 1932-1933 років, що спричинив мільйони жертв серед населення України, стали найбільшими злочинами радянської влади проти українського народу.

Українські селянські повстання 1928-1930 рр. стали однією з найбільш важливих подій у новітній історії України, яка відображає бурхливий процес політичних, соціальних і економічних змін, що відбувалися в цей період. Дослідження цих подій є важливим завданням для розуміння сучасної історії України та її місця в світовій історії.

Список використаних джерел:

1. Кульчицький С.В. Опір селянства суцільній колективізації // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. Київ, 2003. С. 366–384.
2. Зінченко А. Л. Повстання селянські проти більшовицького режиму 1929-1932. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па-Прик. С.285.
3. Lynne Viola. Peasant rebel under Stalin: Collectivization and the culture of peasant resistance. New York, 1996. Режим доступу: <https://web.pdx.edu/~mev/Russia/Lynne%20Viola%20-%20Peasant%20Rebels%20Under%20Stalin%20Ch.%201.pdf>.
4. Мовчан О.В. Спротив хлібозаготівлям та пошуки порятунку від голодної смерті. *Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки*. Київ, 2003. С. 538-561.

УДК 94(477)

Вікторія БАРЛАДІНА,

магістрантка І курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація 014.03 Історія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ФЕНОМЕН ЖІНОЧИХ ПОХОВАНЬ ЗІ ЗБРОЄЮ В СКІФСЬКИЙ І САРМАТСЬКИЙ КУЛЬТУРАХ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

***Анотація.** Досліджується питання феномену жіночих поховань зі зброєю в скіфській і сарматській культурах, з метою виявлення спільних та відмінних рис та їх характеристики*

***Ключові слова:** скіфи, сармати, поховання, історія, археологія*

На даний час не існує загальної думки науковців про те, яка з культур мала більший відсоток жінок у своєму війську. І головне, яку роль вони відігравали під час ведення бойових дій. Згадка про військову міць скіфів та сарматів вивчають не одне десятиліття, але кожне нове дослідження відкриває науковцям все нові і нові факти про військове життя даних культур. Особливу увагу привертає роль жінок у військовому житті, а саме – жіночі поховання зі зброєю.[1, с.19-23]

Скіфські поховання унікальні не лише численними знахідками зброї різних типів, а й таким феноменом як жіночі поховання зі зброєю. Такі знахідки дають змогу нам дізнатися про розвинену військову систему у даній культурі.

Одне з таких поховань було знайдено під час дослідження Мамай-Гори. Серед типово жіночих предметів, таких як посуд, намисто, дзеркала, також було знайдено вістря стріл, списів, а також ножі. За знайденими предметами можливо припустити, що дані жінки-воїни відносилися до рядового легкоозброєного загону. [2, с.187-196]

Археологічні дослідження, які проводяться на території України, приносять численні результати. Особливу увагу привертають факти наявності жіночих поховань у даній культурі. Жінки відігравали роль не лише домогосподарки, як прийнято вважати, можливо вони на рівні з чоловіками не лише носили зброю, а й приймали безпосередню участь у веденні бойових дій. Проаналізувавши певну кількість таких поховань, можна припустити, що воїтельок ховали відповідно з усіма ритуалами, які дотримувалися при погребінні чоловіків.

Участь жінок у військових сутичках простежуються не лише за археологічними знахідками, даний факт підтверджують твори давньогрецьких істориків, а також деякі твори образотворчого мистецтва.

Досліджуючи зброю, що знаходилась в таких похованнях, можна дійти висновку, що основною зброєю жінок-воїнів скіфської культури були: стріли та лук, мечі та кинджали і звісно ж – дротики. Цей висновок дає нам змогу зрозуміти, що скіфські воїтельки брали участь у веденні як ближнього так і дальнього бою [3, с.41-44].

Для археологів не є рідкістю натрапити на дитячі поховання, а от дитячі поховання зі зброєю є дуже цінною та рідкісною знахідкою. Під час дослідження на Херсонщині вдалося натрапити на поховання дівчаток-підлітків, яке містило зброю. Саме погребіння з першого погляду нічим не вирізнялося від раніше знайдених, але несподіваною знахідкою в ньому є залишки стріл, ножа, шолома та залізного панцира, який був пробитий з декількох сторін.

Дана знахідка має велике значення у ролі вивчення ролі жінки під час тогочасних воєн, адже поховання дівчаток-підлітків, яке містило в собі захисні обладунки та наступальну зброю – справжня рідкість того часу, адже не часто зустрічаються погребіння які вміщують в собі суто чоловічі та жіночі предмети [4, с.82-91].

Територія України – місце яке з давніх давен населяли різні племена, одним з таких є сармати. Наразі достеменно невідомо, які відносини між собою мали скіфи і сармати, можливо припустити, що вони постійно ворогували між собою, що приводило до постійних військових сутичок, або ж навпаки мирно співіснували. Але для нас є один фактор який об'єднує ці племена, ним виступає роль жінки у веденні військових сутичок.

Сарматські племена не поступалися у військовій справі скіфським. Тому знахідки жіночих поховань не є несподіванкою для даної археологічної культури. Сарматські амазонки так само як і скіфські

приймали участь у бойових зіткненнях. Їх поховання також містили як суто жіночі речі такі як: дзеркала, намисто і посуд, так і чоловічі, такі як: вістря стріл, дротики, луки [5, с. 25-30].

Жіночі поховання не досить поширені, досліджено їх значно менше ніж таких самих скіфських, тому можна припустити, що участь воїтельок у бойових діях були скоріш за все винятком, ніж постійною практикою, і можливо, що застосовувався лише тоді коли ворог значно перевищував кількістю. Тим не менш участь жінок у бойових діях є невід'ємною і важливою частиною життя сарматських племен [6, с. 74-75].

Отже, можна зробити висновок, що жіноча частина яка входила у війська сарматів і скіфів є достатньо малою, але вона все ж таки була. Існує думка, що з усіх таких поховань Північного Причорномор'я, лише четверта частина містила в собі зброю. Можливо дані цифри є такими малими оскільки велика частина поховань ще не досліджена, а деякі, на превеликий жаль, є назавжди втраченими. Але факт залишається фактом – воїтельки не є міфом і підтвердженням цього є археологічні знахідки. Спільного між даними культурами багато, наприклад, тип зброї, якою користувалися жінки: це стріли та лук, дротики і ножі, тобто наступальна зброя.

Відмінною рисою виступають кількість поховань які були знайдені в даних культурах. Тому можливо припустити, що скіфська культура налічує більший відсоток жінок у своєму війську, ніж можна було очікувати.

Список використаних джерел:

1. Могилов О.Д., Бокій Н.М. Поховання скіфського вершника на р. Синюха. Археологія. 2016. №3. С.76-88.
2. Фиалко Е. Е. Погребения амазонок из могильника Мамай-Гора Stratumplus. 2010. № 3. С.187-196.
3. Фіалко О. Є. ОЗБРОЄННЯ СКІФСЬКИХ АМАЗОНОК. МАгістеріум. Випуск 45. Археологічні студії.

4. Фіалко О.Є. Поховання дівчат зі зброєю в скіфському кургані на Херсонщині. Археологія. 2012. № 1. С.82-92.
5. Зубар В.М. Сармати, населення Таврики і Херсонесу у I ст. н.е. Археологія. 2003 р. № 3. С. 25-41.
6. Фиалко Е.Е. Амазонки во времени и пространстве. Археология і давня історія України. 2015. Вип. 4 (17). С.46-99.

УДК 94(477)

Тетяна ГОЛОВКО,
магістрантка I курсу спеціальності 032 Історія та археологія,
Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ ЯК ПІДГРУНТЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ З НІМЕЦЬКИМ ОКУПАЦІЙНИМ РЕЖИМОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті визначено основні мотиви співпраці українських націоналістів з німецькими нацистами. Проаналізовано етапи співробітництва, організаційні структури на окупованих територіях, різницю у планах німецького командування та українських формувань, перспективи подальшої співпраці та результати для представників ОУН.*

***Ключові слова:** колабораціонізм, національне питання, окупаційний режим, Друга світова війна.*

Напередодні Другої світової війни українська нація не мала власної державності, відповідно, її державотворчі амбіції не були задоволені. Більше того – у політичному та національно-культурному розвитку український народ постійно обмежувався, стримувався, переслідувався.

Тому, логічно, що ці аспекти національного буття не просто вплинули на кількість та якість проявів колабораціонізму під час Другої світової війни, а й стали визначальним чинником спрямування співпраці українців з окупаційними властями.

В. Шайкан досить влучно акцентує увагу на тому, що «ідейно-політичний колабораціонізм відноситься до маловивченої проблематики Другої світової війни на теренах України» [1, с. 128]. Складність дослідження цього різновиду колабораціонізму пояснюється тим, що у радянській історичній науці довгий час панувало ідеологізоване пропагандистське тавро для усіх колаборантів – «зрадники», хоча сучасна наука розрізняє багато причин цього явища, як внутрішніх морально-етичних якостей та психологічного стану, так і зовнішніх – політичних, економічних, соціально-побутових факторів [2, с. 152].

Одним з перших національних місцевих громадських органів, створених для співпраці з німцями став Український Центральний Комітет (УЦК) на території Генерал-Губернаторства, очолив цей орган В. Кубійович. Фактично ця структура не мала реальних владних повноважень хоча б на місцевому рівні, але, за словами самих членів комітету вони мали більш глибоку мету – залучити до цього органу свідомих українців та хоча б у такий спосіб дати їм досвід роботи в управлінні, за можливості акумулювати у своїх руках адміністративні функції та таким чином мати можливість впливати на реальні рішення [1, с. 128].

Окрім того, у джерелах особового походження дуже часто зустрічається схоже пояснення мотивації співпраці з окупаційним режимом. Українські націоналістичні політичні сили на початковому етапі війни свідомо йшли на співпрацю з німецькою стороною, адже вважали, що вони можуть дати необхідний українцям досвід у військовій справі, забезпечити зброєю українські військові формування, навчити передовим

тактико-стратегічним маневрам і таким чином посприяти боротьбі за незалежність України [3; 4].

Варто зазначити, що німецька окупаційна влада та й офіційний Третій Рейх зовсім по іншому ставився до цього питання. Так, вони були не проти співпраці на місцях та прихильності місцевих активістів, але незалежність України у їх плани не входила. Більше того, після перших же проявів наполегливості з боку українців стосовно впливу на політичні рішення, приймалися рішення про арешти активістів. Зокрема, так сталося з активістами ОУН-Б, які проголосили незалежність України 30 липня 1941 року. Лише тиждень знадобився німцям на «роздуми», 9 липня новостворений уряд був розпущений, а активісти ОУН-Б, серед яких С.Бандера та Я.Стецько, були заарештовані [1, с. 129].

Цей випадок не був виключенням – представники ОУН-М у Києві створили Українську Національну Раду на чолі з М.Величківським, і це попри заборону з боку окупаційної адміністрації створювати українські політичні органи. Українська Національна Рада була налаштована на тісну співпрацю з німцями, які мали б допомогти у справі відродження української державності та у боротьбі з більшовизмом. У листопаді 1941 року німці заборонили діяльність УНР та оголосили її діячів «поза законом», що на практиці означало арешти та репресії [5, с. 110].

Ці приклади яскраво демонструють деяку політичну наївність українських націоналістичних сил, які змучені довготривалою підпільною боротьбою з більшовиками, сподівались на великодушну допомогу німців у розбудові незалежної України. Але окупаційний режим не шукав політичних союзників на наших землях, передусім їм потрібні були виконавці конкретних соціально-економічних завдань, які б забезпечили продовольством та промисловими товарами військову кампанію Гітлера. Як свідчать документи з розсекречених німецьких архівів, німці й самі визнавали, що на початкових етапах війни не скупилися на «обіцянки

пропагандистського характеру, які сягали навіть встановлення самостійної України» [6, с. 80-81].

За словами генерального комісара Магунії у співпраці з українськими націоналістичними силами все ж були деякі прорахунки. Він зазначав: «Наша політика, спрямована в першу чергу на максимальне використання землі і придушення будь-яких прагнень до самостійності, виявилася правильною. Неправильним було, на мою думку, те, що перед українцями, часто занадто очевидно, демонструвалася наша політична мета, а ми не докладали жодних зусиль, щоб створити перед ними якесь політичне світло» [6, с. 81].

Фактично, це є визнанням того, що співпрацю з українськими націоналістами на політичному підґрунті німецька окупаційна адміністрація повністю провалила, тому на більш пізніх етапах війни була змушена шукати нові важелі впливу та пропагандистські методи задля залучення широких мас населення до колабораціонізму.

З боку ж українців стає зрозумілим той факт, що німці як противага більшовикам не виправдали сподівання і на якомусь етапі війни націоналісти починають підпільну боротьбу вже проти двох ворогів, що не лише ускладнило національний рух, а й фактично звело нанівець будь-які шанси на успіх цієї боротьби.

Отже, очевидно, що невирішене національне питання та репресивна політика радянського режиму стали причинами колаборації частини українського населення з окупаційним режимом під час Другої світової війни. Вона мала на меті отримати підтримку та необхідний досвід у боротьбі за українську державність.

Список використаних джерел:

1. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни. Кривий Ріг: Мінерал, 2005. 466 с.

2. Штефан В. Л. Колабораціонізм у роки Великої Вітчизняної війни 1941- 1945 рр. *Інтелігенція і влада*. 2010. Випуск 19. С.152-164.
3. Овад Я. Бо війна війною... Спогади
URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Ovad_Yaroslav/Bo_viina_viinoiu/
4. Шандрук П. Сила доблесті. URL:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Shandruk_Pavlo/Syla_doblesti.pdf
5. Косик В. Про «Нахтігаль» та українські поліцейські батальйони 1941-1945. *Правда історії. Роки окупації України 1939 – 1944*. К.: Українська видавнича спілка. 2008. С. 99 – 116.
6. Генеральний комісар Магунія про німецьку політику в Україні: «Залізний кулак в оксамитовій рукавичці» (31.05.1944 р.). *Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів*. Т. 4. Л.: Інститут українознавства ім.. І.Крип'якевича НАН України, 2000. С. 79 – 95.

УДК 94(477)

Владислав ГРИНЬ,

магістрант І курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація 014.03 Історія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ВПЛИВ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА НАСЕЛЕННЯ НИЖНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ПІЗНЬОСКІФСЬКИХ ГОРОДИЩ)

***Анотація.** В статті висвітлено різні гіпотези походження пізньоскіфської археологічної культури в Нижньому Подніпров'ї. Визначено рівень взаємодії населення пізньоскіфських городищ з античним населенням Ольвійського полісу. Також визначено категорії матеріальної культури які свідчать про античні культурні впливи. Проілюстровано*

культурну трансмісію в будівництві, фортифікації, матеріальному комплексі та ритуальній сфері.

Ключові слова: *пізньоскіфська культура, Ольвія, Нижнє Подніпров'я, червонолакова кераміка, ліпна кераміка, римський час, городища.*

Питання взаємодії та взаємовпливів різних груп населення у Північному Причорномор'ї здавна цікавить істориків та археологів. Не останнє місце у рейтингу наукового інтересу з боку дослідників займає пізньоскіфська археологічна культура. Археологи локалізували три регіони щільного розселення носіїв даної культури: Крим, Нижнє Подніпров'я та Нижнє Подунав'я. Подунайський регіон, на сьогоднішній день, є найменш дослідженим, натомість поселення Криму та Нижнього Дніпра досліджені в достатньому об'ємі, щоб на основі їх матеріалів проводити дослідження та провадити інтерпретацію даних у історичний контекст.

Проблематика визначення рівня впливу античної культури на представників пізньоскіфської археологічної культури знаходиться у центрі багаторічної археологічної дискусії, з питання визначення етнічної приналежності населення городищ Нижнього Подніпров'я.

Вже з початку XX ст. дана проблема починає висвітлюватись, паралельно з розвідками та археологічними дослідженнями на городищах.

На початку XX ст. В.І. Гошкевич у своїх дослідження дійшов висновку що городища Нижнього Дніпра є грецькими поселеннями, тісно пов'язаними торговими відносинами з Ольвією або засновані ольвіюполітами в елліністичний час [1].

М.І. Ростовцев також вказував на варварські елементи в культурі нижньодніпровських городищ, вважав що це землеробські та торговельні поселенням з напівгрецьким-напівскіфським населенням [2]. Дослідники пізньоскіфських городищ (М.І. Артамонов, Б.Н. Граков, Н.Г. Єлагіна, Н.Н. Погребова, М.І. Вязьмітіна, П.М. Щульц) дійшли висновку про зв'язок

городищ з більш ранньою скіфською культурою IV – III ст. до н.е., а пізньоскіфську культуру розглядали як кочівників, що осіли на землю і які змінили кочову скотарську економіку на землеробсько-скотарську.

Н.А. Гаврилюк та В.В. Кропівина запропонували свою гіпотезу з приводу виникнення пізньоскіфських пам'ятників Нижнього Дніпра, що є поєднанням поглядів М.І. Ростовцева, В.І. Гошкевича та власних розробок. Згідно з їхньою версією, у заснуванні нижньодніпровських городищ брали участь колишні ольвіополіти. Вони сприяли подальшому впливу античної культури на місцеве населення, що посилювався після переселення на городища у другій половині I ст. до н.е. частини жителів Ольвії, що тікали від гетської навали. Враховуючи гіпотетичну поліетнічність населення нижньодніпровських городищ, окрім цього автори запропонували використовувати позначення городищ як не «пізньоскіфські», а «постскіфські» [3, с. 68-69].

Можливість та рівень взаємодії жителів Ольвійського полісу з жителями Придніпровських поселень розкриває у своїх дослідженнях Гудкова А.В [4]. У своїй монографії дослідниця висвітлює різні категорії античних впливів на варварське населення городищ: житла та домобудівна справа, керамічний набір, поховальний обряд. Такий розподіл на категорії матеріальних решток є гарним, для визначення міри впливу античних центрів на оточуючі їх варварські поселення. Авторка визначила різні напрямки культурних імпульсів: фракійський, черняхівський, балтійський, античний.

Окрім цього у питаннях, що пов'язані з гіпотезами виникнення пізньоскіфських існує проблема т.зв. «кризи III ст. до н.е.».

Стартовим для неї став той факт, що на жодному нижньодніпровському поселенні не виявлено шару III ст. до н.е. Гіпотези про спадкоємність скіфських поселень IV – III ст. до н.е. і пізньоскіфських городищ базувалися на матеріалах Кам'янського городища, поблизу якого у II ст. до н.е. виникає Знам'янське городище, та Білозерського городищ,

що виявилося поселенням ольвійської хори [5]. Цю помилку поширили на інші пам'ятники, спираючись на поодинокі знахідки елліністичних монет та фрагментів амфор та ігноруючи відсутність культурного шару цього періоду [6, с. 4].

Н.А. Гаврилюк наводить відомості про такі знахідки на кількох городищах. За її даними, 22% амфор Аннівського городища датуються IV – III ст. до н.е [5, с. 152]. Спираючись на ці дані, дослідниця справедливо вважає, що не все населення регіону зникає, а якась невелика частина осілих жителів продовжує існувати по берегам Дніпра. Окрім цього авторка зазначає що це населення могло продовжувати контролювати річку як водну магістраль [5, с. 158].

На сучасному етапі досліджень пізньоскіфської археологічної культури археологи визначають рівень наступності скіфської та пізньоскіфської культур [7,8]. Між цими культурами простежуються як схожі (планування житлових будівель, технологія будівництва, типологія масових керамічних виробів), так і відмінні (топографія поселень, будівництво фортифікації, нарощення відсотку гончарної кераміки) риси. Значна частина нових рис пов'язана зі збільшенням античних впливів на автохтонне населення Подніпров'я рубежу II ст. до н.е. – середини II ст. н.е.

Великий вклад та, в значній мірі, ясність у проблему взаємодії населення пізньоскіфських городищ Нижнього Подніпров'я з населенням Ольвійського полісу внесла В.П. Билкова [8]. Дослідниця провела аналіз накопиченого масиву матеріалів, зокрема звертаючи увагу і на керамічні комплекси ліпної кераміки, у результаті чого виокремила дві групи поселень – північну та південну, виникнення яких датує II – рубежом II – I ст. до н.е. Городища південної групи, на її думку, варто віднести до хори Ольвії, натомість жителі північного масиву – це здебільшого варварське населення. Це пов'язано з тим, що поселення розташовані у різних природних підзонах, мають різні підходи до вибору місць для поселень, а

також про відсутність ієрархії у південній групі та виділення центральних городищ у північній [8, с. 114]. В.П. Билкова, базуючись на матеріалах розкопок М.І. Абікулової зазначає, що матеріальна культура пізньоскіфських поселень уже з моменту свого виникнення мала синкретичний характер [8, с. 61].

Матеріальний комплекс південної групи городищ включає в себе 65-81% фрагментів амфор, гончарної кераміки – 14-15%, ліпної – 6-7%, черепиця – 2,2%, велика кількість імпортного червонолакового посуду – 5%, різні художні вироби. Натомість на городищах північної групи амфори – 50%, ліпний посуд – до 50%, гончарна кераміка – 2-6% [8, с. 117-118, 120].

На нашу думку, при розгляді матеріальної культури придніпровських городищ однією з найголовніших категорій археологічного матеріалу є ліпний посуд. Ліпні форми відрізняються від гончарного виробництва більшою індивідуальністю, адже зазвичай подібні побутові посудини виготовлялися жінками, у тій же місцевості, де вони й проживали, із залученням місцевих матеріалів та використанням знайомих їм технік та технологій. Виходячи з цього можна говорити що ліпний посуд є відбитком емпіричного досвіду, відображенням переданих від попередніх поколінь знань. На цю особливість у власних дослідженнях звернули увагу Н. Г. Єлагіна [10, 11] та О. Д. Дашевська [12], які наголошували на тому, що концепція П.Н. Шульца [13, с. 127-143] не враховувала відмінності у наборах ліпної кераміки. Зважаючи на дану особливість, та результати порівняльного аналізу, що виявив не співпадіння даного типу археологічних матеріалів у дніпровської та кримської груп населення, можна говорити про слабкість процесу міграції та культурної взаємодії між населенням двох культурних регіонів, або про різні процеси і механізми культурогенезу. Населення південної групи городищ також використовувало ліпну кераміку, адже її частина у матеріальному комплексі є на рівні приблизно до 10%, однак більшість ліпного посуду

використовувались лише як кухонний посуд, для приготування їжі. Натомість населення північної групи, зважаючи на різноманітність форм, що досить часто намагались копіювали античні гончарні вироби, та відсоткову частину в матеріальному комплексі – використовувало ліпні вироби як господарський(кухонний) так і як столовий посуд [8].

Розглядаючи житлове будівництво подніпровських поселень, можна відзначити прямі запозичення технологічних прийомів та процесів місцевим населенням з античної традиції. Однією з головних подібних рис є збільшення ступеню планування та чіткості розбиття житлових кварталів та окремих будинків, зокрема на Любимівському та Золотобалківському городищах [13], а також використання у покрівлі даху окремих будинків черепиці, наприклад на Знам'янському городищі [13]. На городищі Золота Балка чітко простежується прямокутне планування кварталів-садиб, площею 800-900 м² [14]. Іншою важливою рисою поселень є будівництво фортифікаційних комплексів. З другої половини II ст. до н.е. утворюється поєднання будівельних прийомів, конструкцій та функціональних елементів, що відображало процес утворення греко-варварської фортифікаційної школи [13]. Дослідники зазначали, що стіни нижньодніпровських городищ за конструкцією та будівельними матеріалами відносяться до тієї ж групи, що й кримські, їх характеризує використання бутового каменю, застосування слабких будівельних розчинів, грубе сколювання каменю, іррегулярні кладки; спільною рисою є використання веж, які прилаштовувалися впритул до стіни; збігаються форма і розміри ровів, використання валів як основи для стін, одиничне використання берм [15, с. 59-63].

На пізньоскіфських городищах представлені вироби зі скла: намиста, фрагменти посудин, одинична знахідка скляного пряслиця на Аннівському городищі. Також фрагменти скляних виробів були знайдені на Золотій Балці, Знам'янці та Гаврилівці [16]. Ці елементи є також маркерами

переймання побутових речей античного світу, принаймні деякими категоріями населення.

Важливою категорією матеріалів є предмети знайдені в похованнях, адже вони можуть виконувати роль статусних речей. Релігійні вірування становили основу світобачення людства у різні періоди історії, не є виключенням і римська доба. Зважаючи на важливість релігійних вірувань, простежені нами запозичення, також, можуть яскраво репрезентувати рівень культурної експансії еллінського населення Північного Причорномор'я на сусідні їм території. Крім цього, речі знайдені разом з похованим, зазвичай, відігравали важливу роль у житті, або відображали сферу його життєдіяльності. Це питання пов'язується із знахідками різних культових речей, або ж систематичним дослідженням могильних комплексів.

На даний момент таким комплексом є Золотобалківський могильник [17]. Фрагменти керамічної тари є типовими предметами поховального інвентаря кочового населення як і у попередні так і у досліджуваний періоди. Проте, паралельно з досить типовими речами було знайдено різні категорії речей, що несуть в собі інформаційну вагу для нашого дослідження.

Зокрема, велику увагу треба приділяти знахідкам червонолакового, або ж іншого імпортного посуду, зважаючи на його відсоткове відношення до всього керамічного комплексу. Особливого поширення набули червонолакові напівсферичні чаші, великі орнаментальні блюда, циліндричні кубки з боковою петельчатою ручкою [17, с. 172-173]. Такі знахідки можуть свідчити про важливість імпортних посудин, можливу святкову роль.

В могильнику знайдено фрагменти перснів зі скляними вставками. Подібні персні були досить поширеними серед сільського та міського населення Північного Причорномор'я. Рідкою знахідкою є перстень із геммою, на якій зображено орла, що сидить на алтаріку [17, с. 146]. Цей

сюжет є широко розповсюдженим, уособлював міць та перемогу. Подібні персні асоціюються з поширенням римської культури, досить часто використовувались як печатки, для скріплення різного роду документів. Зважаючи на це, можна говорити що ця річ використовувалась похованим, виконувала роль статусною речі і мала супроводжувати його у потойбічному світові, виконуючи роль апотропея – захисника від злих духів[17, с. 147]. Схожі знахідки фіксуються і у низці могильників Кримської Скіфії, що може також вказувати на еллінізацію принаймні заможної верстви населення[7].

Наступна категорія предметів – ритуальні курильниці. Знайдені в Золотій Балці курильниці знаходять прямі аналогії як у майстерних виробх Ольвії, так і на античних поселеннях поблизу Дністра[17].

Подібні риси спостерігаються у катакомбних могилах Золотобалківського могильника із земляними склепами Ольвії, або ж Пантикапею. Збільшення сукупності схожих рис, натомість, прямо пропорційне до наближеності городища з полісом, що простежується при дослідженні Миколаївського городища, яке знаходиться на меншій віддаленості від Ольвії [17, с. 78].

Наступна особливість Золотобалківського могильника – місце розташування кам'яних стел над поховальними комплексами. Сама традиція установки стел має довгу історію і простежується ще з часів бронзи серед представників різних археологічних культур, однак у випадку Золотої Балки ми можемо простежити чітке слідування античної традиції – розміщення стели не безпосередньо над могилою, а поряд з нею, на незайманій поверхні [17, с. 105-106].

У технології проведення тризни, дослідниками також відмічені запозичення, що пов'язуються з культурним впливом античних полісів, або ж перебуванням на городищі їх представників, зокрема, - безжертвні поховання, з залученням ритуалу розлиття вина, замість тваринного

жертвоприношення, та певна частина поховань у дерев'яних домовинах [17].

Завдяки низці знахідок на поселеннях Нижнього Дніпра можна зазначити, що одними з основних релігійних культів для населення, окрім варварських культів кінного вершника, вогню, природних сил, пов'язаних з сільським господарством, не були чужими і античні культи Геракла та Афродіти[17].

Системні розкопки городищ дали змогу дослідникам детальніше вивчити і елементи одягу придніпровського населення. Набір імпортованих речей досить подібний для всіх синхронних археологічних комплексів Північного Причорномор'я: круглодротові або пластинчасті фібули з чотирьоххвитковою пружиною; кільцевидні вискові підвіски; кільцевидні сережки з завитого дроту... Всі ці типи речей – продукція однієї, або декількох майстерень у регіоні, що використовувалась як міським, так і сільським-осідлим та кочовим населенням [17, с. 146-150]. Використання даних виробів жителями Придніпровських городищ може говорити про певну моду, що ширилась регіоном. На нашу думку, цей процес може розглядатись як одна з форм античної культурної регіональної експансії.

Хоча, звісно, окрім спільних, існують і низка відмінних рис: різна географія місцевості та логіка місцезнаходжень поселень хори та подніпров'я, різниця в типах споруд та технології будівних кладок, відмінність спрямування господарств – між залізообробною діяльністю населення Подніпров'я та гончарним виробництвом ольвіополітів. Важливим маркером є ліпна кераміка, що у значно більшому відсотковому відношенні репрезентована у пізньоскіфському керамічному комплексі та є типологічно неспорідненою з відповідниками знайденими на території ольвійської хори, що більше тяжіють до гето-фракійських форм, ніж до скіфських [19].

Отже, в цілому, ми можемо спостерігати значну кількість античних впливів серед на матеріальну культуру населення подніпровських

пізньоскіфських городищ. Схожість простежується у низці життєвих сфер: містобудування, оборонна фортифікація, рибальство, ткацтво, релігійні вірування та створення поховальних комплексів. Всі ці риси, в сукупності, вказують на значний культурний та економічний зв'язок між елліністичним та варварським населенням придніпровської низовини у перші століття н.е. Порівнюючи кількість знайдених, на території пізньоскіфських поселень, предметів античного виробництва, рівень культурних запозичень, можна дійти до висновку, що носії пізньоскіфської археологічної культури набагато більш інкорпоровані до еллінського культурного простору, аніж їхні попередники. Важливим є те, що дослідники відзначають саме наслідування та спроби копіювання грецьких технологічних прийомів, або ж типів матеріалів, а не повній відповідності цих категорій у двох сусідніх спільнот, що унеможлиблює подальший розгляд переселення груп ольвіополітів на територію варварських городищ як один з варіантів утворення пізньоскіфської археологічної культури.

Розглянутий нами вище приклад взаємодії грецького населення полісів Північного Причорномор'я, з сусідньою культурною групою, є лише одним з прикладів подібного процесу у регіоні, в ранньоримський час II ст до н.е. – II ст. н.е. Дана тематика наукового дослідження може охопити набагато більші географічні простори, сягнувши до території поширення пам'ятників типу Етулія, зарубинецької археологічної культури, культури Карпатських курганів. Визначення рівня та категорій впливу античної культури на носіїв сусідніх культурних конгломератів на території України та відображення цього процесу у археологічному форматі – значна та перспективна тема для майбутнього дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гошкевич В.И. Древние городища по берегам низового Днепра. ИАК. Вып. 47. СПб., 1913. 31 с.

2. Ростовцев М.И. Эллины и иранцы на юге России. СПб., 1918. 190 с.
3. Гаврилюк Н.А., Крапивина В.В. Нижнеднепровские городища (к проблеме возникновения и развития) // Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья. Вып. VI. Периоды дестабилизации и катастроф. Керчь, 2005. 488 с.
4. Гудкова А. В. I—IV вв. в Северо-Западном Причерноморье. (Культура оседлого населения) AV Gudkova - Stratumplus. Археология и культурная антропология, 1999. 235-404 с.
5. Гаврилюк Н.А. Кризис III в. до н. э. в Северном Причерноморье // ДП. Вып. X. 2013. 708 с.
6. Симоненко А.В. “О происхождении позднескифской культуры Нижнего Днепра”, Стародавнє Причорномор’я, XI, Одеса (2016), 476-483 с.
7. Пуздровский А.Е. Крымская Скифия II в. до н.э. - III в. н.э. Симферополь: Бизнес-Информ, 2007. 480 с.
8. Былкова В.П. Северное Причерноморье в античную эпоху (по материалам раскопок поселений). Херсон, 2007. 243 с.
9. Елагина Н.Г., Население Нижнего Поднепровья во II в. до н.э. - IV в. н.э. Автореф. дис. канд. ист. наук ИИМК АН СССР. Москва, 1953. 25 с.
10. Елагина Н.Г., Новое позднескифское городище на Нижнем Днестре. КСИА АН СССР 89, 1962. 185-194 с.
11. Дашевская О.Д., Поздние скифы в Крыму. САИ. Вып. Д1-7. Москва, 1991. 141 с.
12. Шульц П.Н, Позднескифская культура и ее варианты на Днестре и в Крыму (постановка проблемы). МИА 177, 1971. 127-143 с.
13. Крыжицкий С.Д., Жилые дома античных городов Северного Причерноморья (VI в. до н.э. - IV в. н.э.). Киев, 1982. 143 с.

14. Ратнер І. Д. Довідник з археології України: Херсонська область. К.: Наукова думка, 1984. 106 с.
15. Колтухов С. Г. Укрепления Крымской Скифии. Симферополь: СОНАТ, 1999. 224 с.
16. Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья. САИ. Вып. Г1-12/2 М.: Наука, 1978. 104 с., табл. 20–34.
17. Вязьмитина Н. И. Золотобалковский могильник: монография. Киев: Наукова думка, 1972. 192 с.
18. Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Сельская округа Ольвии. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.

УДК 373.5.091.2: 94(477)

Катерина ДЕНИСЮК,
магістрантка І курсу спеціальності 032 Історія та археологія,
Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СУЧАСНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто культурологічну складову історії України в шкільному курсі. Проаналізовано чинну програму та її реалізацію у підручниках з історії України 11 класу.*

***Ключові слова:** історія України, культура, сучасна культура.*

Актуальність даної теми визначається сучасними реаліями, які є характерними для системи освіти України – за останні десятиліття так і не набув чіткого вираження вектор здійснення реформ.

На початок 2022-2023 рр. чинною є Програма з історії України 6-11 класи, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03

серпня 2022 року № 698[8]. У неї були внесені ряд змін, у порівнянні з Програмою, чинною у 2021-2022 рр., однак ці зміни не торкаються теми культури і пов'язані, передусім із подіями, що почалися 24 лютого 2022 року. На цьому і зроблено наголос у пояснювальній записці [8].

Станом на зараз чинними є вісім варіантів підручників, із них шість за рівнем стандарт/академічний та два – профільний. Це підручники наступних авторів:

1. О. Струкевич, С. Дровозюк [11].
2. Н. Сорочинська, О. Гісем [10].
3. В. Даниленко, М. Смольницька [7].
4. Г. Хлібовська, О. Наумчук, М. Крижановська, І. Гирич, І. Брунейко[12].
5. О. Гісем, О. Мартинюк (рівень стандарт та профільний рівень) [5-6].
6. В. Власов, С. Кульчицький (рівень стандарт та профільний рівень) [2-3].

Тема сучасної культури розглядається в останньому розділі підручників: Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.

Програма так визначає зміст навчально-пізнавальної діяльності учнів при вивченні теми сучасної української культури: «Повсякденне життя. Зрушення в суспільній свідомості. Релігійне життя. Здобутки українців у сфері культури (наука, освіта, мистецтва, спорт). Релігія, церкви й релігійні організації та війна. Діячі української культури в допомозі фронту. Діячі світової культури в підтримці України» [8].

Як бачимо, в структурі шкільного курсу історії України за 11 клас не передбачено окремих розділів, присвячених вивченню культури. А тому підручник містить лише параграфи з даного питання.

Важливим з точки зору академічної свободи вчителя є відсутність фіксованої кількості годин на вивчення кожної теми, як це було до 2017

року. Це, на наш погляд, дає можливість вчителю на власний розсуд, спираючись на свій досвід, розставляти основні акценти у вивченні історії. Однак, варто зауважити, що це єдиний плюс в новій-старій програмі, яка націлена на вивчення передусім суспільно-політичних процесів, а тому культурологічна тематика відходить на другий план й часто вчителі нехтують нею, залишаючи на самотійне опрацювання учнями [9]. Стримуючим фактором також слугує необхідність підготовки учнів до ЗНО, де питання культури є лише поодинокими вкрапленнями.

Спільним для всіх підручників є розгляд наступних питань при вивченні культури:

- 1) загальні тенденції розвитку культури;
- 2) розвиток науки;
- 3) розвиток освіти;
- 4) основні здобутки культури та спорту;
- 5) релігійне та церковне життя.

Звичайно, що ретельне вивчення даного питання протягом одного-двох уроків неможливе, адже саме поняття «культура» є досить об'ємним.

Ще однією проблемою є те, що більшість авторів підручників не є практикуючими вчителями – це науковці університетів, Академії Наук, академій неперервних освіти, які, на наше переконання, відірвані від сучасних реалій шкільної освітньої діяльності й намагаються перенести академічну історичну науку в площину закладів загальної середньої освіти. А тому проблема змісту шкільної історичної освіти залишається відкритою.

Увага до підручника серед науковців пояснюється тим, що, на жаль, у сучасному освітньому просторі він залишається чи не єдиним джерелом знань школярів [1, с. 282; 13, с. 20]. Культурологічний зміст історичної освіти, на нашу думку, не знайшов належного відображення в програмі, й, відповідно – у підручниках.

Ця проблема вимагає нагального вирішення, адже саме через цю складову відбувається «[...] усвідомлення учнями власної причетності до художніх традицій свого народу, потреби у творчій самореалізації і духовно-естетичному самовдосконаленню, реальної відповідальності за збереження національних культурних надбань, адже становлення людини відбувається в культурі» [4, с. 21].

Отже, сучасним методистам, розробникам державних стандартів освіти, авторам програм, підручників, реформаторам змісту освіти, міністрам та іншим, причетним до проведення реформ у сфері освіти в цілому та в сфері шкільної історичної освіти – конкретно, треба звернути особливу увагу на таку актуальну складову як культура України та українського народу, яка є однією із важливих елементів формування сучасного громадянського суспільства України, засобом самоідентифікації особистості в умовах війни, яку розв'язала росія проти України та всього українського народу.

Список використаних джерел:

1. Баханов К. О. Оновлення змісту сучасної української історичної освіти : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2005. 326 с.
2. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К. : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
3. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К. : Літера ЛТД, 2019. 288 с.
4. Гаврилюк Ж. М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України. Вісник національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. №3. С. 20-28.

5. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 288 с.
6. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 256 с.
7. Даниленко В., Мирославська С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К. : Генеза, 2019. 224 с.
8. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти.
URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>
9. Мисан В. Лікнеп, або роль принципів у конструюванні змісту історії. Чому виникла потреба повернутися до «нудної» теорії?
URL: [Освітня політика \(education-ua.org\)](https://education-ua.org/)
10. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 240 с.
11. Струкевич О., Дровозюк С. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. К. : Грамота, 2019. 240 с.
12. Хлібовська Г. М. та ін. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2019. 256 с.
13. Чупрій Л. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті. Політичний менеджмент. 2011. №4. С. 18-26.

УДК 94(477)

Михайло ДОМАСКІН,

магістрант I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація 014.03

Історія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СТЕПАН СОСНОВИЙ У ФОКУСІ ДОСЛІДНИКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр.

***Анотація.** Актуальність дослідження визначається необхідністю пояснення та ревізії трагічних подій національної історії ХХ ст., що мають резонанс у сучасному українському суспільстві. У центрі уваги доля людини, котра отримала трагічний досвід життя за двох тоталітарних режимів. Степан Сосновий відомий передусім, як піонер в дослідженні теми Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, який довів штучність голоду, та на основі відкритих радянських джерел тих часів, а саме переписи населення, спробував вирахувати кількість жертв від голоду.*

***Ключові слова:** Степан Сосновий, Голодомор, репресії, Друга Світова війна, окупація, карна справа*

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні (далі Голодомор) став жахливою трагедією українського народу за всю вітчизняну історію, феномен якого полягає в умисному приховуванні свідчень та трагедії гігантських масштабів від громадськості. Більш того, навіть, згадка про 1933-й рік вважалася «єретичною» [14]. Голодомор був організований тоталітарним комуністичним режимом в ході запровадження соціалістичного сектору економіки в СРСР. Передумовою Голодомору стали насильницька колективізація сільського господарства, «розкуркулення» селян, кампанії з хлібозаготівлі та терор на селі. Насилля голодом – це навмисна та планомірна політика сталінського режиму, стратегія і тактика якої

готувалися з 1928 р. Ця карально-репресивна процедура спрямовувалась на приборкання села – української нації [10].

Проблематика Голодомору довгий час залишалась на маргінесі дослідників в першу чергу – через закритість та прихованість інформації, більш того, навіть, свідки намагалися «забути» або «закритися в собі» і ніколи не згадувати тих подій. Тема Голодомору була з одного боку нова, а з іншого боку не нова, оскільки, історіографія проблеми закладена ще в 1930-х роках. Події Голодомору набули актуальності в науковому світі приблизно після Другої Світової війни в західних країнах, в Україні більш повна аналітична робота почала проростати лише з друг. пол. 80-х рр. ХХ ст. [12]. Факт існування Голодомору почав ширитися громадськістю лише після проголошення незалежності України в 1991 р. На сьогоднішній день, кількість наукових праць, присвячених Голодомору в Україні, вимірюється тисячами. Голодомор став об'єктом досліджень істориків різних держав [11].

Та не дивлячись на неосяжну кількість дослідників Голодомору, як сучасності так і минулого сторіччя, в дослідженні, будь-якої, проблеми завжди будуть перші – новатором в дослідженні Голодомору є агроном-економіст із м. Харків Степан Миколайович Сосновий. Слід зауважити, що постать першого дослідника Голодомору науковцями вже згадувалась, але як щось абстрактне, так як про нього нічого не було відомо, навіть, його імені. Салтан О. зазначає, що постать першого дослідника була не стільки шукаємою – скільки не відомою [12].

Першим хто використав та розвинув наукові доробки С. Соснового став його молодший брат, професор Тимофій Миколайович Сосновий, який пішов по стопах старшого брата і також досліджував Голодомор. Після Другої Світової війни, будучи на Заході Т. Сосновий під псевдонімом Петро Долина видає працю «Голод як політична зброя» (мовою ориг. «Famine as political weapon») в якій використовує статистичні дані брата Степана [2, с. 29-31]. Саме Тимофій Миколайович

популяризував наукову концепцію С. Соснового за кордоном і з плином часу в колах української діаспори вони майже канонізувалися [5].

У своєму дослідженні подій Голодомору Джеймс Мейс – відомий американський дослідник використав напрацювання С. Соснового, які були інтерпретовані його братом Тимофієм [4, с. 40-43]. Використані фрагменти зі статті Соснового стали одним із тих каталізаторів, що допомогли Конгресово-президентській Комісії США з вивчення Великого голоду в Україні 1932-1933 рр. дійти висновку, що Голодомор дійсно був спланованим геноцидом, направленим на винищення українського селянства – життєдайної основи української нації.

У своїх наукових працях, про Степана Соснового фрагментарно згадує історик, член харківської «Просвіти», Дмитро Федорович Соловей. Він дає нам обмаль інформації, зазначаючи, що в окупованому Харкові жив та працював, такий собі професор Сосновий, який досліджував причини, наслідки та намагався вести підрахунки жертв Голодомору, і який вірогідніше загинув в 1943 р [15, с. 152-153]. Але, в роботі Соловея цікавий інший факт – він припускається помилки і пише про Степана, як про його молодшого брата Тимофія, що був професором, а Степан підписувався як агроном-економіст. Така плутанина з іменами виникла, в першу чергу, через брак достовірної інформації, та, як тоді вважалося через друкарську помилку – сплутали першу літеру імені. Також, опосередковано, плутанині з іменами посприяло те, що в двох томах книги «The Black Deeds of the Kremlin: A White Book» (укр. «Біла книга про чорні діла Кремля») від 1953 та 1955 рр. були напрацювання обох Соснових [3, с. 222-225]. Через це, в подальшому, в історичній науці буде існувати думка, що це одна і та ж, маловідома людина.

У перших роках незалежності України, 10 вересня 1993 р. в Києві відбулася міжнародна наукова конференція у зв'язку з 60-ми роковинами Голодомору. Головою оргкомітету став віце-прем'єр-міністр, письменник Микола Григорович Жулинський, який в своїй доповіді озвучив дані втрат

від Голодомору, посилаючись на підрахунки С. Соснового – прямі (4,8 млн. осіб) і сукупні (7,5 млн. осіб). Жулинський назвав ці цифри як, одні з популярних в колах української діаспори. Слова Жулинського підхопило суспільство, їх стали повторювати українські дослідники, і, незабаром, перша оцінка забулася, а друга стала загальною цифрою втрат за період 1932-1933 рр. [1, с. 7].

У своїй дисертаційній роботі «Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків Голодомору в УРСР 1932-1933 років» від 2009 р. Алла Юріївна Серпутько, не вказуючи автора, чи першоджерело зазначає, що від Голодомору народ України втратив значно більше, ніж за роки Першої світової та громадянської воєн загалом – слід зауважити, що такого висновку С. Сосновий дійшов в 1942 р., користуючись методом порівняльного аналізу [14].

Відомий український історик, професор Станіслав Владиславович Кульчицький керуючись даними Д. Соловея про Соснового, в своїх дослідженнях кількості жертв Голодомору припускається ідентичної помилки з іменами. Так, в праці від 2008 р. «Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення» він правильно вказує ініціал імені Соснового – «С», тобто Степан [8, с. 386-388], а в більш пізній статті «Український голодомор: оцінка втрат» від 2013 р., зазначає неактуальні дані, та плутає братів Соснових [9, с. 42]. У загальному плані, Кульчицький в своїх напрацюваннях посилається на Соснового, як на демографа, який один із перших в історичній науці на основі радянських довідників 30-х рр. спромігся методом складних відсотків вирахувати кількість жертв Голодомору, та підсумовує, що метод Соснового має місце бути, адже сформований на базі статистик тих років.

Повертаючись до плутанини з іменами братів Соснових. Проблема проіснувала до 21 березня 2018 р. коли завдяки зусиллям канадського професора українського походження Богдана Кліда та доцента із м. Харків Олександра Миколайовича Салтана, особи Соснових було ідентифіковано.

Було доведено, що це дві людини, які є рідними брати, обидва досліджували Голодомор [7, с. 552-554]. Клід дав підказку Салтану щодо персоніфікації імені Соснового, оскільки той, як згадує Салтан, під час свого дослідження подій Голодомору зустрічав згадку про цю людину, і скоріш за все, його звали Степаном [12]. Салтан став першим комплексним дослідником С. Соснового як науковця, беручи за основу карну справу № 022649 він детально реконструює життєвий шлях Степана Миколайовича, а завдяки німецькому перепису харків'ян грудня 1941 – лютого 1942 рр. та Арцизького районного РАЦСу заповнює, ще одну, «білу пляму», а саме, встановлює точні роки життя дослідника [13, с. 160]. Без перебільшення, можна сказати, що своїм кількарічним дослідженням Салтан повернув із забуття в наукове та суспільне коло знаного дослідника Голодомору. При цьому, слід зазначити, що карна справа, як джерело, не розкриває всього спектру емоцій та переживань Соснового, також автор в своїх дослідженнях не використовує джерела особового походження, як то листи, або мемуари. Не дивлячись на це, автор максимально використав наявний потенціал джерел.

На сьогоднішній день, останній раз С. Сосновий згадується в статті «Знецінення розповіді про Голодомор. Епізод 2: Фальшування доробку Степана Соснового» Генадія Григоровича Єфіменка від 14 листопада 2021 р. в якій науковець критикує висновок Національного музею Голодомору-геноциду поданий в книзі «Геноцид українців 1932–1933 за матеріалами досудових розслідувань» щодо втрат від голоду в 1932-1933 рр [6]. Власне, автор зазначає, що даний «висновок» є сфальшованим результатом дослідження Соснового, та інших демографів, які розвивали його ідею.

Підсумовуючи, можна сказати, що постать Степана Соснового поступово стає об'єктом дослідження як істориків, так і демографів, оскільки його напрацювання заклали фундамент в дослідженні теми Голодомору на подальші десятиліття.

Список використаних джерел:

1. Вступне слово голови оргкомітету з підготовки та проведення заходів у зв'язку з 60-ми роковинами Голодомору в Україні, віцепрем'єр-міністра, академіка Миколи Жулинського // Голодомор 1932-1933 рр. в Україні: Причини і наслідки. Міжнародна наукова конференція. Київ, 9-10 вересня 1993 р. Матеріали. - К, 1995 - с.7.
2. Dolyna P. (Sosnovy T) Famine as a Political Weapon 11 The Black Deeds of the Kremlin: A White Book, Vol. II. - P. 29-31.
3. Sosnovy, S. The Truth about the Famine ed., The Black Deeds of the Kremlin: A White Book, Vol. I. – P. 222–225.
4. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у IV т. – Т. IV. Звіт Конгресово-президентської Комісії США з дослідження Великого голоду 1932–1933 рр. в Україні / Виконавчий директор Комісії Джеймс Мейс; Наук. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 622 с.
5. Джулай Д. «Сталін – кровожерливий пес». Унікальна історія вченого, який першим довів штучність Голодомору [Електронний ресурс]. / <https://www.radiosvoboda.org/a/holodomor-sosnovy/29615222.html>
6. Єфіменко Г. Як знецінюється розповідь про Голодомор. Епізод 2: Фальшування доробку Степана Соснового [Електронний ресурс]. / <https://likbez.org.ua/ua/ukrayinska-znetsinennya-rozpovidi-pro-golodomor-epizod-2-falshuvannya-dorobku-stepana-sosnovogo.html?fbclid=IwAR1dkKShnH1Zd1J0xafH4RCAR0C8q0G48BqM19Xns97M9Ps4mhe2lUu9TaI>
7. Клід Б., Салтан О. М. Сосновий Степан Миколайович // Енциклопедія історії України: Додатковий том. – Кн. 1: А–Я / НАН України. Інститут історії України. – К.: "Наукова думка", 2021. – С. 552 – 554

8. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. В. Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
9. Кульчицький С. Український Голодомор: оцінка втрат / С. В. Кульчицький // Краєзнавство – 2013. – № 4. – С. 37-54.
10. Марочко В. ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УСРР [Електронний ресурс]. / http://www.history.org.ua/?termin=Golodomor_1932_1933
11. Назарова К. В. Сучасна історіографія Голодомору 1932-1933 років в Україні : 1986-2009 роки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 07.00.06 / НАН України / К.В. Назарова. – М., 2011. – 23 с.
12. Салтан О. Степан Сосновий – перший український дослідник Голодомору [Електронний ресурс]. / <https://history.sumy.ua/sources/media-documents/9304-pershyi-doslidnyk-holodomoru.html>
13. Салтан О. Штрихи біографії Степана Соснового – першого українського дослідника подій Голодомору 1932–1933 рр. / О. Салтан // Сіверянський літопис. – 2022. – № 1. – С. 159-169.
14. Серпутько А. Ю. Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків Голодомору в УСРР 1932-1933 років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н.: спец. 07.00.06 / НАН України / А.Ю. Серпутько. – Ч., 2009. – 22 с.
15. Соловей Д. Сказати правду. Три праці про голодомор 1932-1933 років / Д. Ф. Соловей. – К., Полтава, 2005. – 300 с.

УДК 94(477)

Богдан ДУНАФТ,

магістр I курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник:

Михайленко Г., к.іст.н., доцент

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОЛЬВІЙСЬКОГО ПОЛІСУ АРХАЇЧНОЇ ДОБИ ЗА ДАНИМИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ТА НУМІЗМАТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню економічного розвитку пам'ятника археології, м. Ольвія та її хори у розрізі археологічних та нумізматичних знахідок. Метою роботи було дослідити послідовність економічного розвитку в археологічних та нумізматичних джерелах та порівняти рівномірність інформації про економічний розвиток з цих джерел в архайчну добу становлення полісу. В роботі описані морфологічні ознаки ранніх грошових знаків Ольвії, їх вага та цінність металу, а також висвітлено ключові етапи розвитку в археологічних джерелах, архітектурних об'єктах, речових знахідках часів пізньої архайчної доби в Північному Причорномор'ї.*

***Ключові слова:** Ольвія, Борисфен, економіка, монети, нумізматики.*

В процесі Великої давньогрецької колонізації, початок якої припадає на другу половину VII ст. до н. е – кінець першої частини V ст. до н. е. [9] по узбережжю Середземного, Чорного і Азовського морів розселялися грецькі колоністи, які засновували на нових територіях свої поліси. На території північного Причорномор'я в другій половині VII ст. до. н. .е. було засноване Березанське поселення, засновниками якого були вихідці з Мілету [9].

Майже на століття пізніше в середині VI ст. до. Н.е. друга хвиля переселенців з Мілету засновує Ольвію на березі Бузького лиману [8, с. 43-45]. Ольвія була розташована посеред невеликої системи постійних і сезонних поселень, які виникли в цій місцевості від заснування поселення

на о. Березань на узбережжі Бузького лиману [8, с. 37]. Цей період можна охарактеризувати як протоольвійський.

Тож ми розглянемо, і намагатимемось інтерпретувати, як археологічні знахідки і факти, доцільність їх використання при визначенні економічного розвитку полісу, так і нумізматичні знахідки і факти.

Становленню Ольвійського полісу з центром відповідно в м. Ольвія передувало певний час існуюче Березанське поселення (Борисфен), яке також було засноване переселенцями з Мілету. Враховуючи етнічну і культурну близькість переселенців першої великої хвилі, які заснували Борисфен і другої великої хвилі переселенців, а також подальшу активну співпрацю цих поселень, можна вважати, що історія того державного утворення, яке в подальшому отримало назву Ольвійський поліс почалось ще з заснуванням Борисфену [3].

Ймовірно, враховуючи час заснування Борисфену, що на момент прибуття ольвіополітів і заснування безпосередньо Ольвії, Борисфен відігравав роль центра цих земель, щонайменше до третьої – останньої чверті VI ст. до н.е.

На цю думку наводить той факт, що коли в Ольвії відбувалася стихійна забудова землянками та напівземлянками без видимого плану побудови міста, то Борисфен, в середині VI ст. – середині третьої чверті VI ст. до н.е., вже мав ознаки наземного будівництва житлових багатокамерних будівель з внутрішніми дворами. А на кінець VI ст. до н.е. Борисфен має ознаки прямокутного квартального планування, в той час як в Ольвії тільки починається процес окреслення кварталів міста [6, с. 41].

Той факт, що в середині – кінці третьої чверті VI ст. до н.е. Борисфен вже мав наземне будівництво, можна пояснити тим, що це було поселення, яке мало значні торгові зв'язки з полісами малої Греції за рахунок продажу будівничого лісу та риби, що в купі з відсутністю конкурентів в Північному регіоні Чорного моря давав змогу поліпшувати своє економічне становище. Що ми власне і спостерігаємо у вигляді

наземного будівництва багатокамерних домів в той час, як у сусідніх містах люди проживали у землянках чи напівземлянках. Однак будинки Борисфенідів не мали декоративного оздоблення, що вказує на скромне існування. І знову ж з огляду на м. Ольвія і беручи до уваги факт наявності великої кількості розписної кераміки. Ми можемо зауважити, що це підтверджує його статус як торговельно-обмінного центру посередницької торгівлі. Оскільки розписну кераміку характеризують як ту, що привезена з малої Греції, так і ту, що прибула з острова Родос і навіть Єгипту. Що дає нам розуміння масштабів і географії цієї торгівлі, якою займалися жителі Борисфену [2, с. 53 – 55; 6, с. 42].

Сама ж Ольвія від своєї появи до кінця епохи мала навіть більший темп економічного зростання ніж Борисфен. Не зважаючи на стихійну забудову житлового простору, на початку свого існування і відсутність квартального планування. Ще в середині VI ст. до. Н.е. в Ольвії прослідковується певна система побудови землянок з огляду на головну повздовжню вулицю міста, в результаті чого в загальних рисах можна сказати, що це була не суцільна стихійна забудова, а все ж були якісь уявлення про майбутню розбудову міста, оскільки орієнтуючись на головну повздовжню вулицю було закладено теменос і агору в діапазоні між кінцем третьої чверті – початком останньої чверті VI ст. до. н.е. [6, с. 42; 10, с. 6 – 7].

Орієнтовно в третій чверті VI ст. до н.е. на центральному теменосі зводиться храм присвячений Аполлону дельфінію. Це був монументальний храм заввишки 5 м і відповідно завширшки 7,1 м завдовжки 14,5 м. Вхід в храм прикрашали дві колони. Це було єдина ідентифікована надземна будівля в Ольвії на цей час [10, с. 7 – 8; 6, с. 53]. Враховуючи, що будівлі Ольвії цього часу складали землянки чи напівземлянки то, ймовірно, місто цього періоду не мало зодчих, які були здатні на зведення цього храму. Тож, ймовірно, що для його будівництва було спеціально найнято майстрів з полісів малої Греції, звідки, можливо, було замовлено і окремі матеріали

для будівництва храму. Тобто будівництво такого храму, з огляду на рівень архітектурного будівництва Ольвії архаїчного періоду – це було справою дорогою. Беручи до уваги, що на цей час Ольвія вже випускала власні бронзові монети в формі дельфінів, то можемо припустити, що вона вже, або була інтегрована в економічну систему Борисфену, або вже була здатна самостійно вести торгові операції і накопичувати капітал, який, наприклад, було витрачено на будівництво храму [5, с. 121].

На межі VI і V ст. до н.е спостерігається значне збільшення житлової зони Ольвії. Забудовується житловими будинками Південна частина Верхнього міста, освоюються терасні ділянки. Так, загальна площа Верхнього міста на межі століть становила 16,5 га. На початку V ст. до н.е. в Ольвії з'являється своє передмістя з п'ятдесятьма землянками і напівземлянками, навколо передмістя фіксуються рови та вали з боку степу [6, с. 46; 1, с. 128 – 129]. Що знову ж таки говорить про потік нових переселенців, а отже колонія є економічно успішною і відповідно приваблює нових поселенців.

Також на зламі століть в Ольвії спостерігається орієнтація землянок, при їх будівництві, на головну повздовжню вулицю міста. Прослідковуються контури майбутніх кварталів, які будуть сформовані після переходу до масового наземного в класичну добу. Можливо це вказує на те, що в цей час з'являються органи, які починають контролювати міську і приміську забудову, в результаті чого цей населений пункт починає набувати вигляду класичного грецького міста [6, с. 47]. В результаті, в середині V ст. до н.е. Ольвія переходить до наземного будівництва і перетворюється на класичне античне грецьке місто за зразком своєї митрополії з особливими місцями, які мають свої функції, теменос де здійснюються релігійні обряди, чи то агора - торговельне серце міста і місце загальних громадських зборів.

Паралельно з другої половини VI ст. – до кінця IV ст. до н. е. на території ольвійського полісу починають фіксуватись перші грошові знаки,

які мають форму наверх стріли, а також форму дельфіна. Спочатку (протягом перших десятиліть) ці грошові знаки виконували переважно релігійну роль, але з часом, коли було введено нові емісії цих грошових знаків, вони зазнали розповсюдження і фактично перейняли на себе роль грошових одиниць [5, с. 121; 6, с. 154].

Тож за фактом фіксування грошових знаків на території полісу, можна припустити, що в цей час (друга половина VI ст. – кінець VI ст. до н.е.) в нещодавно сформованій Ольвії майже одразу було організовано випуск власних монет. Якщо не брати до уваги поліси малої Греції, то Ольвія є одним з трьох полісів на узбережжі Чорного моря, який організував випуск власних монет ще в архаїчну добу, разом з Пантікапеем та Синопою [5, с. 121]. Зважаючи на те, що загальноприйнятою основною між полісною валютою в цей час був Кізікінський статер (Кізікін), вагою в середньому 16 г, то створення власної монетної системи може означати, що поліс досяг певних успіхів у розвитку торгівлі і поліпшив своє економічне становище [7, с. 27 – 29].

З розвитком ливарних технологій в Ольвії фіксується в кінці VI ст. до н.е. поява дельфінів з видозміненими ознаками, тобто вони візуально відрізнялись від тих дельфінів, яких виготовляли в середині VI ст. до н.е. Через це дельфінів поділяють на кілька груп:

- Група А друга половина VI ст. до н.е.
- Група Б кінцем VI початком V ст. до н.е.
- Група В серединою V ст. до н.е.
- Група Г кінцем V початком IV ст. до н.е.
- Група Д IV ст. до н.е.

При цьому – дельфінів з написами ΑΡΙΧΟ відносять до проміжних екземплярів між основними групами [6, с.154 – 155].

Однак в результаті розкопок 1962 р. на о. Березань було виявлено скарб ольвійських дельфінів з 200 екземплярами, дельфіни відносились до різних груп по типу виготовлення і по хронології випуску. Серед цих

дельфінів було виявлено певну кількість дельфінів, які мали одночасно риси двох груп. Їх ідентифікували, як проміжний еволюційний ряд ольвійських дельфінів між основними групами. При цьому, на цих екземплярах прослідковувались помірні зміни в сили віддалення від однієї групи і наближення до іншої. Це дозволяє припустити, що між випусками дельфінів основних груп були присутні і проміжні випуски дельфінів у великій кількості. Тобто, хронологічний діапазон випуску дельфінів звужувався від одного випуску на десять – п'ятдесят років до імовірно кількох випусків в межах десяти років. Що наводить нас на думку про майже неперервні емісії ольвійських дельфінів кожні 5 – 10 років. Що могло б пояснювати такі ледь помітні зміни на дельфінах, які представляли собою проміжну ланку між основними групами [4].

Тому випуск ольвійських дельфінів здійснювався майже безперервно з середини VI ст. – IV ст. до н.е. Але для випуску монет треба було брати метали. Враховуючи те, що в архаїчну добу Ольвія ще була залежна від метрополії, то можна було б припустити, що метали для виплавки монет надходили з малої Греції. Однак, як правило, поліси намагалися не випускати дорогоцінні й не дуже метали за межі свого полісу, натомість користуючись обмінною торгівлею. Тобто, з колоній північного Причорномор'я до малої Греції надходила сировина, переважно зерно та риба, а з малої Греції до колоній надходили промислові товари, або продукція, яка вимагала серйозної обробки: вино, тваринний жир... З огляду на це, джерелом металів для виробництва монет може бути кочове населення Великого степу. Ольвіополіти могли обмінювати промислові товари (оброблене дерево чи вироби з недорогоцінних чи дорогоцінних металів), тобто те, що не могли виготовляти кочовики, а натомість отримувати в оплату дорогоцінні метали з передгір'я Уральських гір, чи рудників Донецьких та Криворізьких мідних копалень[6, с. 29 – 31].

Відповідно, поступове накопичення металів для виготовлення монет в результаті бартерної торгівлі з кочівниками поступово приводила до

того, що Ольвія збільшувала інтенсивність і насиченість своїх емісій, що приводило до насичення ринку грошовими одиницями, які поживлявали торгівлю як в середині полісу так і з зовнішнім світом. Таким чином ,торгуючи продукцією сільськогосподарського характеру з полісами малої Греції і обмінюючи товари свого промислового виробництва на метали у кочових племен, Ольвія змогла вже в класичну добу перейти до випуску своїх срібних статерів (вага 11,5 г), а також виготовляти у великій кількості повновісні аси [6, с.155 – 156; 7, с.41 – 24].

Отже, як ми бачимо, з моменту заснування Борисфена до кінця архаїчної епохи м. Борисфен і м. Ольвія мають всі ознаки економічного зростання, особливо якщо звертати увагу на інші поліси Північного Причорномор'я в час архаїчної епохи. Хоч в плані дослідження археологічних даних Ольвія не показує досить переконливих ознак економічного зростання, але вони безпосередньо прослідковуються, та все ж більш яскраво в цей час вирізняється Борисфен в контексті дослідження саме археологічних даних, як показника економічного розвитку.

Однак, якщо звертати увагу на нумізматичні дані ,то тут,на відміну від попереднього розділу вже якісно вирізняється Ольвія як на фоні Борисфену, який користувався загально прийнятими кізікінами так і ольвійською монетою, так і на фоні інших полісів Північного Причорномор'я, де випуск власних монет починається на двісті років пізніше ніж в Ольвії.

Тож, як висновок можна сказати, що в контексті дослідження одного поліса, як нумізматичні так і археологічні дання зазвичай дають однакову інформацію, або про економічне піднесення поліса, або навпаки про його економічну кризу чи взагалі занепад. Але вони, як правило синхронно дають однакову інформацію.

Список використаних джерел:

1. А. Буйських, Й. Форнасьє, О. Кузьміщев. Дослідження Ольвійського передмістя / А. Буйських, Й. Форнасьє, О. Кузьміщев // Археологічні

- дослідження в Україні 2018. – 2020. - Київ: ІА НАН України. – С. 128-130.
2. Буйських С. Б. Ольвія та Березань в контексті заснування Іонійського колоніального поліса в Нижньому Побужжі / С. Б. Буйських // Музейний вісник: науково – теоретичний щорічник. – 2001. – № 12. – С. 53 – 63.
 3. Галушко К.Ю. Античні міста-держави Північного Причорномор'я [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. - 842 с.. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=2.5.3>
 4. Групповая находка ольвийских «дельфинов» на Березани / В.В. Лапин // Материалы по археологии Северного Причерноморья: Сб. научн. тр. — 1971. — Вип. 7. — С. 42-51.
 5. Зограф А. Н. Античные монеты. – Москва.: АН СССР, 1951. – 308 С.
 6. Карышковский П. О. Монетное дело и денежное обращение Ольвии (VI в. до. н. е. -IV в. до. н. е.). – Одеса: А. С. Фридман, 2003. – 684 С.
 7. Карышковский П. О. Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху. – К.: Наукова думка, 1988 г. – 166 с.
 8. Крыжицкий С. Д., Лейпунская Н. А., Русяева А. С., Скржинская М. В., Крапивина В. В., Анохин В. А. Ольвия: Античное государство в Северном Причерноморье. – К., 1999. - 478 С.
 9. Назаров В.В. Березанське поселення [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2003. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Berezanske_poselennia

- 10.С. Д. Крижыцкий, В. М. Отрешка. О проблеме формирования Ольвийского полиса / С. Д. Крижыцкий, В. М. Отрешка // Ольвия и ее округа : сб. науч. тр. / АН УССР, Ин-т археологии. - Киев: Наук. думка, 1986. – С. 3 – 17.

УДК 94(477)

Вероніка ЄРЬОМЕНКО,
магістрантка І курсу спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.03 Історія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий
керівник: Михайленко Г.М., к.іст.н., доцент

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЕРАМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ГОРОДИЩА СКЕЛЬКА

***Анотація.** Досліджується та характеризується керамічний комплекс городища Скелька (Херсонська область), його функціональне значення для дослідження розвитку торговельних відносин.*

***Ключові слова:** історія, археологія, кераміка, Північне Причорномор'я, Скелька*

Увесь керамічний комплекс Північного Причорномор'я є дуже різноманітним: звичайна ліпна кераміка, чорно- та червоно-лакова, сіроглиняна, амфори. У кожному місті та городищі були переважання того чи іншого типу в залежності від його значення. Виходячи з цього, метою є дослідження типів кераміки городища Скелька, їх функціональне значення та дослідження розвитку торговельних відносин. Різний тип кераміки в античному суспільстві міг виконувати різноманітні функції: бути сакральним предметом, який використовували в релігійних культах, чи то

бути суто побутовою річчю. Тому, об'єктом дослідження виступає матеріальна культура городища Скелька, а саме – керамічний комплекс. Керамічний комплекс є досить різноманітним: починаючи від різних типів кераміки, закінчуючи різними формами. Предмет дослідження – вся колекція керамічного комплексу як археологічного джерела для простеження рівня культури та розвитку городища.

Провівши аналіз та дослідження наявного керамічного комплексу з городища Скелька, можна узагальнити дані в наступну таблицю:

	Культурний шар	Ґрунтові об'єкти	Всього
Амфори	6 838(82,4%)	2 417(64,5%)	9 255(76,8%)
Товстостінна	13(0,15%)	6(0,16%)	19(0,15%)
Чорнолакова	73(0,87%)	40(1%)	113(0,93%)
Червонолакова	54(0,65%)	95(2,5%)	149(1,2%)
Сіроглиняна	184(2,2%)	227(6%)	411(3,4%)
Червоноглиняна	116(1,3%)	45(1,2%)	161(1,3%)
Ліпна	981(11,8%)	851(22,7%)	1 832(15,2%)
Будівельна	24(0,28%)	54(1,4%)	78(0,64%)
Кухонна кружальна	14(0,16%)	7(0,18%)	21(0,17%)
Всього	8 297	3 742	12 039

Таблиця 1. Керамічний комплекс з городища Скелька

За польовими та інвентарними описами, загалом на Скельці було знайдено 12 039 фрагментів різнотипної кераміки. В переважній більшості фрагменти амфор – 77%, з чого можна зробити висновок щодо активної торгівлі між полісами та метрополіями. Також чільне місце займала ліпна кераміка – 15%, ймовірно, місцевого виготовлення. З'являються фрагменти будівельної кераміки, але її відсоток дуже малий – менше 1%, тобто її використовували не тільки в побутових чи сакральних цілях, а й в розбудові городища. Більшість кераміки знайдено з культурних шарів – приблизно 80% від всієї знайденої та дослідженої кераміки.

Порівнюючи види кераміки, можна також порівняти і за класифікацією також у вигляді таблиці:

	Культурний шар	Ґрунтові об'єкти	Всього
Посудини для пиття	8	7	15(44,1%)
Посудини для сервірування столу	8	3	11(32,3%)
Тарілки й блюда	0	2	2(5,8%)
Парфумовані посудини	1	4	5(14,7%)
Світильники	1	0	1(2,9%)
Всього	18(52,9%)	16(47,1%)	34(100%)

Таблиця 2. Класифікація дослідженої чорнолакової кераміки за призначенням

Об'єктом нашого дослідження виступає чорнолакова кераміка, а отже знайдені фрагменти кераміки ми класифікували по їх призначенню відштовхуючись від класифікації Єгорової. Більшість фрагментів відповідають посудинами для пиття, таким як кіліки, канфари, скіфоси. Вони становлять 44% від всього знайденого масиву кераміки. Чільне місце в дослідженні займають посудини для сервірування столі – миски, одноручні чаші, солонки. Багато знайдених фрагментів – вінчики та стінки солонок та мисок. Ще одним різновидом виступають парфумовані посудини до яких належать лекіфи та гуттуси. Але їх знайдено не так багато, а ті фрагменти, які є – збереженні краще ніж всі інші. Також, всі фрагменти, знову ж, в більшості знаходились в культурних шарах.

Проаналізувавши знайдені фрагменти було проведено порівняння всіх знайдених типів кераміки – товстостінна, чорнолакова, червонолакова, сіроглиняна, червоноглиняна, ліпна, будівельна та кухонна кружальна між собою та з амфорами. За результатами нашого дослідження, переважають амфори – 82%, наступним поширеним типом є ліпна кераміка, яка

становить 12% від всього керамічного масиву. Тобто, кераміка місцевого виробництва займала чільне місце в побутовому житті.

Також стосовно чорнолакової кераміки та амфор можна сказати про їх поширення, що в свою чергу, розповідає про торгівлю між полісами та метрополіями.

Торгівля розписною керамікою почалася дуже рано, як мінімум на початку VII ст. до н.е. Розписна кераміка потрапляла в Північне Причорномор'я морським шляхом.

Отже, аналізуючи наявні статистичні дані можна зробити висновок щодо розповсюдження чорнолакової кераміки, яке місце вона займала у всьому керамічному комплексі та в побуті

Список використаних джерел:

1. Brian A. Sparkes and Lucy Talcott BLACK AND PLAIN POTTERY OF THE 6TH, 5TH, AND 4TH CENTURIES B.C. //AthenianAgora XII. – 1970.
2. S.Drougou, Hellenistic Pottery. Content and Methodology. In memoriam P.G.Bilde. Proceedings of Danish Institute of Arcaeology at Athens Nr 7.
3. Susan I. Rotroff. HELLENISTIC POTTERY: ATHENIAN AND IMPORTED MOLDBMADE BOWLS //Athenian Agora XXII. – 1982.
4. Вдовиченко И.И. Античные расписные вазы в Северном Причерноморье (VII-IV вв. до н.э.). – Симферополь : Сонат, 2008. С.352.
5. Вдовиченко И.И. Коллекции древностей Херсонеса таврического. Расписная керамика из раскопок Р. Х. Лепера. / И.И. Вдовиченко // Культура народов Причерноморья. — 2006. — № 83. — С. 59-62.
6. Егорова Т. В. Чернолаковая керамика IV – II вв. до н.э. с памятников Северо-Западного Крыма. М. — МГУ Москва, 2009. — С. 253.
7. Журавлев В.Д., Быковская Н.В., Желтикова А.Л. Святильники VI - первой половины III в. до н.э.// Киев: Мистецтво, 2007. — 308 с.
8. Журавлёв Д.В. Группа греческих святильников из Херсонеса // Херсонесский сборник: сб. науч. ст./ М-во культуры и искусств Украины,

Нац. заповідник "Херсонес Таврический", НАН України, Крым. фил. Ін-та археології; ред. М. И. Золотарев. Вып. 10. – С.50-60.

9. Козуб Ю.І. Некрополь Ольвії V-IV ст. до н. е. : монографія / Ю. І. Козуб; АН УРСР, Ін-т археології. – Київ: Наукова думка, 1974. – 182 с.

10. Ломтадзе Г.А. Керамическая тара из раскопок поселений IV – первой трети III в. до н.э. «царской хоры» Европейского Боспора // Царская хора Боспора (по материалам раскопок в Крымском Приазовье). Древности Боспора. Suppl. III. 2015. 208 с.

11. Монахов С.Ю., Рогов Е.Я. Керамические комплексы некрополя Панское-1. Античный мир и археология (8) // В.Г. Борухович (ред.). Саратов, 1990. С. 122–151.

12. Папанова В. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка некрополя Ольвии. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. – Запоріжжя, 2000. – Вип.VIII. – С. 194-216.

13. Чечуліна І.О. Аттична чорнолакова кераміка з Ольвії в зібранні археологічного музею ІА НАН УКРАЇНИ. / І. О. Чечуліна. - С.71-83.

14. Чечуліна І.О. До історії вивчення аттичної чорнолакової кераміки з Північного Причорномор'я / І. О. Чечуліна // Археологія. - 2015. - № 1. - С. 12-18.

15. Чечуліна І. О. До вивчення технології обпалу аттичної чорнолакової кераміки / І. О. Чечуліна // Магістеріум. Археологічні студії. - 2018. - Вип. 70. - С. 78-81.

16. Чечуліна І. О. Штампований орнамент на аттичній чорнолаковій кераміці з Ольвії / І. О. Чечуліна. - С.29-40.

УДК 94(477)

Олексій КОВАЛЬ,

магістр спеціальності 032 Історія та археологія Чорноморського Національного Університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна та спеціальності «Публічна історія» Поморської академії, м. Слупськ, Польща

МОМЕНТИ ЖИТТЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ ЄЛИСАВЕТГРАДА ТА ЇЇ СПІВРОБІТНИЦТВО З ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЮ ДУМОЮ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація:** В статті описано моменти єврейського життя Єлисаветграда. Розказано про взаємодію єврейської громади з міською думою. Показано гостру боротьбу за «Талмуд-Тору» в місті. Наведено різноманітні відомості про діяльність міського рабина В.І.Темкіна. Вказано на екскурсію учнів в Санкт-Петербург.*

***Ключові поняття:** євреї, дума, вибори, Талмуд-тора, погроми.*

Нацистська Німеччина, знищивши під час Другої світової війни понад шість мільйонів євреїв, докорінно змінила картину національного розселення, складу в Європі, в тому числі в Україні. Єврейське населення міста Єлисаветграда на початку ХХ століття відігравало значну роль в історії розвитку міста. Єврейська громада, котра жила своїм надзвичайно насиченим життям, мала якнайширші зв'язки та співробітництво з Єлисаветградською міською думою в усіх сферах життя міста та громади.

Одним з цікавих моментів, що відображає міське життя в Єлисаветграді, був страйк хлібопекарів, який відбувся в 1905 році та спроби його урегулювання, зокрема за участю міського рабина. На початку травня 1905 року страйк наближався до кінця. Першими на мирну угоду пішли господарі, які звернулися до міського рабина В.І.Темкіна з проханням бути посередником між ними та робітниками. Темкін запропонував був 32 утримувачам пекарень обрати зі свого середовища 6 представників для безпосередніх переговорів із представниками від

робітників за участю Темкіна. Господарі негайно були обрали уповноважених із середовища християн, магометан та євреїв. Робітники пекарень, переважно християни, кількість яких сягала майже 200 осіб, також погодилися на посередництво Темкіна, за клопотанням якого поліцеймейстер пан Янішевський дозволив робітникам усіх пекарень збиратися 5 травня у залі Слуцького для виборів уповноважених. Збори відбулися за відсутності чинів поліції. Мали розпочатися 8 чи 9 травня спільні засідання уповноважених від господарів та службовців під керівництвом Темкіна[1].

Вирішувалися і інші питання єврейського населення Єлисаветграду. Так, нарешті, в кінці літа 1908 року, єврейські громадські установи міста, які черпали кошти для існування із суми коробкового збору, зітхнули були з полегшенням: після майже дволітніх «розшуків» міська управа виявила-таки місцезнаходження спадкоємців покійного відкупщика А.Д.Барского і уклала з ними контракт, в силу якого «коробка» переходила від господарського управління до позначених спадкоємців з 1 вересня. Правда, це саме з незначним успіхом можна було зробити два роки тому, але все ж краще пізніше, ніж ніколи. Залишалось лише відкритим питанням: хто мав відшкодувати єврейському товариству багатотисячні збитки, завдані ним упродовж двох років не з власної вини? По всій справедливості слідувало-би притягнути до відповідальності Єлисаветградську міську управу, яка своєчасно не прийняла відповідних заходів до відчуження всіх добре відомих опікунів, які були зобов'язані негайно закрити контракт [2].

Відзначали в місті й визначні дати, ювілеї єврейських діячів. Так, група єврейської молоді надіслала була в середині жовтня Шолом-Алейхему телеграму. Крім того ювіляру було надіслано телеграми й іншими групами місцевого єврейського населення [3]. Так рабин Єлисаветграду Темкін 18 жовтня відправив до Мілана пану Шолом-Алейхему особисту телеграму [4].

Надзвичайно гострою, безкомпромісною була в Єлисаветграді боротьба за «Талмуд-Тору». Вибори членів опікунської ради єврейської громадської «Талмуд-Тори», що мали відбутися 26 жовтня, служили темою дня, навколо якої йшла справжня «вакханалія єврейського чорносотенства», керованого деякими «діячами». Ці панове пустилися були, як то кажуть, у всі тяжкі. Вони надрукували у Варшаві на єврейському жаргоні мерзенний пасквіль, у якому обдали брудом і неймовірно наклепницькими сповіщеннями всіх представників та працівників єврейських громадських установ. Цей чорносотенний пасквіль під назвою: «Чому міський рабин Темкін відмовився від Талмуд-Тори» у тисячах екземплярів поширювався на єврейські маси. Автори «варшавської прокламації», як охрестили пасквіль, намагалися нав'язати масі, що єврейські навчальні заклади виховують з її дітей «гоїв», і що це зло походить від того, що залишки «духовно-біблійського братства, що виникло у нас у 1881 році, проникли в усі установи і підкопуються під істинно-єврейські основи, причому рабин Темкін підпав, мовляв, під вплив «штундарів», світволить і опікується ними. Ця основна «ідея» великої «варшавської прокламації» споряджена масою брехні, наклепу, інсинуації та нахабних збочень. Нема чого говорити про те, що все найкраще місцеве єврейство було глибоко обурене авторами цих переказів, імена яких у всіх на устах. Зважаючи на все це, майбутні вибори опікунської ради «Талмуд-Тори» глибоко хвилювали єврейське суспільство, яке розуміло, що тут мали зіткнутися два світи: культурний і чорносотенний, що одурманював єврейську масу. Результат виборів передбачити зараз було б передчасно. Одне безперечно: В.І.Темкін, який створив нинішню «Талмуд-Тору» і ремісниче при ній училище, відмовився від спільної роботи з доктором І.А.Штейном, керівником «націоналістів». Перед єврейським суспільством стояла альтернатива: чи В.Темкін із культурними співробітниками, чи доктор Штейн із його «дружинниками». Інакше цей гордієв вузол не міг бути розрубаний [4]. У суботу, 18 жовтня, у головній синагозі при

величезному збігу народу, міський рабин пан Темкін дав відкриту відповідь тим анонімним «істинно-єврейським людям», які останнім часом підняли були похід проти Талмуд-Тори, її творця пана Темкіна та прогресивної частини викладацького персоналу. Промова пана Темкіна справила була враження [5]. Вибори членів опікунської ради, що відбулися 28 листопада, як і слід було очікувати, закінчилися повною поразкою наших доморощених Маккавеїв-мракобесів на чолі з доктором І.А.Штейном. Зал не міг вмістити всіх, хто з'явився на засіданні, і багато хто до початку виборів уже не міг бути впущений без ризику викликати небезпечну тисняву. Голова зборів доктор Додін заявив, що ніяких дебатів по суті Талмуд-торського конфлікту не буде допущено і що вибори будуть проведені шляхом подачі записок у конвертах. До початку виборів у залі творилося щось неймовірне. Між противниками відбувалися запеклі словесні сутички. Усюди панувало надзвичайне пожвавлення та збудження. Голова пан Ждодін заявив, що він особисто складає з себе звання члена опікунської ради і що він був уповноважений заявити про те ж від імені інших двох членів панів Зайденшнора і Лібермана. Інші два члени пани Штейн і Вайсенберг від своїх повноважень відмовитися не побажали, хоча перший з них, як це всім відомо, у правлінні товариства допомоги бідним євреям заявив, що відмовиться. Таким чином обранню підлягало лише 8 членів, у той час як товариство готувалося переобрати весь склад опікунської ради у числі 10 осіб. Серед виборців було три списки кандидатів. З 860 записаних виборців у голосуванні брали участь 802 особи. Зрештою кандидати прогресивної партії, на чолі з В.І.Темкіним, отримали від 597 до 794 виборчих записок, причому В.І.Темкін отримав 794 записки. Кандидати протилежної сторони отримали від 25 до 189 виборчих записок. Звістка про цю перемогу, не дивлячись на пізню годину, швидко поширилася містом і всюди викликала задоволення. «Штейніанці», настільки жорстоко розбиті на голову, звичайно, мали вигадувати нові

небилиці, але загальна думка така, що їхня ставка програна безповоротно [6].

У кінці жовтня 1905 р. «Товариство поширення комерційної освіти» вирішило звернутися до Єлисаветградської міської думи з клопотанням про призначення громадському комерційному училищу допомоги та про відведення міського місця під будівництво власної будівлі училища [6]. Міська управа, в кінці листопада, обговоривши клопотання опікунської ради громадського комерційного училища про асигнування цьому навчальному закладу допомоги у розмірі 4 тисячі рублів, відхилила його під приводом, що місто хоче відкрити ще одне міське народне училище. Всім зрозуміло, що тут не в новому міському училищі, а в тому, що в громадському комерційному училищі навчається багато єврейських дітей [7].

Розглядалися також судові справи про єврейські погроми. У середу, 5 листопада, у місцевому Єлисаветградському окружному суді призначено було до слухання справу про елисаветградський погром 18 та 19 жовтня 1905 року. З величезної маси тих, хто громили, грабували, били і вбивали євреїв, слідчої влади вдалося виявити лише 7 суб'єктів, з яких лише 6 займуть лаву підсудних, оскільки один з обвинувачених ще розшукувався. Усі підсудні перебували на волі. У справі викликалося близько 250 свідків, з яких 179 осіб були потерпілими та цивільними позивачами. Останні, втім, від своїх позовів відмовлялися через досконалу неможливість стягнути щось із якихось невідомих підсудних, які виступали у ролі «викупних жертв» невиявлених справжніх натхненників і керівників жовтневих жахів... Слухання справи мало продовжитися з 5 по 8 листопада. Захисником обвинувачених судом було призначено помічника присяжного повіреного А.М.Розенштейна. За чутками, захисниками за згодою з підсудними мали виступити присяжний повірений М.І.Іванов (почесний голова союзу російського народу) та приватний повірений Шафонський [8].

В останніх загальних зборах членів товариства допомоги бідним євреям Єлисаветграда в кінці листопада, після жвавих дебатів, було обрано особливу комісію, якій доручено спільно з правлінням знайти заходи щодо поліпшення фінансового суспільства, а також намітити способи, за допомогою яких можна було б досягти більшої чуйності з боку багатих членів громади [7]. Правління товариства допомоги бідним євреям у Челябінську на початку грудня звернулося до місцевого аналогічного товариства з проханням про матеріальну підтримку надання допомоги численним засланням євреям, які прибули до Челябінська з усіх кінців Росії [9].

В Єлисаветграді 20 грудня було передбачено екскурсію учнів комерційного училища пана Бонч-Бруєвича до Петербурга, причому відвідування столиці було дозволено також учням-євреям. Екскурсантів мали супроводжувати директор училища пан Н.Н.Коригін та викладач Д.І.Болдирєв [10].

Таким чином, ми бачимо, наскільки цікавими були моменти життя єврейської громади Єлисаветграда та їх співробітництво з Єлисаветградською міською думою.

Список використаних джерел:

- 1.Одесские Новости, 1905, № 6639, суббота, 7 мая. С. 4.
2. Одесские Новости, 1908, № 7607, воскресенье, 31 августа (13 сентября). С. 5.
3. Там само, № 7645, пятница, 17 (30) октября. С. 4.
4. Там само, № 7647, воскресенье, 19 октября (1 ноября). С. 5.
5. Там само, № 7648, вторник, 21 октября (3 ноября). С. 4.
6. Там само, № 7655, среда, 29 октября (11 ноября). С. 5.
7. Там само, № 7680, пятница, 28 ноября (11 декабря). С. 4.
8. Там само, № 7661, среда, 5 (18) ноября. С. 4.
9. Там само, № 7692, суббота, 13 (26) декабря. С. 5.
10. Там само, № 7695, среда, 17 (30) декабря. С. 5.

УДК 94(477)

Геннадій КОВАЛЬ, краєзнавець,
с. Новосафронівка, Миколаївська область

РЕАКЦІЯ АНАНІЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ НА РОЗТРАТУ КОШТІВ В АНАНІЇВСЬКОМУ МІСЬКОМУ БАНКУ В 1908 РОЦІ

***Анотація:** В статті описується ситуація розгляду питань місцевого самоврядування на початку XX ст., а саме – реакція Ананіївської міської думи на розтрату в міському банку, розгляд справи та суспільний резонанс.*

***Ключові поняття:** дума, банк, кошти, розтрата, кредити, суд.*

Діяльність, функціонування будь-яких людських спільнот складається з мільйонів різних контактів, зв'язків, зобов'язань, правил, законів. Надзвичайно цікавою була реакція Ананіївської міської думи на розтрату коштів в Ананіївському міському банку, виявлену влітку 1908 року. Наведемо деякі відомості про Міста Ананіїв та його міську думу. В повітовому місті Херсонської губернії Ананіїві в 1897 році проживало близько 17 тисяч жителів, з яких євреїв було 3527 чоловік [1]. В кінці XIX – на початку XX століття в Ананіїєві відкрилися міський банк, ощадне товариство, агентство Бессарабсько-Таврійського банку, пошта та телеграф, друкарня. Тут було збудовано десятки нових будинків, зернові склади, бакалійні, галантерейні магазини, магазини. Місто розкинулося на 10 верст вздовж річки Тілігул [2]. В 1901 році міську управу Ананіїва очолював міський голова, колезький секретар Олександр Андрійович Коняхин. Членами Ананіївської міської управи були заступаючий місце міського голови, потомствений дворянин Микола Олександрович Вілінський та особистий дворянин Петро Васильович Парадиський [3, С. 193]. В 1910 році в управі були ті самі діячі та секретарам – колезький секретар, Григорій Андрійович Воскобойніков [4, С. 129]. 1908 рік в

Ананьїві відзначився величезним скандалом і різноманітною реакцією Ананьївської міської думи на розтрату коштів в міському банку. На додаток до телеграфних відомостей в одеській газеті «Одесские Новости» було повідомлено подробиці про розтрату, виявлену ревізією справ міського банку. Правління банку тоді складалося з директора Муханова та товаришів директора Беляєва та Макаревича. Звіт ревізійної комісії, що обревизувала банк 25 квітня, констатував масу великих зловживань. На той момент облікового комітету останні два роки не існувало, і справи банку здійснювалися правлінням. Наскільки виправдовувалася мета існування банку: обслуговування міщанського стану – видно з таких цікавих даних. Членів міщанського стану, які скористалися позикою, було 764 особи, сума позички 21 тисяча; поряд з цим, 14 осіб взяли позику в 50 тисяч. Ці 14 осіб становили передусім правління банку, яке взяло 15 тисяч, решта 11 осіб, склалися з міського голови, члена управи, гласних думи та членів ревізійної комісії, за винятком 3 – 4 осіб, які перебували у рідній спорідненості чи були кумами з правлінням банку. Далі звіт констатував видачу 10 і навіть 15 тисяч, тоді як визначена законом найвища норма кредиту не повинна була перевищувати однієї тисячі. У своєму засіданні, що тривало 3 дні, – 28, 29 і 30 квітня, дума ухвалила: зобов'язати правління у 2-х місячний термін поповнити взяті 15 тисяч, або ж подати заставні свідоцтва нерухомого майна.

Першого липня минув 2-х місячний термін, і до банку з'явилися уповноважені для ревізії; після деяких переговорів з директорами Мухановим і Беляєвим (третій – Макаревич уже близько 2-х місяців перебував у невідомій відсутності) запрошений був справник, у присутності якого і була проведена ревізія, що дала несподівані результати: виявилось, що не тільки не поповнено взяті 15 тисяч, але витрачено готівку каси 15.406 рублів, не забутий і основний капітал банку, що рахувався за книжкою ощадної каси у сумі 713 крб. 47 коп.,

Залишилося всього 13 руб. 47 коп. Пан Беляєв одразу в розтраті зізнався. Таким чином, сума другої двомісячної розтрати 16106 руб.

З телеграфного дозволу губернатора було скликано екстрене засідання думи, що тривало 2 вечора. У першому засіданні дума терміновою телеграмою просила пана губернатора усунути правління банку через виявлену розтрату. Постанову цю думою було прийнято одноголосно. У другому засіданні уповноважені, від імені старого гласного Смирнова, Лабутіна і Гаспля, доводили, що у статуту банку, у разі втрати 1/3 основного капіталу (хоча сума основного капіталу 43.677 крб. 15 копійок) мало бути здійснено ліквідацію банку. Засідання було досить бурхливе і закінчилося тим, що було поставлено на балотування питання про притягнення до суду правління банку – більшістю 12 проти 6, дума ухвалила: правління банку до суду не притягувати. Остання постанова думи, що йшла в розрізі з першою постановою, пояснювалася промовою міського голови, який, вказуючи на параграф 25 статуту про банки, який зобов'язував щомісяця міського голову та членів управи перевіряти книги та касу міського банку, зауважив, що якщо притягувати до суду правління, то не можна обминути і управління. Міський голова говорив довго і переконливо, і... гласні переконалися, що за розтрату притягувати до суду нікого не слід. Постанова думи на публіку, що переповнювала зал засідання, справила була більш ніж приголомшливе враження... [5].

Банківська епопея в середині літа 1908 року в Ананьїві розросталася... Телеграфним розпорядженням губернатора правління було усунуто з посади. При вступі кандидатів на службу та прийом справ банку виявлено ще невелику розтрату в 1513 руб. у відділі інкасо; виявлено також і фальсифікацію. За всіма даними, розтрата відбувалася систематично. В останньому переконувало ще й те, що років 12 тому міський банк переживав вже урядову ревізію і в результаті місто мало поповнити недостачу в кілька тисяч рублів суму зі своєї каси. Характерно, що й тоді директором банку був той самий пан Муханов. Здавалося б, що

міське управління, довіряючи своє «дітище» тому ж пану Муханову, мало б особливо пильно стежити за діями правління банку. Але... це тільки здавалося... Хто міг вийти переможцем із вельми нерівної боротьби 12 та 6, мало показати недалеке майбутнє [6].

Від губернської у земських і муніципальних справах присутності в середині липня було отримано міським головою розпорядження про передання правління банку особі панів Муханова, Макаревича і Беляєва суду і заміну їх кандидатами: Колесниковим, Мечессеним і Игнатовским. З цього приводу міським головою 16 липня було скликано приватне засідання думи, під час якого представлено було заяву правління банку, що полягала у наступному: володіючи майном, оціненим за вищою оцінкою 30 тисяч, правління просило думу прийняти це майно і поповнити ним розтрату, що досягала 34 тисяч. Таку заяву думою охоче було б прийнято, якби над цим майном не тяжіли борги як банківські, і по приватним заставним. Сума цих боргів сягала майже 20 тисяч і деякому із цього майна загрожувала продаж з молотка за претензіями приватних осіб. Таким чином місту довелося б ще й сплатити борги. Через це дума майже одноголосно відкинула була пропозицію [7].

Екстрене засідання міської думи закінчилося 18 липня. Розглядалася заява правління міського банку, яка зводилася до наступного: правління банку віддавало місту своє майно, натомість місто брало на себе суму розтрати 17.639 руб. і суму, взятую правлінням під векселі, 17281 руб., загалом – 34920 руб. Дума вирішила була пред'явити векселі членів правління до сплати та накласти арешт на їхнє майно [8].

Екстрене засідання думи було скликано для виборів нового правління міського банку та розгляду звіту банку за час із 7 липня по 8 серпня. Засідання тривало три вечори. Першого ж вечора, коли мали розпочати вибір, правління, гласний Недзведський запитав у міського голови пояснень щодо справи передання суду колишнього правління банку. Подано було документи, з яких з'ясувалося, що отримана ще 8

липня постанова губернського у міських справах присутності про передання правління суду не була повідомлена слідчій влади; а на запит із цього приводу губернатора міським головою дано було ухильну відповідь із зазначенням на відому постанову думи (більшістю 12 проти 6) правління банку до суду за розтрату не передавати. Ознайомившись із документами, дума одногolosно ухвалила: надіслати прокурору одеського окружного суду копію журналу херсонського губернатора щодо порушення кримінального переслідування проти директора банку Муханова та товаришів його Беляєва та Макаревича. Цим закінчилося перше засідання. Друге і майже все третє засідання пройшло у дебатах з приводу заяви колишнього директора Муханова, що зводилося до наступного. Через майбутній продаж їм майна за 12.500 руб., яка сума прийнята була б думою в рахунок розтрати, і товариші його по «нещастю» в змозі були б поповнити всю розтрату, і тоді вони звільнялися від суду по 3 частині 354 статті укладання про покарання (арештантські роти), а мали судитися по 2-й частині 350 статті уложення про покарання (вища міра – звільнення з посади); А решта боргу правління за векселями в сумі 16 тисяч могло... вважатися боргом...

Гласні думи, великі боржники банку, що лопнув, пристрасно ратували за прийняття цієї комбінації. Навіть завжди «безгласний» гласний пан Пустовар – і той заговорив на користь пропозиції. Дебати зайвий раз показали, що дехто – чи з «батьків» міста, чи з панів, чий обов'язок був контролювати банк – дуже був зацікавлений у тому, щоб неминучий суд відбувся при поповненій уже розтраті, бо, в іншому випадку, на суді мали фігурувати ті документи, про які говорив товариш директора пан Беляєв.

Сильна промова найстарішого гласного нотаріуса Недзведського викликала була шквал оплесків численної публіки, якій голова зробив догану, а потім, не ризикуючи поставити питання на балотування, оголосив засідання закритим. В Ананьїві після 5 серпня очікувався приїзд урядовця для ревізії банку. Сума розтрати щодня зростала, тому що

надходили нові запити від фірм з приводу переданих на incasso векселів [9]. Таким чином, ми бачимо, наскільки різною та багатоплановою була реакція Ананьївської міської думи на розтрату коштів в Ананьївському міському банку влітку 1908 року.

Список використаних джерел:

1. Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрон. Том второй. Алмогады — Арабский язык. — [1908]. — [4], 966 стб., 7 ил., карт. : ил. — С. 402.
2. Електронний код доступа: <https://our-travels.info/ost/Goroda/Ukraine/Odessa/Ananyev.php>
3. Памятная книжка Херсонской губернии на 1901 год / Составлена Херсонским Губернским Правлением. — Херсон: Типография Херсонского Губернского Правления, 1901. — XL, 352 с. — С. 193.
4. Памятная книжка для Херсонской губернии на 1910 год. — Херсон: Типография Херсонского Губернского Правления, 1910. — [365] с. разд. паг., [5] л. портр.: табл. — С. 129.
5. Одесские Новости, 1908, № 7564, четверг, 10 (23) июля. С. 3.
6. Там само, № 7568, вторник, 15 (28) июля. С. 5.
7. Там само, № 7570, четверг, 17 (30) июля. С. 3.
8. Там само, № 7572, суббота, 19 июля (1 августа). С. 5.
9. Там само, № 7594, пятница, 5 (28) августа. С. 5.

УДК 94(430)

Євгенія КОШЕЛЯ,

магістрантка I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцент

ОПІР НАЦИСТСЬКОМУ РЕЖИМУ ТА ЗАМАХИ НА ЖИТТЯ ГІТЛЕРА В НІМЕЧЧИНІ

***Анотація.** У статті йдеться про розкриття особливостей антинацистського руху опору в гітлерівській Німеччині. На основі німецьких та вітчизняних джерел, які є в онлайн доступі проаналізовано діяльність груп опору та втілення їхніх змов та замахів у життя, причини провалів та наслідки після них.*

***Ключові слова:** фюрер, Третій Рейх, нацистський режим, замах, змова, Гестапо, «Змова Остера», «Чорна Капела», націонал-соціалісти, рух опору, тиранія, опозиція, деспотизм, «Операція Валькірія»*

2 серпня 1934 року Адольф Гітлер наклав присягу на всіх німецьких військових, цим він безповоротно пов'язав долю збройних сил зі своєю власною. Гітлер уже тоді вирішив скасувати президентський пост і оголосити себе фюрером. Кожен німецький солдат, матрос і льотчик присягнув на вірність Гітлеру, як і кожен наступний член збройних сил Третього Рейху, від рядового до фельдмаршала.

Багато німецьких воєначальників присягнули одному із найстрашніших людей в історії, тому що вони вірили, що колективно зможуть контролювати його, і тому, що більшість вважали себе вище політики, а отже в безпеці від підступності політиків. Через роки їм довели протилежне на Нюрнберзькому трибуналі [4, с. 2].

Опір нацистському режиму існував у Німеччині з самого початку. Але офіцери і цивільні, консерватори і соціал-демократи, християни і

комуністи не мали спільної думки, але водночас таємно працювали пліч-о-пліч[1]. «Навіть зараз, ... , багато людей лише смутно усвідомлюють той факт, що антинацистські групи діяли в Німеччині під час гітлерівського режиму.... Дисиденти брали участь у безлічі заходів, включаючи саботаж заводів, які виробляли газ для концентраційних таборів, а також друкували та розповсюджували антинацистську пропаганду. Однак у тоталітарному суспільстві під пильним контролем сил таємної поліції ці зусилля зрештою мало чого досягли, окрім смерті більшості змовників[4, с. 8].

Відомо більше 40 спроб замахів і більше 100 змов. Однією із перших відомих спроб замаху на Гітлера датується 1938 року. Цього року молодий швейцарець Моріс Баво, кілька разів намагався наблизитися до Гітлера на публічних заходах. Але так і не зміг опинитися на достатньо близькій для точного пострілу відстані, а згодом його затримало і стратило Гестапо.

1938 року декілька офіцерів та генералів вермахту на чолі з Гансом Остером розробили план повалення нацистського режиму у випадку, якщо Німеччина розпочне війну через Судетську область з Чехословаччиною. Цей план отримав назву «Змова Остера», або ще його називали «Вереснева змова». За цим планом змовники хотіли повалити нацистський режим воєнною силою та арештувати Гітлера. Якби змова отримала успіх, то в Німеччині відновили монархію, в якості імператора Німеччини змовники бачили Вільгельма Пруського[8].

За ухвалення Мюнхенської угоди та передачі стратегічного району Чехословаччини без військових дій Гітлер отримав великий дипломатичний успіх та популярність в країні. В результаті цього будь-які шанси на успіх змови було знищено[7].

В статті українського видання зазначено, що: «Пізніше організатори змови в рядах німецьких правоохоронних структурах отримали назву "Чорна Капела". В історії вже була схожа назва – "Червона Капела". Різниця між ними тільки у тому, що червоні були радянським підпільним опором. Чорні ж – німецькі військові чини, інтелектуали аристократичного

походження. Та й різниця в ідеології. Червоні тягли ковдру на Союз, Чорні – на Захід, ближче до США і Британії.»[11].

Ще в 1938 році тесля Георг Ельзер вирішив убити націонал-соціалістичне керівництво – Гітлера, Герінга і Геббельса. Він хотів запобігти війні, що насувалася. Оскільки Гітлер регулярно виступав у мюнхенській «Бюргербройкеллер» 8 листопада, на честь річниці гітлерівського путчу 1923 року, Ельзер отримав доступ до приміщення та виявив, що зал не охороняється. Він систематично готував напад, конструював запалювальний механізм і заготовляв вибухівку. Починаючи з літа 1939 року, Ельзер тижнями готував опорний стовп, щоб встановити там вибуховий пристрій[6].

8 листопада 1939 року, всього за кілька хвилин до вибуху, Гітлер несподівано рано покинув зал засідань і таким чином уникнув нападу. Ельзера заарештували митники в Констанці майже в той же час, коли він намагався втекти до Швейцарії. Деякі речі, які він мав при собі, викликали підозру. Його передали поліції.

Після кількох днів допиту в Мюнхені Ельзер зізнається у своєму злочині та неодноразово наголошував, що хотів прокласти шлях до миру в Європі, убивши Гітлера та інших провідних націонал-соціалістів.

Націонал-соціалісти спочатку бачили в Ельзері інструмент британської розвідки. Це також підозрювали багато сучасників, навіть у колах громадянського та військового опору. Сьогодні одноосібна відповідальність Ельзера більше не викликає сумнівів. Після тривалого періоду одиночного ув'язнення Ельзер був убитий 9 квітня 1945 року, за кілька тижнів до закінчення війни, у концтаборі Дахау[2].

Найважливішим актом опору націонал-соціалістичній тиранії вважається спроба державного перевороту 20 липня 1944 року. Це було сплановано різномірною групою військових і цивільних діячів опозиції, які хотіли покласти край нацистському деспотизму та війні та взяти на себе військове командування та відповідальність за уряд. Думки щодо

майбутньої системи правління трохи розходилися, але змовники погодилися, що справедливість і свободу необхідно відновити [3].

Найвідомішим ім'ям серед змовників 20 липня був граф фон Штауффенберг. Спочатку він не відкидав нацистський режим, але згодом став запеклим противником, а також налагодив зв'язки з соціал-демократами та комуністами. Тепер разом з офіцерами-однодумцями, включно з численними представниками німецького дворянства, він розробив план повалення. Він отримав назву «Операція Валькірія».

З початком війни вермахт вживав заходів проти можливих повстань цивільного населення. Нова армія, начальником штабу якої є Штауффенберг, повинна зайняти важливі місця та заарештовувати підозрюваних. Тепер путчисти захотіли використати цей план для ліквідації лідерів СС, Гестапо та НСДАП після вбивства Гітлера. Після повалення Бек має стати главою держави, а Герделер — рейхсканцлером. Проте домовленості щодо форми правління досі не досягнуто [9].

На 20 липня 1944 року в штаб-квартирі фюрера в Східній Пруссії був призначений брифінг. Гітлер радився зі своїми офіцерами щодо ситуації на Східному фронті. Героєм того часу і став полковник Клаус Шенк Граф фон Штауффенберг. Навіть наблизитися до фюрера було абсолютно неможливо для більшості людей, але для Штауффенберга – ні. У званні полковника його запрошували на засідання [10].

Напад мав бути прикритий власним планом надзвичайних ситуацій Гітлера «Валькірія», який змовники адаптували на свою користь. 20 липня 1944 року Штауффенберг прибув на гітлерівську «Wolfsschanze» (Вовче лігво) поблизу Растенбурга у Східній Пруссії для брифінгу. Гімmlера і Герінга не було. Як повідомив співзмовник Фабіан фон Шлабрендорф, Штауффенберг зміг закласти бомбу, яка вибухнула. Але Гітлер вижив, лише отримав легкі поранення. Штауффенберг, переконаний у смерті Гітлера, зміг втекти до Берліна, щоб продовжити організацію перевороту.

Однак війська, запрошені для підтримки повалення, не дійшли до Берліна. "Wolfsschanze" відреагувала майже одночасно з виданням наказів "Valkyrie" . У другій половині дня Reichsrundfunk повідомив, що Гітлер вижив. Суперечливі повідомлення створили невизначеність серед офіцерів, у тому числі в блоці Бендлера. Деякі офіцери, які брали участь у планах перевороту, почали сумніватися або тікати. У ніч на 21 липня 1944 року Штауффенберг та інші учасники змови були заарештовані й розстріляні в дворі кварталу Бендлер[5].

У наступні тижні тривали переслідування ймовірних чи справжніх учасників опору. Хвиля арештів почалася з «Гевіттерської акції», яка мала на меті перешкодити формуванню нової політичної опозиції. Гестапо спиралося на старий список провідних діячів Веймарського періоду. На початку серпня почалися процеси в Народному суді, на якому багатьох опозиціонерів було засуджено до страти. В «Sippenhaft» (колективне покарання) було застосовано репресивний інструмент, спрямований проти родичів політичних опонентів [3].

Через провал операції «Валькірія», кровопролитна війна тривала десять місяців після 20 липня, під час якої в Німеччині загинуло майже вдвічі більше людей, ніж за п'ять попередніх років війни, збитки від бомбардувань перевищили показники попередніх років, а такі міста, як Брауншвейг, Кіль, Гільдесгайм і Дрезден, були повністю зруйновано. А есесівці знищили в концтаборах сотні тисяч людей.

19 липня 1953 року в Берліні відбулося урочисте відкриття меморіального комплексу, присвяченого німецькому руху опору. Комплекс відкрили на тому місці, де стратили Штауффенберга після невдалого замаху на Гітлера. Але сам комплекс вшанував всіх мужніх жінок та чоловіків, котрі протистояли гітлеризму навіть ціною власного життя.

Висновок. Отже, антинацистський опір в Німеччині існував з перших днів правління Гітлера навіть не зважаючи на його дипломатичні та політичні успіхи. Після 1933 року в різних середовищах виникли групи опору, які діяли самостійно і, в принципі, незалежно одна від одної. Проте були точки дотику через контакти окремих учасників груп опору. Під час війни усунення Гітлера постало ще гостріше, адже рух опору бажав якнайшвидшого закінчення війни.

На життя найвідомішого тирана XX століття зазіхали неодноразово. Спроби ліквідувати лідера нацистської Німеччини вчиняли як одинаки так і організовані групи змовників. Щоб подолати тоталітарний режим та відновити верховенство права як гаранта прав людини, змовники виправдали тираноббивство, незважаючи на серйозні конфлікти сумління. Відомо більше 40 спроб замахів і більше 100 змов. Основним мотивом змовників було відновлення справедливості та свободи. Ще в 1937/38 рр. у військових колах виник опір агресивній зовнішній політиці Адольфа Гітлера. Однак спроби вбивства та державного перевороту довелося скасовувати або вони були провальними.

Список використаних джерел:

1. Attentat vom 20. Juli 1944: Eine Bombe soll Hitler töten. Режим доступу : <https://www.ndr.de/geschichte/chronologie/Attentat-vom-20-Juli-1944-Stauffenbergs-Bombe-soll-Hitler-toeten,hitlerattentat100.html>
2. Attentat vom 20. Juli 1944: Eine Bombe soll Hitler töten Режим доступу: <https://www.ndr.de/geschichte/chronologie/Attentat-vom-20-Juli-1944-Stauffenbergs-Bombe-soll-Hitler-toeten,hitlerattentat100.html>
3. Der 20. Juli 1944 – Attentat auf Adolf Hitler. Режим доступу: <https://www.kas.de/de/web/geschichte-der-cdu/kalender/kalender-detail-/content/attentat-auf-adolf-hitler>
4. Duffy J. P., Ricci V. Target Hitler: the plot to kill Adolf Hitler. — Greenwood Publishing Group, 1999. Режим доступу:

5. GEORG ELSER UND DAS ATTENTAT VOM 8. NOVEMBER 1939
 Режим доступу: <https://www.gdw-berlin.de/vertiefung/themen/7-georg-els-er-und-das-attentat-vom-8-november-1939/>
https://books.google.ru/books?id=diw6oid2H2UC&printsec=frontcover&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false
6. Jones, Nigel (2008). CountdowntoValkyrie: The July Plotto Assassinate Hitler. Philadelphia, Pennsylvania. Режим доступу :
<https://archive.org/details/countdowntovalky0000jone/page/n327/mode/2up>
7. Mueller, Michael (2017). Nazi Spymaster: The Life and Death of Admiral Wilhelm Canaris. New York City, New York: Skyhorse.
8. NATIONALSOZIALISMUS Das Attentatauf Adolf Hitler. Режим доступу: <https://www.geo.de/geolino/mensch/10300-rtkl-nationalsozialismus-das-attentat-auf-adolf-hitler>
9. Stauffenbergunddas Attentatvom 20. Juli 1944. Режим доступу:
<https://www.mdr.de/geschichte/ns-zeit/widerstand/stauffenberg-hitler-attentat-wolfsschanze-102.html>
10. Замах на Адольфа Гітлера в мюнхенському Bürgerbräukeller у 1939 році. Режим доступу: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/ns-regime/widerstand-im-nationalsozialismus/attentat-von-georg-els-er.html>
11. Повісили на м'ясні гаки: разюча спроба вбивства Гітлера, що закінчилася сотнями страт 24 канал. Режим доступу:
https://24tv.ua/ru/povesili-mjasnye-krjuki-porazitelnaja-novosti-ukrainy-i-mira_n1428832/amp

УДК 94(456.31)

Анастасія КУРІЦИНА,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцент

ПЕРША НІМЕЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ – ВЕЙМАРСЬКА РЕСПУБЛІКА

***Анотація.** У статті визначено історичні умови встановлення республіканської форми правління у Німеччині після Першої світової війни. Проаналізовано Веймарську Конституцію з точки зору розбудови демократичних органів управління, проголошення прав і свобод громадян та форми територіального устрою Німеччини.*

***Ключові слова:** Веймарська республіка, Конституція, соціал-демократи, президентсько-парламентська республіка, федерація.*

Перша світова війна стала важким випробуванням для Німеччини, і це стосувалося не стільки економічних наслідків, хоча вони й були вражаючими. Найбільше змін відбулося у політичній системі, адже за результатами війни у Німеччині розпочалася Листопадова революція та зміна політичного режиму – утворилася Веймарська республіка.

Це був абсолютно новий політичний досвід для Німеччини, перша німецька демократія, тому становлення демократичної політичної системи та республіканських органів влади проходило досить складно. Крім демократичних партій у Німеччині у цей час діяли також комуністи та зародилася фашистська партія. Стабільною внутрішньополітичну ситуацію не можна було назвати, але досить тривалий час демократам вдавалося тримати баланс та не допускати хаосу.

Першочерговим завданням політичної більшості було прийняття нової демократичної Конституції, яка увійшла в історію під назвою Веймарська Конституція [1, с. 333]. Робота над проєктом тривала з листопаду 1918 року із залученням політичних та науково-юридичних кіл, зокрема учасником робочої групи був відомий соціолог та правознавець

Макс Вебер, очолював робочу групу знаний юрист-ліберал Гуго Прейс, призначений на посаду міністра внутрішніх справ.

Історичні особливості розвитку німецьких територій на перше місце при роботі над конституцією поставили проблеми територіального устрою Німеччини. Необхідність встановлення сильної президентської влади була обґрунтована одним з кращих фахівців свого часу – Максом Вебером. У січні 1919 року були подані на обговорення перші два проєкти конституції, але група південно-західних держав Німеччини, зокрема Баварія та Вюртемберг, вбачали на цьому етапі можливість скористатися нагодою та вимагали посилення федеративних начал. Лише з четвертої спроби, у липні 1919 року Національні збори більшістю голосів затвердили нову Конституцію[2].

Це була одна з найдемократичніших конституцій свого часу, але з'явилася вона у досить складний політичний та соціально-економічний період існування Німеччини. Подекуди у формулюваннях в основному законі зустрічаються терміни, більш притаманні імперському періоду історії. Це дозволило зберегти політичну спадкоємність історичного розвитку та примирити консервативні та демократичні політичні угруповання. Наприклад сама назва Конституції звучала як «Конституція Німецької Імперії»[2]. У тексті також використовується термін «Німецька Імперія», але визначення форми правління є чітким та неоднозначним, хоч і виглядає незвично для сучасного ока: «Німецька Імперія є республікою»[1, с. 334]. Свідченням панування консервативних настроїв у суспільстві є обрання у 1925 році президентом Веймарської республіки фельдмаршала Гінденбурга, який сам був прихильником монархічної форми правління. Це свідчить, окрім усього іншого, про нав'язування демократичних форм правління Німеччині ззовні, хоча внутрішньо вона ще не була до кінця готовою до таких трансформацій [3, с. 175].

Веймарська Конституція визначала Німеччину як президентсько-парламентську республіку з федеральною формою державного устрою.

Верхня палата парламенту відтепер називалася рейхсратом, а колишні «союзні держави» стали називатися «землями»[2]. Це відображало тенденцію до унітаризму. Землі залишали право на власні конституції та законодавчі органи – ландтаги. Але їх компетенція залишалася досить обмеженою і переважно в адміністративній сфері, фактично вони просто здійснювали імперський закон. Усі ключові сфери державної діяльності у сфері зовнішньої та внутрішньої політики перебували під контролем центральної влади і це було раціональне рішення, виходячи з зовнішньополітичного тиску та внутрішньополітичних процесів.

Законодавчий процес за Веймарською Конституцією проходив два етапи – основну роботу у галузі законотворчості виконував рейхстаг, а потім передавав на погодження до рейхсрату, який міг або затвердити закон, або опротестувати та повернути на доопрацювання.

Президентська влада у Веймарській республіці за Веймарською конституцією отримала досить широкі повноваження. Президент обирався терміном на 7 років, у той час, коли представницькі органи обиралися лише на 4 роки. Першим президентом Веймарської республіки став Фрідріх Еберт – відомий німецький соціал-демократ[4, с. 32]. Президент обирав і призначав рейхсканцлера та міністрів, а також сам мав урядові повноваження. У разі крайньої необхідності, визнавалося право президента засобами військової підтримки примусити певні землі до виконання конституційних зобов'язань, а також у разі загрози суспільному порядку та безпеці міг призупиняти гарантії конституційних прав і свобод. Саме цим і скористався свого часу Адольф Гітлер та цілком законно встановив у Німеччині нацистську диктатуру[5, с. 417].

Судова система за Веймарською Конституцією становила окрему гілку влади та організаційно була цілком незалежною від інших гілок влади, що є одним з головних аргументів на користь її прогресивності та демократичності. Існувала навіть спеціалізована Державна палата, яка розглядала скарги проти президента та інших вищих чиновників[6].

Отже, перший досвід організації республіканської форми правління у Німеччині після Першої світової війни мав ряд об'єктивних ускладнень – зовнішній тиск країн-переможниць, внутрішньополітична нестабільність, економічна криза, загострення соціальних проблем. Веймарська республіка змогла проіснувати аж до 1933 року, хоча мала багато внутрішніх проблем та політичних критиків. Це була політична форма компромісу політичних сил Німеччини, яка забезпечувала стабільність у складний післявоєнний період. Конституція Веймарської республіки була однією з найбільш демократичних для свого часу, розроблена іменитими вченими і політиками, вона врахувала історичні традиції розвитку німецьких земель, консервативні настрої у суспільстві та демократичні принципи організації республіканської форми правління.

Список використаних джерел:

1. Веймарская конституция (извлечения). *История Германии. Т.3: Документы и материалы*. М.: КДУ, 2008. С. 333–338.
2. Гутін Б.І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/6.pdf(дата звернення: 14.02.2023)
3. Шульце Г. Історія Німеччини. К.: Наука, 2010. 274 с.
4. Харченко О.В. Від рейхсканцлера до рейхспрезидента: штрихи до політичного портрету Фрідріха Еберта. *Придніпровський науковий вісник. Історія*. № 89 (156). Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. С. 32 – 44.
5. Бобилєва С. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року. Д.: РВВ ДНУ, 2003. 528 с.
6. Харченко О.В. Система державного правління Веймарської республіки: політологічний аналіз. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kharchenko_systema.pdf(дата звернення: 12.02.2023)

УДК 94(477)

Аліна МАРТИНОВСЬКА,

бакалавр IV курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник:

Кузовова Н., к.іст.н., доцент

ДОКУМЕНТИ КОМІСІЇ ПО РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРО ГОЛОКОСТ

***Анотація.** У статті розглядаються архівні документи Надзвичайної Державної Комісії другої половини 40-х рр. XX ст., в яких описано злочини, які скоїли німецько-фашистські загарбники, а також зафіксовані людські жертви та матеріальні втрати зі сторони УРСР, а саме – Херсонської області. Мета даної статті полягає у дослідженні архівних документів НДК Херсонської області, які є головним джерелом антисемітської політики нацистсько-фашистських окупантів. Об'єктом дослідження є нацистський режим в Україні у часи Другої світової війни. Предметом дослідження є організація Комісією розслідувань нацистських злочинів, які застосовувалися проти єврейського населення Херсонщини.*

***Ключові слова:** локальна історія, Голокост, Херсонська область*

Події Другої світової війни й по цей день залишається актуальною темою дослідження. Нацистський окупаційний режим на своєму шляху до «світового панування» не щадив нікого, однак найбільшу ненависть німецькі загарбники виявили до представників єврейської національності, тому їхні дії були направлені на винищення передовсім євреїв. Існує чимало наукових публікацій, в яких розглядається проблема Голокосту, в тому числі й на території Херсонської області. Серед таких дослідників можна виділити: Н. В. Сугуцьку, І. Щупака, Ю. Капаруліна та Г.Г. Грінченко та ін.

Починаючи з 1944 р., партійне керівництво СРСР надало наказ – створити спеціальну комісію, яка повинна була збирати та фіксувати

інформацію про злочинні дії нацистських солдатів в усіх радянських республіках. Таким чином вже у 1944 р., Надзвичайна Державна Комісія розпочала свою слідчу діяльність й на території Херсонщини. Саме тому архівні справи тих часів й досі займають провідне місце в джерельній базі під час історичних досліджень, а вже після цього науковці звертаються до інтерв'ю та різного роду мемуарів, особистих щоденників тих людей, які або були очевидцями жахливих подій Другої світової війни. Крім того, необхідно зауважити, що радянське керівництво до останнього намагалися замовчувати про основні події та наслідки Голокосту у своїй державі. Передусім події Голокосту могли зруйнувати міф про «єдиний радянський народ», бо очевидно, що найбільше постраждали саме євреї від нацистського окупаційного режиму, бо він відрізнявся від інших національних спільнот, які жили в СРСР, тому НДК працювало під чітким керівництвом ЦК КП(б)У. Після смерті Й. В. Сталіна наступила так звана «відлига», але державне керівництво продовжувало свій контроль за науково-просвітницькою діяльністю, тому тодішні історичні праці будувалися на ідеології всенародної або всесоюзної боротьби радянських солдат проти нацистсько-фашистських загарбників.

Аналізуючи архівні справи херсонської Комісії, не можна залишити поза увагою той факт, що в цих справах фігурують наступні визначення єврейської національності – «радянські євреї», «мирні громадяни єврейської національності», «мирні жителі колгоспу», та «радянські громадяни єврейського походження». Такі обережні назви є прямим доказом вище зазначеної тези про те, що в СРСР ігнорували національність як таку, а тому насаджувалася ідеологія єдиної історичної долі радянських людей.

З-поміж усіх свідчень, зафіксованих НДК Херсонської області, особливо вирізняється архівний документ Р – 1479, справа 17, яка розглядалася протягом 27 грудня 1965 – 19 січня 1966 рр. Леонід Нікіфорович Губський виступав у цій справі як очевидець жахливого

ставлення німців до херсонців, особливо єврейського походження. Цей чоловік був спійманий та ув'язнений у грудні 1941 р. разом зі своїми двома товаришами за те, що вони були учасниками партизанського руху. Леонід Нікіфорович пригадав, що з 3 січня 1942 р. по 10 лютого 1942 р., німці розстріляли дві партії людей. Перша партія складалася з восьми євреїв. Серед них Леонід Нікіфорович зміг впізнати лише робітника заводу ім. Комінтерна, стахановця, члена ВКП(б) та чоловіка на прізвище Глухов. Інших він не знав. Друга партія людей, яких розстріляли складалася лише з партизан, причому сам Леонід Губський та його два товариша – Ілля Кабаков та Михайло Медведів були в цій групі. Колишній партизан засвідчив, що вони чудом врятувалися, а всіх розстріляних кинули в одну яму [1, с. 13 – 14].

Окремо можна зазначити про людські жертви. Так, у документі Р – 1479, справа 91, є список євреїв, які стали жертвами тортур німецьких солдат. Загалом було 11 підтверджених випадків того, що людей розстріляли, а близько 123 людей не було знайдено. Ці цифри вражають, зважаючи на те, що всі ці євреї були працівниками колгоспу «Молотова» й зрозуміло, що цей список має не точний характер, так як більшість тіл не змогли знайти або опізнати [2, с. 20 – 21].

В іншому архівному документі Р – 1479, справа 97 є цілий список єврейських колгоспів, які були знищені німецькими окупантами. Загалом було спалено близько 14-ти таких озетів («Іскра», «18 Партиїного З'їзду», «Роптер Штеош» Емесовського району, «20 років жовтня», «Молотова» Фрайлебенського району, «Каганович», «Леніно» Ленінського району, «Буденного» Львівського району, «ДВЦС», «Авангард», «Ленін» Калініндорфського району та «1 Травня», «Комінтерн», «Каганович» Шолом-Алейхемського району). Загальна сума матеріальних збитків сягала 61 025 145 крб. [3, с. 1 – 2].

Також необхідно зауважити, що на території Херсонщини розстрілювали євреїв, які були завезені з інших областей України. У серпні

1941 р. з Миколаєва до Херсону німецькі окупанти завезли близько 6 тисяч представників єврейської національності. Всіх цих людей привели на цвинтар, який знаходився по так званому Херсонському шосе, й розстріляли. Німці вбивали, не зважаючи на вік та стать. Серед загиблих були навіть діти до 12 років [4, с. 138 – 142].

З усього вище переліченого можна зробити висновки, що протягом 1941 – 1944 рр. німецько-фашистські загарбники на території Херсонської області відкрито винищували єврейське населення. Голокост – це масштабна трагедія, про яку не можна забувати, так як вона яскраво показує як моральна деградація однієї держави може спричинити катастрофу по всьому світі.

Список використаних джерел:

1. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 17. 24 грудня 1965 – 19 січня 1966 рр. 71 арк.
2. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 91. 27 – 31 травня 1944 р. 21 арк.
3. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 97. 27 – 31 травня 1944 р. 247 арк.
4. Гарбуз Т., Задирко Х. Масове винищення єврейського населення Херсонської та Миколаївської області у період окупації 1941 – 1945 років. *Acta studios historica*. 2014. Ч.4. С. 137 – 145

УДК 94 (477)

Ігор МЕДВЕДЄВ,

к.держ.упр., доцент КЗ ТМР "Музейно-виставковий центр"
Тростянецький", м. Тростянець, Сумська область

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МОДЕЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФОРПОСТУ: МУЗЕЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Досліджується музейно-організаційний аспект археологічних досліджень та їх презентації в сучасному європейському просторі.*

***Ключові слова:** музейна справа, історія, археологія, туризм, місцеве самоврядування.*

В умовах війни в Україні органам публічної влади та представникам органів місцевого самоврядування все важче стає будувати нові тактичні та стратегічні плани розвитку конкретних територій. Ті людські, фінансові, ресурсні тренди, що працювати до російської агресії практично зруйновані. Міжнародні комунікації набули нового спрямування та змісту. Отож, в реальній умовах роботи, наприклад, на деокупованих територіях зорієнтуватися із напрямками подальшого розвитку досить складно. Більше того, виникає проблема із виконавцями робіт по плануванню та здійсненню управлінських рішень. Вимушена еміграція, зміна сфери діяльності, фінансові умови сучасного реального життя спричиняють "процес вимивання" кадрів в органах публічної влади. Також перестають діяти (працювати) ті закони, що ще вчора були вважалися стійкими та беззаперечними. Разом з тим, треба працювати на випередження проблем. Зброю для захисту територій треба було готувати вчора. У цьому ми переконалися. Отож, думати та працювати на стратегічне майбутнє потрібно вже зараз. Фізичні, людські, економічні, природні ресурси деокупованих територій в умовах війни слід використовувати активно та інноваційно. Інколи, виникає умова їх поєднання.

В Тростянецькій територіальній громаді Охтирського району Сумської області прикладом такого поєднання стратегічного використання природних, археологічних, туристичних та інвестиційних ресурсів є проект створення ландшафтно-природного парку "Едем". Ідея його створення належить голові Тростянецької об'єднаної територіальної громади Юрію Анатолійовичу Бові. Село Боголюбове, де планується створити цей парк знаходиться на правому (корінному) березі річки Ворскла поряд із Гетьманським національним парком. Крім вже існуючого природного рекреаційного, туристичного ресурсу ця місцевість має ресурс історично-археологічний.

Понад 150 років археологи досліджують цю місцевість. Особливо приваблює археологів, істориків, етнографів Зарічненський археологічний комплекс. В цьому місці, на березі Ворскли, збереглися залишки скіфських курганів, фортифікаційні споруд часів Київської Русі та Великого Князівства Литовського. Існує думка, що ця територія може бути пов'язана із битвою на річці Ворскла 1399 р. між військом європейського об'єднаного війська під керівництвом Вітовта та загарбниками Золотої орди. За нашим припущенням частина війська перебувати саме в цій місцевості перед битвою та після неї. Про це свідчать деякі археологічні знахідки. Так спеціалісти Інститут археології НАН України знаходили у цій місцевості середньовічний посуд із зображенням Гедеміновим стовпів (знахідки Зарічненської археологічної експедиції 2019 року). У 2020 році цією ж експедицією була знайдена прикраса - виріб з кістки, яка теж може датуватися XII-XIV століттями.

Отож, потенціал для подальших археологічних, історичних та етнографічних досліджень у цієї території є. Разом з тим, з позиції менеджменту та публічного управління цей потенційно цікавий з інвестиційного погляду об'єкт можна використовувати, як територію для розвитку туристичної, рекреаційної інфраструктури. Цей розвиток можна розглядати з декількох позицій[1, с.114].

По-перше, рекреаційні можливості. На березі Ворскли можна розташувати музейно-меморіальний комплекс, готель, ресторан, сувенірну крамницю тощо. Вже сьогодні комунальними закладами Тростянецької ОТГ розпочато роботу по створенню рекреаційних плантацій тюльпанів та лаванди.

По-друге, археологічні можливості. На території Тростянецької ОТГ (села Ніцаха, Кам'янка, Боголюбове) знаходяться археологічні ресурси, які дають можливість всебічно розвивати культурно-освітню, наукову, туристичну, екскурсійну, фестивальну та іншу діяльність. Відповідно до плану соціально-економічного розвитку Тростянецької ОТГ туризм входить до пріоритетних галузей розвитку.

По-третє, розвиток цієї території повинен стати інструментом створення нових робочих місць на півдні Сумської області. Це буде не тільки уповільнювати вимивання робочої сили з території, а й буде приваблювати сюди внутрішньо переміщених осіб[3, с.145].

Досвід 2019-2022 років свідчить, що масові заходи в Тростянецький ОТГ (фестивалі), виходять за межі територіальних, регіональних й останнім часом можуть претендувати на всеукраїнський або ж міжнародний рівень. За показниками 2021 року Комунальний заклад Тростянецької міської ради "Музейно-виставковий центр "Тростянецький" приймав за рік стільки відвідувачів скільки всі музеї Сумської області разом (понад 25000 осіб). Звичайно, сьогодні, в умовах війни такими показниками вразити не вдається.

Разом з тим, цей час, коли неможливо займатися масовими заходами та археологічними дослідженнями важливо використати для розробки проектної документації, глибоких наукових досліджень в галузях історії, етнографії, фольклору, менеджменту культури, публічного управління. Ми, глибоко переконані, що й на рівні територіальної громади слід виходити з позиції, що історико-краєзнавчі дослідження можна використовувати для стратегії побудови туристично-рекреаційного

кластеру. Для реалізації трендів цього кластеру слід вивчати звіти археологічних експедицій. Такі історичні події як битва на річці Ворскла можуть бути відправною точкою для розвитку міжнародних відносин (Німеччина, Литва, Латвія, Молдова та інші країни). Формування топосу місця битви на річці Ворскла (1399 р) виглядає, з нашого погляду, як особливе стратегічне завдання розраховане на перспективу. Використання досвіду науковців з європейських країн може допомогти у створенні музейного комплексу інноваційного типу. Саме європейський досвід повинен допомогти у проблемах пошуку музеєфікації давніх битв. Ми в роботі сучасно (реального) інтерактивного музею повинні сконцентруватися не тільки на історії але й сьогоденні. Те, що вчора було доступне, й сприймалося як те, що можна "потримати в руках" сьогодні через війну стає втраченим.

В м. Тростянець, наприклад, російськими військами було знищено наукову базу інститут лісового господарства та лісомеліорації НАН України, що була знищена разом з будівлею Красно-тростянецької лісодослідної станції. Наукові досвід та матеріали були знищені пострілами з танків, а чи навряд підлягають відновленню. Можна відновити та відбудувати будинок станції, але чи можливо повернути матеріали наукових досліджень, які не були відцифровані. Отож, слід ще раз підкреслити важливість використання сучасних інструментів при вивченні та використанні історичної та культурної спадщини в умовах регіональної специфіки.

Унікальність комплексу умов в с. Боголюбове Тростянецької ОТГ Охтирського району Сумської області полягає у створенні на їх основі експозиції "Боголюбове: Форпост європейської цивілізації". Ця організаційна та наукова робота вже стала формувати певні історико-краєзнавчі погляди на поселення скіфів-землеробів на правому (корінному) березі р. Ворскла. В цих історичних місцях туристам буде цікаво не тільки відпочити, але й надихнутися історичним минулим України. Туристична

галузь займає важливе місце в процесі державотворення. Ця галузь вам візію не тільки творення, а й перетворення якісно-кількісної динаміки розвитку культурного вектора Тростянецької об'єднаної територіальної громади. Ми твердо переконані, що шляхи та засоби створення туристичних кластерів є запорукою економічного зростання[2, с.102].

Разом з тим, можна говорити, що реальна практика розвитку об'єктів культури та туризму повинні бути основою для розвитку теорії і практики навчання суспільних дисциплін. Тростянецька міська рада активно співпрацює із: Інститутом археології НАН України, Сумський державним педагогічним університетом імені А.С. Макаренка, Сумським державним університетом. І ця діяльність полягає не тільки у підписанні договорі про співпрацю. Реальна співпраця Тростянецької міської ради та комунальних закладів Тростянецької ОТГ із науковими установами полягає у: проведенні інформаційно-комунікаційних заходів; організації виробничої практики для студентів та магістрантів; проведенні системних й систематичних археологічних досліджень; використанні потенціалу громади для підвищення фахового рівня педагогічних та науково-педагогічних працівників тощо. Активізація роботи музейних закладів в умовах адміністративно-територіальної реформи набуває сьогодні нової ваги. При цьому слід враховувати й умови війни, окупації та деокупації.

Досвід колег по науковому цеху з Сумської та Харківської областей на наш погляд є неоціненним. Зберегти культурно-історичні надбання України, врятувати їх під час війни, вміти організувати діяльність збереженню та відновленню культурних цінностей у XXI столітті дуже важливо. Скажу більше: "Знаходження, визначення аспектів наукової новизни або ж в сучасних умовах їх збереження - справа з нелегких, але достойних для наслідування!". Не дивлячись на окупацію працівники закладів культури Тростянецької ОТГ не припинили своєї наукової, організаційної та іншої роботи. Особливої уваги та поваги заслуговують фахівці, що в умовах війни займаються збереженням культурних

цінностей. Інколи з ризиком для життя доводилося в окупацію колегам виконувати свої службові обов'язки. Хочу підкреслити важливість та реальну неперервність наукової роботи. Будь-який реальний онлайн інформаційно-комунікаційний захід (семінар, конференція, конгрес) для вчених, які знаходяться на окупованих територіях є не тільки "ковтком повітря" але й можливість тримати канали комунікацій з активному переналагоджені. Не можна заперечувати важливість організації роботи екскурсоводів, наукових співробітників, методистів музейних закладів по збереженню культурних цінностей. Так можна згадати досвід роботи Толстих Аліни Олександрівни (методист Музейно-виставкового центру "Тростянецький"), якій довелося не тільки організувати аудит культурних та музейних цінностей після деокупації, а й розробити унікальну дорожню карту дій колективу закладу по відновленню роботи музею в зимовий період, при виконанні обов'язків керівника музею.

В умовах війни музейні працівники Тростянецької ОТГ, краєзнавці, педагоги-історики не тільки продовжують розробку концепції нової експозиції в селі Боголюбове, але й знаходять можливості започаткування нових наукових трендів. Так у лютому 2023 року почата робота над науковою темою: "Практичні, документальні та соціологічні виміри російської агресії на території Тростянецької ОТГ (лютий-березень 2022 року). Науковий співробітник КЗ ТМР "Музейно-виставковий центр "Тростянецький", депутат Тростянецької міської ради Шевлякова Надія Андріївна збирає документальний та соціологічний матеріал, що є частиною історичної та ідеологічної роботи по формуванню інформаційного простору нашої держави. Не стоять осторонь вище згаданої роботи й внутрішньо переміщені особи. Так, методист II-ї категорії Кисельова Юлія Ігорівна не тільки демонструє свою соціальну та материнську позицію в Тростянецькій громаді, але й прагне активізувати свою навчальну та просвітницьку діяльність.

В підсумку, можна зробити висновок про важливість археологічної та історичної складової для розвитку громад. Археологія як наука, і археологічні центри та локації це наше історичне надбання. Археологічні дослідження та знахідки дають нам можливість розробляти нові наукові концепції та гіпотези. На артефактах знайдених та збережених вчора і сьогодні буде формуватися нова ідеологія українського народу у XXI столітті.

Список використаних джерел:

1. Медведєв І.А. Боголюбівський музейно-меморіальний комплекс: напрямки потенційного розвитку / І.А. Медведєв // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції "Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей / За заг. ред. О.Д. Гузенко. - Суми. ФОП. / Цьомка С.П. 2022. - 294 с. - С. 213-216.

2. Медведєв І.А. Особливості менеджменту та маркетингу галузі культури у військовий час. // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції: "Сучасні тенденції і бізнесі та менеджменті: теорія та практика". м. Одеса. Одеський національний морський університет. 12-13 жовтня 2022 р. -С. 100-103.

3. Медведєв І.А. Специфіка діяльності музеїв нового типу як інструмент інвестиційної привабливості (на прикладі комунального закладу Тростянецької міської ради "Музейно-виставковий центр "Тростянецький". / Інноваційні інструменти забезпечення інвестиційного та інфраструктурного розвитку громад: матеріали наук.-практ. конф. з міжнародною участю. м. Дніпро: НТУ "Дніпровська політехніка". 2022. - 228с. - С.144-153.

УДК 93

Олександр МЕЛЬНИК,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцент

**ЕТАПИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
ІСТОРІЇ**

***Анотація.** Досліджується історія європейського колоніалізму, еволюція міжнародних відносин та міжнародної політики*

***Ключові слова:** колоніалізм, історія, Західна Європа, політика, міжнародні відносини*

Історія колоніалізму – це історія жорстокого підкорення корінних народів. З шкільного курсу історії видно, що поняття колоніалізм розвивається як «контроль над своєю владою над залежною територією або народом». Це відбувається, коли одна нація підкорює іншу, завойовуючи її населення та експлуатуючи його, часто водночас нав'язуючи своєму народу свою мову та культурні цінності. До 1914 року європейці в якийсь момент колонізували всю країну світу.

Концепція колоніалізму тісно пов'язана з концепцією імперіалізму, яка є політикою або духом використання влади та впливу для контролю над іншою нацією чи народом, що лежить в основі колоніалізму.

В давнину колоніалізм практикувався такими імперіями, як Стародавня Греція, Стародавній Рим, Стародавній Єгипет і Фінікія. Усі ці цивілізації поширили свої кордони на навколишні та несуміжні території приблизно з 1550 року до нашої ери і заснували колонії, які використовували фізичні та популяційні ресурси підкорених ними людей, щоб збільшити власну здатність.

Шкільний курс історії показав що сучасний колоніалізм почався під час того, що також відомо як епоха географічних відкриттів. Починаючи з

15 століття, Португалія почала шукати нові торгові шляхи та шукати цивілізацію за межами Європи. У 1415 р. португальські дослідники завоювали Сеуту, прибережне місто в Північній Африці, поклавши початок імперії, яка проіснувала до 1999 року.

Невдовзі португальці завоювали та заселили такі острови, як Мадейра та Кабо-Верде, а їхній суперник, Іспанія, також вирішила спробувати дослідження. У 1492 р. Христофор Колумб почав шукати західний шлях до Індії та Китаю. Натомість він висадився на Багамах, поклавши початок Іспанській імперії. Іспанія та Португалія вступили в конкурс за нові території та заволоділи корінними землями в Америці, Індії, Африці та Азії.

Англія, Нідерланди, Франція та Німеччина швидко почали будувати власну імперію за кордоном, борючись з Іспанією та Португалією за право на землю, яку вони вже завоювали. залежно від зростання європейських колоній у Новому Світі, незалежності країни успішно здобули незалежність у течії XVIII і XIX століття, починаючи з Американської революції 1776 року та Гаїтянської революції 1781 року. Протест Східна півкуля продовжувала спокушати європейські колоніальні держави.

Починаючи з 1880-х років, і європейські країни зосередилися на захоплених африканських землях, змагаючись одна з одною за жадані природні ресурси та засновуючи колонії, які вони утримували, доки приблизно в 1914 році не розпочався міжнародний період деколонізації, кидаючи виклик європейським колоніальним імперіям до 1975 року.

19 століття ознаменувало повний розквіт Британської колоніальної політики. Адміністрація та політики змінювалися протягом століття від безсистемних домовленостей 17-18 століть до складної системи, характерної для перебування Джозефа Чемберлена 1895-1900 рр. у «Колоніальній канцелярії». Ця канцелярія, яка почалася в 1801 році, спочатку була додатком Домашньої канцелярії та Ради торгівлі, але до 1850-х років вона стала окремим відділом зі зростаючим штатом і

постійною політикою; це був засіб, за допомогою якого чинився тиск на колоніальні уряди, коли такі дії вважалися необхідними.

Однак найбільше розширення британської колоніальної влади 19-го століття відбулося в Африці. Великобританія була визнаною правлячою силою в Єгипті з 1882 року а в Судані з 1899 року. У другій половині 19-го століття Королівська нігерська компанія стала поширювати британський вплив в Нігерії, а Золотий берег, нині Гана і Гамбія також стали британськими володіннями.

Що до Франції вона мала колоніальні володіння, в різних формах, з початку 17 століття до 1960-х років. У дев'ятнадцятому-двадцятому століттях її глобальна колоніальна імперія була другою за величиною після Британської імперії, див. Додаток А. На своєму піку, між 1919 і 1939 роками, друга французька колоніальна імперія простягалася на 12 347 000 км² землі. Включаючи столичну Францію, загальна площа земель під французьким суверенітетом досягла 12 898 000 км² в 1920-х і 1930-х роках, що становить 8,6 відсотка від площі суші світу.

В даний час залишками цієї великої імперії є різні острови і архіпелаги, розташовані в Північній Атлантиці, Карибському морі, Індійському океані, південній частині Тихого океану, північній частині Тихого океану і Антарктичному океані, а також одна материкова територія в Південній Америці, загальною площею 123 150 км², що становить лише 1 відсоток площі французької колоніальної імперії до 1939 року, з 2 564 000 чоловік, що проживали в них в 2007 році. Всі вони користуються повним політичним представництвом на національному рівні, а також різним ступенем законодавчої автономії.

Згадуючи Німеччину як і Священну Римську імперію яка включала Північну Італію, Австрію, Швейцарію, Голландію, Ліхтенштейн, Люксембург, що зараз є Чехією, Словенією, Бельгією та частиною Польщі. Були проведені паралелі між використанням таборів смерті під час повстання на німецькому Заході Африки 1904-1905 роках і «остаточним

вирішенням» Адольфом Гітлером того, що він назвав «єврейською проблемою». Колоніальні території управлялися так само, як управлялася Німеччина, більш-менш зверху вниз. З іншого боку, вихід Німеччини з колоніалізму відбувався таким чином, що затяжних воєн за незалежність вдалося уникнути. Історія Німеччини у XX столітті призвела до роздумів про колоніальний досвід, якому приділялося менше уваги, ніж в інших колишніх колоніальних державах. Натомість роль Німеччини у двох світових війнах та Голокості домінувала в мисленні з точки зору перемовини про національну ідентичність.

Багато німців в кінці дев'ятнадцятого століття розглядали колоніальні придбання як справжню ознаку досягнення державності, а попит на престижні колонії йшов пліч-о-пліч з мріями про флот у відкритому морі, який стане реальністю і буде сприйнятий Сполученим Королівством як загроза. Спочатку Бісмарк, чия прусська спадщина завжди розглядала Європу як простір, в якому німецькі імперіалістичні амбіції знаходили вираження, виступав проти ідеї пошуку колоній. Він стверджував, що тягар їх отримання і захисту переважить потенційні вигоди. Однак наприкінці 1870-х років громадська думка змістилася на користь ідеї колоніальної імперії. На початку 1880-х років Німеччина приєдналася до інших європейських держав у «Сутичці за Африку». Серед колоній Німеччини були німецькі Тоголенд, нині це частина Гани і Того, Камерун, Німецька Східна Африка - нині це Руанда, Бурунді і Танзанія, і німецька Південно-Західна Африка - нині Намібія. Берлінська конференція 1884-85 рр., яку організував Бісмарк, встановила правила придбання африканських колоній; зокрема, вона захищала вільну торгівлю в окремих частинах річки Конго.

Отже колоніальні держави виправдовували своє завоювання тим, що вони мали юридичне та релігійне зобов'язання заволодіти землею та культурою корінних народів. Нації-завойовники виявляли свою роль

цивілізуючих «варварських» або «диких» націй і стверджували, що вони діють у найкращих інтересах тих, чиї землі та народи вони експлуатували.

Потенційно на силу колонізаторів, які претендували на землі, якими вже володіли корінні народи та були заселені ними, опір є невід'ємною частиною історії колоніалізму. Ще до деколонізації корінне населення на всіх континентах чинило насильницький і ненасильницький опір своїм завойовникам.

Колоніальні уряди інвестували в інфраструктуру та торгівлю та розширювали медичні та технологічні знання. У деяких випадках вони заохочували письменність, приймаючи західні стандарти прав людини та сіяли замість демократичних інститутів і систем правління. Деякі колишні колонії, як-от Гана, відзначили підвищення рівня харчування та здоров'я під час колоніального правління, а колоніальне європейське поселення було пов'язане з деякими досягненнями в розвитку.

Однак примус і примусова асиміляція часто супроводжували ці досягнення, і вчені досі обговорюють чисельність спадщини колоніалізму. Наслідки колоніалізму включають погіршення навколишнього середовища, поширення хвороб, економічну нестабільність, етнічне суперництво та порушення прав людини – проблеми, які можуть надовго пережити колоніальне панування однієї групи.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко Л. Л. Отто фон Бісмарк та Самоанський законопроект 1879-1880 рр. / Л. Л. Гончаренко // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріз. нац. ун-ту. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – Вип. 35. – С. 253-257
2. Новопашина Л.Ю. Англо-голландське колоніальне суперництво в 1814 - 1824 роках. // Питання історії. - 2004. - № 4.
3. Р.Б. Демчишак, Т.І. Плазова. Історія творення Європи - Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. - 140 с.
4. Таран Л. Франція 1871-1900 рр. / Л. Таран // Історія України. - 2004.

5. Троян С. С. Колоніальна політика кайзерівської Німеччини у форматі боротьби за «місце під сонцем» (1896-1900 роки) / С. С. Троян // Історична пам'ять: Науковий збірник. – Полтава, Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2001. – №1. – С. 95-110
6. Турчин Я.Б. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку ХХ ст.): Навчальний посібник / Я.Б. Турчин, 2008.- 226 с.
7. Фадєєва І. Два лику колоніалізму. // Азія і Африка сьогодні. - 1994. - № 12.
8. Електронний ресурс: Глосарій термінів Європейського Союзу — Режим доступу : <http://europa.dovidka.com.ua/a.html> .
9. Електронний ресурс: Колоніальна політика Німецької імперії в Китаї та Океанії в ост. третині ХІХ – поч. ХХ ст. – European Historical Studies (kpi.ua) – дата звернення 25.02.2023

УДК 94(477)

Богдана НЕДОЛУЖЕНКО,

бакалавр ІV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ ГРУПИ

***Анотація.** Стаття характеризує організаційний етап діяльності українського правозахисного руху – діяльність Української Гельсінської Групи. Визначено передумови появи спілки, роль та долю провідних її діячів та значення УГГ в історії українського національно-визвольного руху.*

***Ключові слова:** правозахисний рух, опозиція, арешт, заслання, Українська Гельсінська Група.*

Станом на середину 70-х років усі прояви інакомислення в Українській РСР були придушені. Преса та офіційна пропаганда зображувала шістдесятників та дисидентів злочинцями та ворогами

народу, тому їх ідеї не набули широкого поширення у суспільстві. Здавалася б, в української опозиції немає жодних шансів.

За таких умов, ще більш несподіваною виявилася поява Української Гельсінської Групи, яка не лише стала провідною організаційною структурою українського правозахисного руху, а й фактично стала першою легальною опозиційною організацією за всю історію існування радянської тоталітарної системи. Відправною точкою її появи стало підписання у 1975 році Заключного Акту Гельсінської Наради з питань безпеки та співробітництва у Європі та його публікація у радянській пресі. СРСР нарешті закріпив свої післявоєнні кордони у міжнародному правовому полі, але водночас, підписуючи цей Акт, зобов'язався дотримуватися виконання інших його статей, особливо нас цікавить стаття про «неприпустимість переслідування громадян за їхні політичні переконання»[1, с. 133]. Цим самим, дисиденти отримали можливість відкрито відстоювати свої ідеї, покликаючись на міжнародні правові акти.

Після жорсткого придушення дисидентського руху, арештів та переслідувань, ніхто не очікував від радянської влади виконання положень Гельсінської Угоди, фактично усі учасники йшли на свідомий ризик, на відкриту конфронтацію із владою, маючи надію на допомогу світової громадськості.

Одразу після створення Московської Гельсінської Групи у травні 1976 року, на її заклик до створення аналогічних республіканських організацій відгукнулися українські правозахисники. Метою їх діяльності став збір інформації про порушення гуманітарних статей Заключного Акту та ознайомлення з фактами порушень широких кіл громадськості та урядів країн-підписантів [2, с. 31].

Про створення Української Гельсінської Групи було оголошено 9 листопада 1976 року на прес-конференції у московській квартирі Андрія Сахарова. Очолив її відомий письменник Микола Руденко. Пізніше подібні групи були створені у ряді країн, зокрема в Грузії, Литві, Польщі, Вірменії

та Чехословаччині. На цьому етапі гельсінський рух набув статусу міжнародного [3].

Діяльність УГГ була повністю незалежною від московського осередку, але вона мала можливість використовувати контакти з міжнародними журналістами, налагоджені московськими колегами. Мета діяльності УГГ була сформульована у її першій Декларації: «добиватися того, щоб в основу взаємовідносин особи і держави було покладено принципи Загальної Декларації прав людини, щоб на усіх міжнародних нарадах, де мали обговорюватися підсумки Гельсінських угод, Україна була представлена окремою делегацією як окрема суверенна держава – членкиня ООН, домогтися акредитування в Україні представників зарубіжної преси та створення незалежних прес-агенств для вільного обміну інформацією»[4, с. 11-14].

Очільник Української Гельсінської Групи Микола Руденко походив з родини шахтарів, був ветераном війни та парторгом Спілки письменників, тобто користувався усіма привілеями радянської верхівки. Проте мав тверді переконання та вроджену порядність, свого часу категорично відмовлявся давати негативні характеристики у справах репресованих колег, звинувачених у «космополітизмі». У період десталінізації його погляди на радянську систему суттєво змінилися. Вже у 1974 році його виключили з партії за критику марксизму, наступного року – зі Спілки письменників. Саме в цей час він долучився до правозахисного руху, захист прав людини призвів до його знайомства та тісної співпраці з московськими правозахисниками А. Сахаровим та П. Григоренком. Згодом він також став членом радянського осередку «Міжнародної амністії». Микола Руденко був заарештований у квітні 1975 року за правозахисну діяльність, проте підпав під амністію як учасник війни у зв'язку з 30-тою річницею перемоги. У 1976 році його примусово відправили на психіатричну експертизу і тільки чудом та завдяки порядності лікарів йому

вдалося уникнути госпіталізації до закладу психіатричного лікування [5, с. 111].

Не дивлячись на постійні арешти та переслідування, учасники Української Гельсінської Групи лишалися стійкими у своїх переконаннях та кількість їх постійно зростала. Переважно це були колишні політичні в'язні, їх найближче оточення, молодь, яка хотіла подолати офіційну ідеологію та поставити захист засадничих прав людини та громадянина на перше місце у розвитку суспільства. Партія та спецслужби стояли перед дилемою – з одного боку вони прагнули якнайшвидше знищити правозахисний рух, який загрожував підвалинам радянського тоталітаризму, з іншого – перед міжнародним співтовариством треба було зберегти ілюзію дотримання прав і свобод в СРСР. У даному випадку тоталітарна система не могла дозволити існування правозахисних організацій, тому врешті почалися арешти та переслідування правозахисників, у тому числі учасників Української Гельсінської Групи. Застосовувались усі традиційні методи – арешти, звільнення, залякування не лише активістів, а й членів їх родин та найближчих друзів [6, с. 95].

На початку 1977 року правозахисними організаціями СРСР прокотилась хвиля арештів, в ув'язненні опинилися українці Микола Руденко та Олекса Тихий, росіяни Юрій Орлов та Олександр Гінзбург, литовець Томас Венцлова. Руденка та Тихого рекомендували судити у Донецьку, подалі від столиці, щоб привертати якомога менше уваги.

Каральні органи практикували обвинувачення за однією статтею Кримінального кодексу, а під час суду її нерідко змінювали на більш тяжку, як правило із засланням не менше, ніж на п'ять років. Як правило це були звинувачення у «Антирадянській агітації та пропаганді». Саме так сталося під час суду над М. Руденком та О. Тихим, і таку ж схему застосовували у більшості інших процесів над правозахисниками [8, с. 115]. Цей процес дав привід до обшуків та допитів цілого ряду учасників Української Гельсінської Групи, але замість того, щоб залякати та

дезорієнтувати український правозахисний рух, спецслужби досягли прямо протилежного результату – ще більшої активізації діяльності учасників УГГ, попри постійний тиск та переслідування.

За період з 1977 по 1980 рр. більшість активних членів Української Гельсінської Спілки були заарештовані, засуджені та вислані або переміщені до спеціалізованих закладів лікування. Каральна психіатрія працювала у тісній співпраці зі спецслужбами, ставлячи клеймо психічно хворих на найкращих представників дисидентського руху[9].

Попри арешти, на місце репресованих прийшли нові, не менш активні члени. Зокрема, у цей період до роботи УГГ долучилися П. Вінс, О. Гейко-Матусевич, В. Калиниченко, В. Січко, П. Січко, Ю. Литвин, В. Малинкович, М. Мельник, В. Овсієнко та багато інших. Ці люди свідомо йшли на величезний ризик, адже їх діяльність могла тривати лише кілька тижнів, після чого вони потрапляли у коло зацікавлень відповідних органів.

Не дивлячись на шалений адміністративний тиск, УГГ вела досить активну та легальну діяльність в УРСР. У жовтні 1977 року вона подала клопотання до Ради Міністрів з приводу реєстрації її як громадської організації та отримання офіційного статусу. У 1978 році УГГ опублікувала свій програмний документ під назвою «Наші завдання», у якому проголошувала, що діє на підставі «засад єдності загальнолюдських та національних прав українських громадян»[11, с. 412]. У своїй діяльності вона керувалася цим принципом, а також спрямовувала свою діяльність на захист релігійних прав, національних прав не лише українців, а й представників інших національностей.

Отже, діяльність Української Гельсінської Групи відбувалась у надзвичайно складних історичних умовах, але мала непересічне значення для українського національно-визвольного руху. Вперше в історії українці мали законні підстави для створення правозахисної організації у політичному середовищі радянського тоталітаризму. Не дивлячись на

міжнародні зобов'язання, свідченням чого є доля багатьох членів УГГ. Але попри це, її діяльність мала багато позитивних наслідків – постало питання про дотримання громадянських прав і свобод, чого так потребували українці.

Список використаних джерел:

1. Відкритий лист урядам країн, які підписали Гельсінські Угоди (1977 р.). *Український правозахисний рух. Документи і матеріали*. Торонто, Балтимор, 1978. С. 133 – 135.
2. Бердник О. Маніфест Українського правозахисного руху. *Український правозахисний рух. Документи і матеріали*. Торонто, Балтимор, 1978. С. 31 – 47.
3. Бажан О.Г. Українська Гельсінська Група: легальна форма протистояння тоталітарному режимові в УРСР. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10461/Bazhan_Ukrayins%27ka_Hel%27sins%27ka_hrupa%20.pdf(дата звернення: 10.02.2023)
4. Декларація Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських Угод. *Український правозахисний рух. Документи і матеріали*. Торонто, Балтимор, 1978. С. 11 – 14.
5. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. Львів: НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. 447 с.
6. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987). Харків: Фоліо, 2003. 143 с.
7. Зайцев ЮД. Дисиденти і опозиційний рух 60-80-х рр. *Сторінки історії України: XX століття*. К., 1992. С. 195-235
8. Боровський В. ч.1/3 Психіатричні репресії в СРСР. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=n5DIk7oUjf8>(дата звернення: 02.02.2023)

9. Курносів Ю.О. Інакомислення в Україні: 60-ті - перша половина 80-х рр. XX ст. К., 1990. 222 с.
10. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х - початок 1990-х років. К., 1998. 720 с.

УДК 94 (477)

Тетяна ПЕТРУШКО,

магістрантка I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія, Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцент

ЕФЕКТИВНА І ВИВАЖЕНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

***Анотація.** Розкрито актуальність, поняття та ключові аспекти регіоналізації з урахуванням етногеографічних зв'язків, етнодемографічних проблем та політико-етногеографічної проблематики даного процесу в Україні. Наголошено на важливості оцінки і збереження культурного обличчя, географічних та соціальних параметрів етнонаціональної спільноти в процесі регіоналізації. Зосереджено увагу на важливості врахування ризиків, пов'язаних із визнанням і забезпеченням певної культурної автономії для регіонів.*

***Ключові слова:** регіоналізація, етногеографічні проблеми, соціотериторіальні утворення, етнонаціональне розмаїття, культурна консолідація.*

На сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах глобалізації соціально-культурних та комунікаційних процесів, науковці, звертаючи особливу увагу на регіональні особливості життя та територіальної організації суспільства, відзначають зростання нерівномірності соціально-економічного, культурного та політичного розвитку окремих регіонів України [1].

Сьогодні етногеографічні зв'язки в Україні є сферою, яка забезпечує основні умови цілісності як країни в цілому, так і окремих регіональних осередків, в основному через те, що основою державної території є ареал розселення української етнічної нації, розглядаючи які потрібно, разом з тим, враховувати небезпеку деструктивного історичного і географічного втручання.

Така ситуація підтверджує необхідність детального вивчення етногеографічних процесів та активних заходів держави та інших суб'єктів етнополітичних відносин у напрямі гармонізації цих відносин шляхом посилення впливу позитивних факторів і усунення впливу негативних.

Виникнення етногеографічних проблем в Україні зумовлювалося насамперед змінами в ареалі розселення української нації. Проте через складні геополітичні умови територія України тривалий час була епіцентром міграції різних етнонаціональних груп, що призвело до ускладнення етногеографічної ситуації в окремих регіонах. Сьогодні етногеографічні зв'язки в Україні є аспектом, який забезпечує основні умови їх цілісності, особливо через те, що основою їх державної території є ареал розселення української етнічної нації.

За своїм визначенням нація характеризується високим рівнем самосвідомості, поширенням і загальним визнанням етноніму, міжрегіональною консолідацією, наявністю літературної мови, історичних і політичних традицій. Соціально-політичні взаємозалежності та процеси, територіальна консолідація та ментальна ідентифікація етнічної території забезпечують формування нової якості етнонаціональних спільнот, які поступово переходять у соціотериторіальні утворення, що по-новому використовують базову етнокультурну основу. Суттєві відмінності між ними, залежно від історико-культурного типу регіону, підкреслюють своєрідність кожного конкретного прикладу чи моменту етнонаціонального розвитку, і відображенням цієї унікальності є саме

сучасна етногеографія країни з характерними регіональними особливостями [2].

Коло аспектів предмета етногеографічної регіоналізації дуже широке і включає:

1) історико-етнографічну проблематику (історичні зміни етнонаціонального складу населення регіонів, етнічних територій і етнічних кордонів протягом історичних періодів, роль природно-просторових особливостей в історико-етнографічних процесах);

2) етнодемографічні проблеми (динаміка чисельності та кількісного співвідношення різних етнонаціональних спільнот і груп за країнами та регіонами, природний рух населення, його статевовікова структура в етнонаціональному вимірі, міграція та поява етнонаціональні діаспори);

3) питання розселення етнонаціональних спільнот і груп (етнічні території, райони розселення етнонаціональних меншин, етнічно змішані території, етноконтактні зони, форми розселення та форми розселення);

4) соціально-етногеографічні питання (структура етнонаціональних спільнот, країн і регіонів за мовами, рівнем освіти та доходів, зайнятістю, етнографічними та релігійно-конфесійними відмінностями);

5) політико-етногеографічна проблематика (сукупність співвідношень між етногеографічним фактором і державно-політичною сферою) [1].

Актуальним є дослідження етногеографічних основ цілісності української етнічної нації з урахуванням демографічних втрат попередніх історичних періодів, значного ступеня акультурації та асиміляції великих територіально-соціальних груп, відмінностей у їх самосвідомості.

Окрему проблему становить дослідження етногеографічних засад збереження культурної самобутності українців за кордоном. Поширення регіональних етнографічних особливостей (діалектичного, традиційного природокористування тощо) необхідно аналізувати в контексті модернізаційних перспектив розвитку української нації. Рефлексія

динаміки географічних змін розселення етнонаціональних меншин є актуальною як для забезпечення передумов культурного розвитку їхньої ідентичності, так і для процесів консолідації населення в цілому на засадах державного патріотизму та формування політичної нації [3].

В умовах ускладнення різних аспектів етнонаціональних відносин в окремих регіонах України, посилення глобальних викликів, політичних потрясінь, наслідків воєнної агресії Росії в Україні, конструктивна роль етногеографії набуває все більшого значення. У зв'язку з цим стає відчутною необхідність створення такої моделі культурного розвитку України, яка б забезпечувала культурну самобутність і цілісність держави та процеси культурної консолідації в рамках української етнічної нації та її відносин з етнонаціональними меншинами.

Саме ефективна етногеографічна політика в Україні, яка використовувала б комплексний просторовий аналіз, має великі можливості для створення інформаційної основи для культурного відродження нашої держави, сприятиме формування політичної нації та інтеграції українського суспільства на національно-державних засадах.

Культурне обличчя, географічні та соціальні параметри етнонаціональної спільноти у взаємодії з іншими групами формують унікальне етнонаціональне розмаїття різних регіонів та їх характерні подібності. У поєднанні з історичними та генетичними характеристиками основними географічними вимірами етнонаціональної сфери є демотериторіальний та структурно-територіальний, враховуючи важливість структурної організації та демографічних параметрів.

На регіональний розвиток країни істотно впливають суспільно-географічні фактори. Найважливішими з них є: природні ресурси, демографічний, науковий та інтелектуальний потенціал, спеціалізація та територіальна структура господарства, розселення населення та ступінь урбанізації території, географічне та геополітичне положення регіонів та їх інфраструктурне забезпечення [4].

Виникає багато занепокоєнь щодо того, чи потрібна Україні регіоналізація, а також щодо ризиків, пов'язаних із визнанням і забезпеченням певної автономії для регіонів [5].

У зв'язку з вище наведеним стає відчутною необхідність створення такої моделі культурного розвитку України, яка б забезпечувала культурну самобутність і цілісність держави та процеси культурної консолідації в рамках української етнічної нації та її відносин з етнонаціональними меншинами. І саме етногеографія України, яка використовує комплексний просторовий аналіз, дає великі можливості для інформації про раціональні основи нового культурного піднесення в Україні, формування політичної нації та інтеграцію українського суспільства на основі нації-держави.

Список використаних джерел:

1. Кучабський О. Г. Макрорегіональний рівень у системі територіального управління України / О. Г. Кучабський // Теорія та практика державного управління. - 2009. - Вип. 2. - С. 107-115.
http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Tpdu_2009_2_18
2. Дністрянський М.С. Етнографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
<https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/Dnistryanskuj1.pdf>
3. Заставецька Л. Основні риси трансформації районних систем розселення в сучасних умовах / Л. Заставецька // Часопис соціально-економічної географії. - Харків. - 2013. - Вип. 14. - С. 46-50.
http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Chseg_2013_14_9

4. Яворська В., Коломієць К. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПОСТУЛАТИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ. Часопис соціально-економічної географії, 2016, 20, 1. file:///C:/Users/user/Downloads/6128-Article%20Text-12565-2-10-20190531.pdf. DOI: 10.26565/2076-1333-2016-20-01

5. Мирна Н. Сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах / Н. В. Мирна. // Державне будівництво. - 2013. - № 1 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/db/2013-1/doc/5/05.pdf>

УДК 94 (450)

Анна РОМАНЮК,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія, Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

МИСТЕЦТВО ІТАЛІЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

***Анотація.** У статті розглядається проблематика викладання всесвітньої історії у загальній середній школі на прикладі теми «Мистецтво Італійського Відродження. Методологічною основою дослідження стали наступні методи – аналіз і синтез, історико-системний і семіотичний.*

***Ключові слова:** Італійське Відродження, шкільна програма, мистецтво.*

Україна – це держава з європейськими цінностями, тому й не дивно, що сучасна українська шкільна програма спрямована на формування повноцінного громадянського суспільства. На уроках всесвітньої історії та історії України вчителі розповідають як відбувався процес побудови європейської цивілізації, а також порівнюють історичний досвід

Української держави та європейських держав. Крім того, на уроках історії викладачі обов'язково розглядають тему культури, бо як відомо вона є відображенням рівня розвитку того чи іншого суспільства.

Тема Італійського Відродження охоплює різні сфери людської культури – образотворче, театральне, хореографічне, літературне мистецтво, а також різного роду науки. Крім того, в цей час італійські гуманісти проголосили культ особистості та індивідуальності, що в свою чергу спричинило розділення «світської» та «духовної» влади, тому тодішні митці зверталися до античних образів як до ідеалу, трансформували сакральне мистецтво в мирське. Таким чином італійські гуманісти були першими справжніми творчими людьми й змогли вийти за рамки, створивши виключно новий напрям у мистецтві. Також не можна залишити поза увагою ідеологію гуманізму, яка лягла в основу сучасної європейської цивілізації [1, С. 132 – 141]

Основна проблема викладання у школі теми Італійського Ренесансу полягає у її масштабності, тому за українською навчальною програмою, яка була затверджена МОН у 2022 році, учні 8-го класу знайомляться з мистецтвом Високого Відродження [2, С. 70 – 72]. Саме за часів «Високого Відродження» творили такі визначні майстри як: Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті та Мікеланджело Буонарроті. Їхні твори мистецтва й по сей день викликають захват у багатьох пересічних людей, а науковці продовжують досліджувати таємні знаки та підтексти, які були закладені трьома найвеличнішими титанами доби Відродження.

Художні твори доби Високого Ренесансу наповнені подвійним змістом, тому для розшифрування посилення творців необхідно бути добре підготовленим та мати певні знання з історії, літератури та філософії. Одним з найкращих подібних загадкових творів з вічною ідеєю є картина Рафаеля Санті «Сон лицаря». На ній намальований воїн, що погрузився у сон. Перше, що кидається у вічі – це його одяг, який нагадує обладунки римських легат. До речі, цілком можливо, що Санті таким чином хотів

вказати на епічну поему «Пуніка», яка розповідала про II Пунічну війну. Потім увага глядача переходить на дві жіночі постаті. Вони символізують складний вибір перед яким опинився зображений римський воїн. З одного боку стоїть Чеснота, яка одягнена бідно, а за її спиною видно довгий та тернистий шлях, а з іншого – Насолода, яка одягнена у сукню, а за її постаттю видніється мальовничий пейзаж. Необхідно зауважити, що художник змалював ці дві жіночі сутності рівноправними, так як не дивлячись на загальну відмінну атрибутику, Чеснота і Насолода стоять босими.

Ще одна художня особливість, яка притаманна саме періоду Італійського Ренесансу, полягає у змалюванні жінок. Найчастіше італійські гуманісти зверталися до образу чарівної Діви Марії або Мадонни [3, С. 107 – 110]. І досі науковці не можуть зійтися у поглядах як саме необхідно трактувати такого роду зображення тих часів. Особливо цікавим є той факт, що в реальному житті італійські віртуози змальовували образ Мадонни зі своїх коханок, тому можна затвердити, що це особистісне та чуттєве переживання самого творця, яке він переніс у мистецтво. Однак, не всі Мадонни змальовувалися з власних коханок, тому одна з провідних версій пропонує думку про те, що у часи Високого Відродження відбулося глобальне переосмислення ролі жінки у цьому світі. Митці вбачали у жінках ту саму матір, яка виховує майбутнього громадянина, тому саме від жіночої статі напряду залежало майбутнє. Заради справедливості необхідно зауважити, що скоріш за все друга версія більш правдива, зважаючи на велику кількість зображення сцени коронації «Діви Марії». До речі, це ще один яскравий приклад революційності тодішнього італійського мистецтва, яке трансформувало суто релігійний образ в світський, який несе певну закодовану інформацію передусім освіченим людям.

Зрозуміло, що вище зазначена тема шкільної програми досить таки велика й містить чи мало важливої інформації, яку необхідно вміти

сортувати, тому викладачі історії повинні подбати про правильну подачу навчальних матеріалів. Першочергово кожен сучасний вчитель повинен вміти працювати з новітніми технологіями. Завдяки комп'ютерним технологіям можна створити цікаву презентацію з наглядними ілюстраціями, що значно пожвавить інтерес з боку учнів. Крім того, під час проведення уроку викладач може застосувати ігровий метод викладання. Під час перевірки засвоєного матеріалу з теми «Високе Відродження» можна попросити дітей пройти вікторину, де треба вгадати назву зображення та його автора. Також можна трохи напружити фантазію та власноруч придумати кросворд за темою уроку [4, С. 110 – 115].

Отже, з усього вище зазначеного можна зробити наступні висновки. Мистецтво Італійського Відродження – це водночас цікава і важка тема для вивчення, так як в основі цієї історичної епохи багато покладено ідей (культ особистості, індивідуальності, неоплатонізму, повернення до античних зразків як до ідеалу краси та гармонії). Крім того, в період Високого Відродження італійські гуманісти плідно працювали, тому на цей час припадає створення багатьох культових художніх творів, які ще й до того ж необхідно вміти читати. Саме тому вчителі історії повинні не боятися експериментувати з методами викладання, активно застосовуючи комп'ютерні технології. Головне завдання вчителя – зацікавити учнів, тому під час уроку рекомендовано використовувати ігрові методи навчання.

Список використаних джерел:

1. Війтенко О. Естетичний ідеалізм – типологічна парадигма культури Відродження. Філософські обрії. 2009. Вип. 22. С. 132 – 144
2. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. Історія України. 7 – 9 клас. Всесвітня історія. Історія України. 10 – 11 клас. *Навчальні програми для закладів середньої загальної освіти*. Київ, 2020. 260 с.

3. Кавун В. М. Семантика релігійних образів у мистецтві Відродження. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2020. Вип. 11. С. 106 – 113

4. Гладун В. Використання ігрових технологій на уроках історії як засіб підвищення ефективності освітнього процесу. *Нова педагогічна школа*. 2018. Вип. 2. С. 109 – 115

УДК 93

Анастасія СЛІПЧЕНКО,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія, Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцент

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

***Анотація:** У статті розглянуто передумови зародження та етапи розвитку міжнародних відносин на тлі політичної та територіальної арени.*

***Ключові слова:** теорія міжнародних відносин, історія міжнародних відносин, системна історія, історія дипломатії, міжнародні об'єднання.*

Метою даної публікації є з'ясування специфіки історії міжнародних відносин як наукового напрямку, котрий поєднує в собі елементи різних наук і потребує теоретичного обґрунтування для найефективнішого дослідження і застосування її результатів.

Міжнародні відносини – це сукупність економічних, політичних, культурних, правових, ідеологічних, дипломатичних зв'язків і взаємовідносин між народами, державами та системами держав, економічними та політичними організаціями на міжнародній арені.

Вибухнула в Європі Тридцятирічна війна 1618-1648 рр., вперше стала військовим конфліктом, що торкнувся практично всі європейські країни. Розпочавшись як релігійне зіткнення протестантів і католиків, війна переросла в загальноєвропейську бійню, що наблизилася за своїми жертвами і руйнувань до майбутніх світових війн XX ст. загинули близько 2 млн 100 тис. учасників військових дій та понад 6 млн мирних жителів.

Вестфальський мир укладений за підсумками цієї кривавої війни, яка стала, по суті справи, світовою війною свого часу, затвердив принципи суверенітету держави і невтручання у внутрішні справи інших держав як основу для побудови міжнародних відносин в після - військовій Європі, а потім і в глобальному масштабі.

Принципи Вестфалю, зазнавши згодом певні зміни, продовжують і сьогодні визначати суверенітет держави як основу, на якій будуються Міжнародні відносини, зафіксовану в Статуті ООН. Епоха Вестфалю залишила глибокий слід у розвитку міжнародних відносин. В її перший період запеклі війни європейських держав на суші і на морі виходять за межі Старого Світу і переплітаються між собою, приводячи, по суті справи, до загальноєвропейської війни у світовій проекції.

Змінені політичні та Міжнародні відносини диктували необхідність їх нового системного врегулювання. Цим зайнявся Віденський конгрес 1815 р. який створив Віденську систему міжнародних відносин, яку також називають Системою Європейського концерту, маючи на увазі, зрозуміло, не публічне виконання музичних творів, а досягнуту згоду основних держав - учасників, її гарантів.

На відміну від Вестфальської, Віденська система включала в свою орбіту вже не тільки держави, а й коаліції держав. Відповідальність за підтримання балансу сил покладалася тепер на основні держави і здійснювалася шляхом проведення міжнародних конференцій з питань, які визначалися як загрозові миру. У період Віденської системи Міжнародні

відносини набувають глобального характеру, остаточно формуються Французька -1852 р., Німецька - 1871 р. та Британська – 1876 р. імперії.

Зовсім інший характер мала прийдешня на зміну після Першої світової війни Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин. Переможці цього разу не тільки не запросили свій клуб переможеної Німеччини, а й постаралися створити для неї разом з іншими прогнали країнами і новими державними утвореннями на територіях припинили своє існування російської та Австро-Угорської імперії дискримінаційні умови. Росія, що стала радянською в результаті зміни соціального ладу, взагалі вибула з післявоєнного врегулювання, а нова система міжнародних відносин з самого початку набула антирадянську спрямованість.

Ліга Націй, організація міжнародного співробітництва, яка була створена 10 січня 1920 року з ініціативи переможних союзних держав в кінці Першої світової війни. Жахливі втрати Першої світової війни призвели до того, що минали роки, і мир, здавалося, не наближався, постійно зростаюча суспільна вимога знайти якийсь метод, щоб запобігти відновленню страждань і руйнувань, які тепер вважалися невідворотною частиною сучасної війни.

Коли в останні роки війни лідери союзників почали будувати плани майбутньої міжнародної організації, вони відкинули будь-яку ідею відродження Пакту. Цей інструмент все ще номінально діяв на момент створення Організації Об'єднаних Націй (24 жовтня 1945 року). Через півроку Асамблея востаннє збиралася в Женеві. Повноваження і функції, покладені на Лігу багатьма договорами, були передані новій організації, яка також успадкувала її матеріальні володіння, включаючи Палац націй. 19 квітня 1946 року існування Ліги було формально припинено.

Інші питання, які розглядаються у величезній історичній літературі міжнародних відносин, включають міжнародну, і особливо європейську,

інтеграцію; альянси і приєднання, такі як Організація Північноатлантичного договору – НАТО.

НАТО – це військовий альянс, спочатку створений у 1949 році для створення протидії радянським арміям, дислокованим у Центральній та Східній Європі після Другої світової війни. Коли холодна війна закінчилася, НАТО було переосмислено як організацію "співпраця і безпека". Нинішніми членами НАТО є Албанія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Чорногорія, Нідерланди, Північна Македонія, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія та США.

Висновок: Розвитку сучасних міжнародних відносин-розосередження влади. Йде процес становлення мультиполярного світу. Сьогодні все більшу роль в міжнародному житті набувають нові центри. На світову арену все активніше виходить Японія, яка вже сьогодні є економічною наддержавою. Йдуть інтеграційні процеси в Європі. У Південно - Східній Азії виникли нові постіндустріальні держави-так звані "азіатські тигри". Є підстави вважати, що в осяжному майбутньому в світовій політиці заявити про себе Китай.

Список використаних джерел:

1. Асташин В. Методологічні проблеми викладання курсу «Історія міжнародних відносин» (про взаємозв'язок історії та теорії міжнародних відносин) / в. Асташин // Pro nunc: сучасні політичні процеси. – 2011. - Т. 10, № 1. - С. 130-139
2. Григор'єва Т. Історія дипломатії: від давнини до кінця XVIII ст. / Т. Григор'єва. – Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська Академія», 2014. – 177 с.
3. Історія Міжнародних відносин: теоретичний формат. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, (2), 34–43.
<https://doi.org/10.31866/2616-745x.2.2018.133330>

4. Історія міжнародних відносин: теоретичний формат., 34 УДК 327 (091) Ластовський Валерій Васильович доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна.
5. Марущак М.Й. Історія дипломатії XX століття: Курс лекцій. – Львів, 2003.
6. Міжнародні відносини (Історія. Теорія. Економіка): Навч. посібник / За ред. М.З.Мальського, Ю.М.Мороза. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 397 с.
7. Троян С. Структурно-функціональний вимір системного підходу в дослідженнях міжнародних відносин і дипломатії доби Модерну: «Європейський еквілібріум» / С. Троян, А. Киридон // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23 (1). – С. 199–203.
8. Хижняк І. Системи Міжнародних відносин в історії Нового часу / І. Хижняк. – Київ, 2011. – 360 с.

УДК 94 (477)

Ілля ТУСЮК,

бакалавр IV курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник:
Водотика С., д.іст.н., професор

ПРОТИСТОЯННЯ НАТО-РФ (КІН. XX СТ. — ПОЧ. XXI СТ.)

***Анотація:** Стаття розглядає актуальну проблему сучасної міжнародної політики - відносини між Північноатлантичним альянсом та Росією. В статті описані основні етапи взаємодії цих двох геополітичних гравців, від кінця Холодної війни до сучасного періоду зі зростанням напруги відносин і підвищенням рівня загрози для безпеки у світі. Тут є спроба проаналізувати фактори, які призвели до загострення конфлікту між НАТО та Росією, такі як анексія Криму, вторгнення РФ в на схід України, високий рівень військового розвитку Росії та інше. У статті також розглядається позиція країн-членів НАТО щодо*

протистояння Росії. Стаття є актуальною та важливою для розуміння динаміки сучасної міжнародної ситуації та геополітичних процесів.

Ключові слова: НАТО, РФ, вторгнення, протистояння, Холодна війна, геополітика

Закінчення холодної війни докорінно змінило межі так званого Старого континенту, а також весь політичний клімат там.

Початок 1990-х років був періодом розпаду СРСР та створення нових держав, у тому числі Російської Федерації. НАТО вважало, що Росія є новою демократичною країною, з якою можна побудувати партнерські стосунки. У 1994 році росія стала членом Партнерства заради миру, спрямованого на зміцнення взаєморозуміння та взаємодії між країнами Європи та Північної Америки.

Але з часом початкова співпраця між США та росією згодом знову переросла в протистояння між державами.

Основною причиною переходу від співпраці у сфері безпеки до конфронтації стало асиметричне закінчення «Холодної війни» та подальша дисгармонія інтересів безпеки між переможцем і тим, хто програв у цій чотиридесятирічній непрямій конфронтації. Процес розширення НАТО посилив цю асиметрію [1].

Після певної лібералізації і покращення відносин із Західним світом, російська політична і військова еліта взялася за старе і знову стала одержима своїми глибоко вкоріненими страхами безпеки і типовим для них уявленням про росію як про оточену ворогами країну з кордонами, що важко буде захистити. Вони відреагували формуванням нових військових частин та встановленням нових систем озброєння на західних кордонах своєї країни [2].

Загалом посилення конфронтації між НАТО і росією можна розділити на наступні етапи:

Перший ототожнюється із секретним рішенням адміністрації 41-го президента США Джорджа Буша-старшого щодо майбутньої європейської безпеки. Він вирішив зберегти НАТО як основну опору міжнародної системи навіть після закінчення холодної війни.

Другим стала операція НАТО проти Сербії у 1999 році. Ця війна підтвердила високу цінність та актуальність концепції Хантінгтона про так званий синдром спорідненої країни. Російські еліти сприйняли та інтерпретували цю війну як агресію проти їхнього «православного молодшого брата» та зарозумілу форму односторонності та глибоку та принизливу зневагу до своєї країни [2].

Третім етапом став вихід США з Договору щодо ПРО та активну підтримку обходу трубопроводів із акваторії Каспію. Ці два рішення були сприйняті та інтерпретовані російськими оперативними реалістами як зарозуміла неповага до інтересів своєї країни, а також як відверто ворожі дії проти своєї країни [3].

Четвертий — це друга хвиля розширення НАТО і два її історично важливі наслідки. По-перше, у міру просування кордонів НАТО на 1000 км на схід вся колишня буферна зона СРСР перетворилася на буферну зону НАТО. По-друге, цей крок надзвичайно посилив побоювання російської еліти щодо безпеки, оскільки НАТО увійшла до двох стратегічно важливих районів: Балтійського та Чорного моря.

П'ятий етап символізується встановленням російських систем ППО/ПРО на північно-західному кордоні росії, у районі Москви та, згодом, в Криму. Ці системи спершу сприймалися як серйозна та неминуча загроза безпеці нових держав-членів НАТО [4].

Шостий момент настав із так званою п'ятиденною війною між Грузією та рф у 2008 році. путін та російські генерали розпочали пряму збройну агресію на відносно невелику Грузію яка була надзвичайно важливою з геополітичної точки зору. Незважаючи на те, що ця коротка війна оголила застарілість російських збройних сил та їхню відсталість у

порівнянні зі збройними силами США та інших західних країн, вона продемонструвала готовність російських оперативників застосувати військову силу проти іншої пострадянської держави [5], [6].

Найбільш драматичним став сьомий етап – а саме анексія Кримського півострова у 2014 р. Порівняно з війною проти Грузії у 2008 році ця військова операція показала прогрес у застосуванні росією сили. З військової точки зору, це був перехід від потужного вибуху з великою кількістю жертв у 2008 році до хірургічного, але безкровного застосування сили. Також у останньому випадку багаторічна концентрація військ у 2008 р. змінилася несподіваною таємною акцією.

Але з політичної точки зору анексія була незаконною та нелегітимною операцією, що викликала велике засудження з боку інших країн, особливо у західному світі. Вона була засуджена резолюцією 68/262 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, а також Декларацією саміту НАТО в Уельсі від 5 вересня 2014 року, в якій вона рішуче засуджувалась як ескалація та незаконне військове втручання Росії в Україні та вимагала, щоб Росія вивести свої сили на територію України та вздовж українського кордону. В результаті анексія Криму спровокувала найсерйознішу міжнародну кризу з часів закінчення холодної війни і безпрецедентне зростання військової напруженості між НАТО і РФ [7].

Окрім анексії Криму, росія розпочала ще війну на Сході України, підтримуючи місцевих сепаратистів зброєю та регулярними військовими підрозділами ЗС РФ.

У відповідь на ці події, НАТО посилила свою присутність в Європі. Було прийнято рішення про створення нових бригад та підвищення рівня готовності дій проти агресії з боку Росії. Також були зроблені кроки щодо підвищення рівня партнерства з Україною, зокрема через надання військової допомоги та підтримки в реформуванні української армії.

У свою чергу, росія продовжувала зміцнювати свою військову присутність в окупованому Криму та на сході України. Також росія

продовжувала провокаційні дії, зокрема збільшувала кількість військ біля кордону з Україною та проводила маневри в районах, прилеглих до українського кордону.

У 2021 році росія знову звернула увагу світової громадськості, розташувавши значну кількість військ та техніки на кордоні з Україною. Це призвело до загострення ситуації в регіоні та викликало занепокоєння з боку НАТО та інших країн. Але в квітні місяці війська були більшою мірою відведені в пункти постійної дислокації, але з осені 2021 року почалося їх нове накопичення на кордоні з Україною і на цей раз це вилилося в трагічні наслідки, а саме повномасштабне вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року, що кардинально змінило безпекову ситуацію в усьому Євroatлантичному регіоні та світі.

Ці події можна вважати своєрідним апогеєм цього протистояння, оскільки НАТО виступає основним партнером України у цій війні, значною мірою допомагаючи вистояти проти російської навали шляхом надання різних видів допомоги, найбільшу частину якої саме становлять військові засоби та техніка, при тому прямо не вступаючи у війну на даний момент.

Окрім цих всіх подій, протистояння також проявляється у сфері кібербезпеки, де Росія відзначається як один з найактивніших ворогів НАТО. Російські хакери використовують різні методи атак, включаючи кібершпигунство та кібертероризм, з метою проникнення в інформаційні системи країн-членів НАТО та втручання у їхні вибори.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк Б. Глобалізація і сучасний міжнародний процес. / Гуменюк Б., Шергіна С. – К. : Університет «Україна», 2009. – 508 с.
2. Безпека та стабільність країн постсоціалістичної Європи в контексті розширення НАТО: ілюзії та реалії: Матеріали міжнар. наук.

семінару, Чернівці, / О.В. Добржанський (ред. кол.). – Чернівці : Золоті литаври, 2003. – 129 с.

3. Gordon B. The future of NATO-Russian relations. – N.Y, 2008. – 314 с.

4. Ates Sema. NATO-Russia relations in the post-Soviet era: a new relationship in the making? 2004. Master's Thesis. Middle East Technical University.

5. Gul Ekrem; TORUSDAG, Mustafa. Defense Expenditures And Inflation Relationship: 1990-2018 NATO Countries Case: Defense Expenditures, Inflation, NATO, Kónya (2006) Causality Test. International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, 2020, 10.2: 319-334.

6. Gorskii Vyacheslav. Problems and Prospects of NATO-Russia Relationship: the Russian Debate Final Report. 2011 Режим доступу: <https://www.nato.int/acad/fellow/99-01/gorskii.pdf>

7. Resolution, G. A. 68/262, UN Doc. A/Res/68/262 of, 2014, 27.

УДК 94 (477)

Оксана ХАРЧУК,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцент

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ В XX СТОЛІТТІ У ВИГЛЯДІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ВІД ЛІГИ НАЦІЙ ДО ООН

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історії створення та аналізу основних цілей й мети створення міжнародних організацій з забезпечення колективної безпеки – Ліги Націй та ООН. Першою міжнародною організацією, що створена для підтримки миру й безпеки була Ліга Націй, а вже на її основі виникла ООН тому доцільно досліджувати їх разом, аби більш детально дослідити систему

колективної безпеки, що формувалася. Також в процесі дослідження було розглянуто Статуту Ліги Націй та ООН та на їх основі було виокремлення основну мету і завдання створення та діяльності даних організацій.

Ключові слова: колективна безпека, Ліга Націй, ООН.

Постановка проблеми. У світі існує багато конфліктів різного характеру, що являють собою загрозу глобальній безпеці світу, саме тому велике значення мало створення міжнародних організацій, як системи колективної безпеки, що відповідає за забезпечення миру та безпеки в світі.

Тому забезпечення міжнародної колективної безпеки міжнародно-правовими способами є важливою, так як - це спільна сукупність з правовими способами та методами, які відповідають загальним принципам міжнародного права та спрямовані на забезпечення миру та запобігання загрози безпеки, та за потреби вчасного реагування та застосування колективного захисту державами проти військової агресії та інших ситуацій, що загрожують миру і безпеці народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню утворенню та діяльності ООН та Ліги Націй, приділяли увагу українські дослідники з галузі історії та права (Колісніченко К., Лісогорова К., Кучик О., Боровко А. та ін.)

Мета статті полягає в дослідженні й загальному аналізі створення міжнародних організацій XX ст., а саме Ліги Націй та ООН, вже як системи колективної безпеки світу.

Виклад матеріалу. Щодо системи колективної безпеки то вона розуміється – як система спільних заходів держав усього світу чи визначеного географічного району, що були запроваджені для підтримки миру, усунення загрози миру та припинення актів агресії.

Кучика О.С. розглядає систему колективної безпеки через призму сприйняття і реалізації безпеки в системі міжнародних відносин й міжнародних організацій. Та визначає, що: «Колективна безпека – це ніби система спільних дій держав світу або певного регіону для запобігання загроз загальному миру, придушення агресії чи інших порушень миру у світі, чи регіоні» [3].

Отже, переходячи до розгляду створення системи колективної безпеки в контексті міжнародних організацій, слід почати з того, що першопочатковою ідеєю створення колективного угруповання з забезпечення міжнародної безпеки була реалізована після Першої світової війни у вигляді міжнародної організації – Ліги Націй, вона мала вагоме значення для створення подальших систем колективної безпеки, адже її діяльність ґрунтувалась на створенні механізму колективних санкцій та протидії державам що порушують мирні договори.

Говорячи про створення Ліги слід звернути увагу на «14 пунктів американського президента В. Вільсона, саме в нім було сформульовано про необхідність у створенні організації глобального колективного характеру, що являє собою сукупність правових та дипломатичних засобів і методів розв'язання питань пов'язаних з конфліктами між країнами, а також для попередження війни - передбачалося що такою організацією стане Ліга Націй [2].

Ліга Націй була створена на Паризькій мирній конференції в 1919 р. відповідно до положень Версальської системи, було створено комісію на чолі якої стояв В. Вільсон, щодо вироблення проєкту організації та діяльності Ліги. Вже 14 лютого 1919-р. було опубліковано розроблений комісією як проєкт договір - Статут Ліги Націй. Затверджено його 28 квітня 1919 р. після обговорення та фіксації остаточних поправок документа, складався цей документ з 26 статей [1; 2].

Аналізуючи Статут Ліги можна визначити, що створення організації мало забезпечити не лише безпеку її держав-членів, але також забезпечити

підтримку світового правопорядку в цілому. Щодо самого Статуту можна виділити наступні основні його завдання: непорушність незалежності й територіальної цілісності країн; у випадку недотримання статуту й початку війни мають застосовуватися колективні дії; надання гарантій державам-членам.

Хоч діяльність Ліги Націй, як механізму реалізації з забезпечення колективної безпеки була провальною, але все ще не полишала ідея щодо подальшого створення організації, яка б змогла забезпечити врегулювання конфліктів дипломатичним шляхом та забезпечення миру й безпеки.

Такою організацією була Організація Об'єднаних Націй, що створена була в 1945-р, хоча вже в ході Другої світової війни говорилося про створення даної організації. Створення такої організації відбулося на основі Ліги Націй, з урахуванням її основних принципів, цілей та засад, але вже зважаючи на прорахунки було удосконалено. До створення ООН виступали міжнародні конференції. Після підписання 1 січня 1942 року у Вашингтоні країнами-членами антигітлерівської коаліції Декларації Об'єднаних Націй у якій йшлося про боротьбу з Німеччиною та її союзниками до цілковитої капітуляції, у зв'язку з цим з'явилися ідеї різних проєктів нової міжнародної організації. Надалі пропозиції, ідеї та питання пов'язані зі створенням організації було обговорено в ході проведення переговорів та конференції – Московській конференції (1943 р.), Тегеранській (1943 р.), конференції Думбартон-Оксі (1944 р.), Ялтинській (1945 р.) [5].

25 квітня 1945 р. у Сан-Франциско розпочала свою роботу установча конференція ООН, яка займалась питанням розробки цілей і головних принципів Статуту ООН з яких він мав би складатися. Розробка Статуту зайняла декілька місяців та завершенням даної конференції було прийняття 26 червня Статуту ООН, саме завдяки цьому документу було покладено початок створеній організації задля досягнення миру, безпеки й дотримання рівноваги у світовому просторі.

Хоч Статут ООН було прийнято і раніше, але офіційно його було затверджено 24 жовтня 1945 р. після ратифікації всіма членами, і вже з цього починається діяльність Організації Об'єднаних Націй..

Разом з цим слід виокремити, що колективна безпека для ООН є базовою основою для її роботи, про це було зазначено у Статуті ООН. Вже в першій статті йде мова про те, що: «...цілями ООН є: 1. Забезпечувати міжнародний мир та безпеку, вдаватись до колективних заходів щоб попередити та усунути загрозу миру та безпеці, а також ліквідувати прояви агресії та інші порушення миру» [3].

Також відповідно до Статуту ООН можна зазначити три головні позиції які виступають метою:

1) Підтримання миру й безпеки згідно з принципами справедливості міжнародного права, та обов'язок проведення колективних засобів задля запобігання й уникнення загрози безпеці й миру, у разі чого передбачає проведення робіт з придушення агресивних конфліктів мирним шляхом, відповідно до міжнародно-правових норм;

2) Розвиток дружніх відносин між націями в основі яких покладено принцип рівності, недоторканості та самовизначення народів;

3) Проведення міжнародного співробітництва з розв'язання питань щодо міжнародних проблем з економічної, соціальної, гуманітарної, культурної сфер.

Також за Статутом ООН до елементів системи колективної безпеки можна зазначити такі основні статті: Ст.2 заходи з заборони загрози сили або її застосування у відносинах між державами; у Главі 6 передбачається заходи щодо мирного розв'язання міжнародних спорів; Глава 7 передбачає примусові заходи невоєнного та воєнного характеру задля підтримки та захисту міжнародного миру та безпеки; та у Ст. 11, 26, 47 говориться про заходи спрямовані на розроблення [6].

Говорячи про поняття «колективної безпеки», слід сказати що на сьогодні колективна безпека розглядається як система закріплених

статутом ООН норм міжнародного права, що регулюють колективне використання сили під заступництвом ООН, що здійснюється задля підтримки або відновлення міжнародної безпеки й миру.

Отже зазначимо, що Статут ООН відіграє важливу роль у формуванні системи безпеки у світі, адже саме вона стала основою нині існуючої системи колективної безпеки. Статутом ООН про права передбачено реалізацію державами погодження заходів для підтримки загального миру та безпеки світу на підставі рішення ООН.

Висновки. Отже, можна зазначити, що саме Ліга Націй стала першою міжнародною організацією, що створена задля досягнення миру й безпеки у світі, хоч обов'язки що були покладені її діяльністю вона не змогла в певному обсязі виконати, але саме діяльністю цієї організації було закладено головні положення відносно створення майбутньої системи колективної безпеки. А також зазначимо, що саме вона стала прототипом ООН та завдяки їй було вперше накопичено досвід у вирішенні міжнародних проблем завдяки колективним зусиллям.

Організація Об'єднаних Націй, була створена на основних принципах та засадах Ліги Націй, на неї було як на новостворену організацію було покладено питання щодо забезпечення колективної безпеки, та передбачалося здійснення налагодження конфліктів між державами дипломатичним шляхом та забезпечення безпеки й миру. Щодо діяльності ООН то основним її моментом виступає колективна безпека, яка виступає механізмом забезпечення міжнародної безпеки, в Статуті ООН.

Список використаних джерел:

1. Бровко А. Г. Сучасна українська історіографія про діяльність Ліги Націй як міжнародну організацію миру та співробітництва. Література та культура Полісся. 2019. Т. 12, № 97. С. 270–281.
2. Колісніченко К. С. Особливості відновлення міжнародного правопорядку після завершення Першої світової війни. Вісник

Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право. 2010. № 3 (7). С. 117–122.

3. Кучик О. С. Механізми та форми реалізації колективної безпеки у діяльності міжнародних організацій. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 99 (Ч. II), 2011. С. 34-39

4. Крушинський В. Ю. Манжола В. А Міжнародні відносини та світова політика, 1945-1980 : навч. посіб., Київ: Либідь, 2007. 189 с.

5. Лісогорова К., Свистун Д. Від Ліги Націй до ООН: історія становлення універсальних міжнародних організацій колективної безпеки. Актуальні проблеми правознавства. 2020. Т. 3, № 23. С. 5–11.

6. Ржевська В.С. ООН - етап у розвитку концепції колективної безпеки. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. № 96 (Ч. 1), с. 159 –162.

УДК 94(477)

Катерина ШАШЛИКОВА,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцент

РОЛЬ Й. ПАЧОСЬКОГО У СТВОРЕННІ ХЕРСОНСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

***Анотація:** Стаття присвячена ролі Йосипа Пачоського у створенні Херсонського краєзнавчого музею. Автор досліджує біографію Й. Пачоського, його діяльність у галузі культури та освіти на Правобережній Україні. Окрема увага приділяється ролі Й. Пачоського у зборі та збереженні культурно-історичних цінностей Херсонщини та організації роботи краєзнавчого музею. Автор досліджує імплементацію ідей та концепцій Й. Пачоського у роботу музею та їх вплив на розвиток культурної та наукової діяльності в регіоні.*

Ключові слова: *Йосип Пачоський, Херсонський краєзнавчий музей, культурна спадщина, наукова діяльність, організація музею, збереження культурних цінностей.*

Кожна історична епоха, як правило, висуває свої форми організації процесу пізнання навколишньої дійсності. Діалектика їх становлення є однією з складових історії науки. У перебігу тих чи інших наукових та культурологічних процесів важливу роль завжди відігравала і музейна справа. Необхідність відтворення об'єктивної історичної картини природознавчих досліджень в Україні, процесу виникнення діяльності природничо-історичного музею Півдня України, історико-наукового аналізу та його внеску у розвиток вітчизняного природознавства (як теоретичного, так і практичного) зумовлює актуальність даного дослідження. Актуальність даної теми зумовлена також тим значенням, яке надається проблемам місцевого самоврядування, його взаємовідносинам з організаціями регіону. Історичний досвід, набутий в Україні з цього питання, на прикладі взаємовідносин з природничо-історичним музеєм Херсонського земства є корисним і в сучасності [8].

Йосип Конрадович Пачоський був видатним ученим, який прожив на території Херсонщини більше 26 років (1897-1923). Він був відомим у наукових колах нашої держави та за кордоном, його поважали як дослідника, особливо у галузі природознавства, зокрема флори і рослинності півдня України [1].

Під час перебування на Херсонщині Йосип Пачоський створив найкращі наукові праці, проводив спостереження за розвитком флори та рослинності, відвідував Асканію-Нову та проводив численні екскурсії по території Херсонської губернії [5]. Він був дуже зацікавлений у вивченні історії природознавства на цій території та впливу природних умов на розвиток життя на Півдні України.

Під час свого перебування на Херсонщині Пачоський був активним учасником наукового життя міста. Він співпрацював з місцевими науковими установами та науковцями, зокрема з музеєм Херсонського земства. За його участі було створено значну частину колекції природничо-історичного музею, зокрема колекцію флори та фауни Херсонщини.

У своїй науковій діяльності Йосип Пачоський прагнув популяризувати природу Херсонщини та висвітлювати її історію. Він допоміг в створенні ряду музейних експозицій, присвячених природі та історії регіону, та допоміг у популяризації наукових досягнень у цій галузі серед місцевих мешканців та відвідувачів [7].

Одним з найбільших внесків Йосипа Пачоського у розвиток краєзнавства на Херсонщині стало створення Херсонського краєзнавчого музею. Ідея створення такого музею виникла ще на початку 1900-х років, коли в Херсоні було засновано краєзнавчу комісію. Пачоський був одним з ініціаторів створення музею та його першим директором [6].

У роки своєї роботи в музеї Йосип Пачоський зробив значний внесок у збагачення його колекцій, зокрема природничих зразків, археологічних знахідок та етнографічних експонатів. Він виконував наукову роботу зі збору та дослідження матеріалів для музею, підготовки експозицій, організації та проведення наукових конференцій та виставок.

Пачоський був не тільки науковцем, але й педагогом. Він працював учителем у Херсонській гімназії та проводив лекції для студентів Херсонського кадетського корпусу. Він займався вихованням молоді, популяризував знання про природу та історію регіону серед широкої аудиторії [3].

Отже, Йосип Пачоський відіграв важливу роль у створенні Херсонського краєзнавчого музею та розвитку краєзнавства на Херсонщині. Він був не тільки науковцем, але й педагогом, який допомагав у формуванні свідомості молодого покоління про значення

природи та історії регіону. В наш час, діяльність Йосипа Пачоського є вагомим прикладом для наступних поколінь краєзнавців та науковців. Він показав, як важливо зберігати та досліджувати культурне, історичне та природне надбання свого регіону, а також як це може сприяти його розвитку та просуванню вперед. Його наукова діяльність та педагогічний внесок заслуговують на визнання та подальше вивчення і передачу майбутнім поколінням.

Виявляється, що науковий доробок Й.К.Пачоського зробив вагомий внесок у розвиток біологічних наук в Україні кінця XIX – першої половини XX ст. Сфера досліджень ученого створює плідну взаємодію ідей, що дозволяє робити широкі узагальнення. Тематичний аналіз праць Й.К. Пачоського показує, що основним об'єктом його флористичних досліджень є флора Херсонської губернії та Поліції. Встановлено, що праці вченого про флору південно-західної України актуальні й сьогодні. Адже вони й досі є основним джерелом для дослідників рослинності у вищезгаданих регіонах. Особливу цінність становлять праці вчених з точними географічними і топографічними прив'язками до описуваних територій [3].

Пачоський це велика людина, тому в Україні, починаючи від 1989 року, через кожні п'ять років організовуються «Ботанічні читання пам'яті Й.К. Пачоського». Уже проведено п'ять таких читань. У 1993 році відкрито меморіальну кімнату вченого в Херсонському краєзнавчому музеї, а в 2003 Лабораторії біорізноманіття та екологічного моніторингу Херсонського педагогічного університету присвоєно ім'я Й.К. Пачоського. У 2013 році вчені Одеського університету видали каталог «Гербарна колекція Й.К. Пачоського». Також використовуючи інформацію, можна викладати в шкільному курсі з історії.

Список використаних джерел:

1. Андрєєва Т. Йосип Конрадович Пачоський / Т.Андрєєва // Волинський музей: Історія і сучасність: Тези та матеріали І наук.-практ.

конф., присвяч. 65-річчю Волин. краєзн. музею та 45-річчю Колодяжн. літ.-мемор. музеюЛесі Українки. – Луцьк , 1998. – С. 43–44.

2. Андреева Т. П. Й. К. Пачоський – дослідник природи Волині / Т.П.Андреева // Історія міст і сіл Великої Волині: Наук. зб. «Велика Волинь». – Житомир, 2002. – Т. 25. – С. 9–11.

3. Бореико В. Е. Йосип Конрадович Пачоський / В. Е. Бореико // Рідна природа. К.: Урожай. – 1989. – №4. – С.61–62.

4. Безлуцька Олена Петрівна. Діяльність Й. К. Пачоського в контексті розвитку біологічної науки: (остання чверть XIX – перша половина XX ст.): монографія. Херсон: Айлант, 2014. 195 с.

5. Гребінник Т.О. Діяльність Й.К. Пачоського і Херсонського земства по заснуванню Природничо-історичного музею / Т.О. Гребінник // Південний архів: історичні дисципліни.— Херсон.—2001.—№ 5.— С. 86—93.

6. Дорогобич Н. Ю. До історії природоохоронної діяльності Й. К. Пачоського та Ф. Е. Фальц-Фейна в заповідному степу Асканія-Нова. II-і наукові читання пам'яті Й. К. Пачоського (19-20 грудня 1994 р.). Херсон, 1994. 187 с.

7. Й. К. Пачоський – видатний дослідник Таврійського краю: (до 150-річчя від дня народж.): матеріали V обл. краєзнав. читань, 27 січ. 2015 р., м. Херсон. КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсон. облради; за ред. З. В. Філончук. Херсон: Херсон. акад. неперерв. освіти, 2015.75 с.

УДК 93

Владислав ШЕВЧЕНКО,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ЛИЦАРСЬКИЙ ТУРНІР ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

***Анотація.** У статті розглядається середньовічний лицарський турнір через призму історії повсякденності. Проаналізовано королівське законодавство, визначено категорії лицарів, які не допускались до участі через недостатню моральну чистоту. Визначаються політичне, економічне та соціокультурне значення лицарського турніру.*

***Ключові слова:** лицар, турнір, герольд, мораль, куртуазне кохання.*

Лицарський турнір став визначним явищем у середньовічній європейській культурі не лише з точки зору пишності події та високого рівня організації, а й з точки зору соціального резонансу. Це були не просто змагання, це справжній феномен.

Дослідники лицарства вважають, що лицарські турніри виникли у IX столітті у Франції, їх церемоніал формувався ще довгий час, приблизно до XII століття[1]. Фактично лицарські турніри являли собою військові вправи та змагання, які відбувалися на арені перед численними глядачами. Традиційно турніри були приурочені до певних видатних подій церковного або світського життя, зокрема це могли бути свята – Різдво, Великдень, тощо або весілля, коронація, хрестини у королівській сім'ї та інші урочисті події. На турнірах однакова кількість лицарів з кожного боку бились один з одним тупою зброєю, найчастіше списами з тупим наконечником, або притупленими мечами.

Правила та розпорядки турнірів формувалися довгий час і у різних державах мали свої особливості. Зокрема у Франції король Філіп Валуа видав численні закони, що стосувалися турнірів. Особливо цікавими є

постанови про правила участі у турнірах та перелік осіб, яких треба виключати з учасників турніру. Провідна роль церкви у соціокультурному та повсякденному житті пояснює, що у першому ж пункті закон захищає католицьку віру навіть на турнірі: «Дворянин або лицар, який сказав або зробив будь-що супроти католицької віри, виключається з турніру, і якщо, не дивлячись на злочин, він буде домагатися участі, покликаючись на знатність свого походження, то нехай буде він побитий та вигнаний іншими дворянами» [2, с. 81 – 82]. Усі інші пункти продовжують цю думку та забороняють участь у турнірах для усіх, хто може якось знизити авторитет цього заходу під покровительством монарха – учасники мали бути шляхетного походження, мати високі моральні якості, дотримуватись правил та не займатися шахрайством, бути вірним своєму монарху і словом, і ділом. Пияцтво, бійки, відсутність дисципліни – усе це могло коштувати лицареві участі у турнірі [3, с. 59].

Такі жорсткі вимоги свідчили про підвищення статусу самої події та зростання соціокультурного значення турнірів. Це було не просто змагання на фізичну вправність заради видовища, а й зібрання благородних осіб, під час яких символічно ніби очищувалась моральність. Такі високі вимоги до лицарів та до їх морального кодексу сприяли поширенню у суспільстві морально-етичних норм хоробрості, відваги, вірності сеньйору, церкві та Богу, сиротам та вдовам як символам обездолених верств населення.

Зазвичай про проведення турніру оголошували за кілька місяців, герольди їхали в усі міста та землі з гербовим щитом організатора турніру та сповіщали про цю подію під гучні звуки труби. Також вони озвучували правила змагань та перелік нагород для переможця, це було додатковим стимулом. Дуже часто головною винагородою було повне лицарське озброєння та кінь, що в принципі у лицарському світі цінувалося найвище та коштувало дійсно дорого. Ну і, очевидно, слава переможця приваблювала багатьох лицарів.

Не тільки лицарі з нетерпінням чекали турнірів – глядачі також були більш ніж зацікавлені у їх проведенні. Знатні вельможі та дами готували вбрання, щоб показати себе, влаштувати який союз шляхом укладення шлюбу і т.д. Міста поряд з проведенням турнірів розквітали у цей час додатковими потоками торгівлі та ремісничого виробництва. Турніри сприяли активізації культури та мистецтва – сюди приїжджали мандрівні театри, трубадури, мандрівні поети, тощо[4, с. 31]. З одного боку – це був цент культурного життя, з іншого – сильний поштовх для її розвитку.

Крім того, під час турнірів особливе значення набував культ дами серця, у лицарів була можливість здійснити подвиги на честь дами прямо перед її очима та отримати схвальний погляд або інший знак уваги. На турнірах були навіть спеціальні трибуни для дам і знаходилися вони на центральному місці, що свідчило про популярність цієї теми у народі та про важливість куртуазного кохання у системі лицарської моралі Середньовіччя[5, с. 17].

Таким чином, середньовічні лицарські турніри являли собою не просто спортивні змагання у вправності та силі, хоча це було основою всього видовища. У період високого Середньовіччя турнір перетворюється на важливий соціокультурний феномен, він має чіткі правила з організації, правил, церемоніалу та нагород, закріплених як правило у королівських законах та указах. Середньовічний турнір не просто розважав вельмож, а був тимчасовим центром соціально-культурного, економічного та подекуди політичного життя, формував напрямки їх подальшого розвитку та каталізував ці процеси.

Список використаних джерел:

1. Скіра Ю. Особливості проведення лицарського турніру в Середньовічній Європі XII – XIII ст. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2014/09/03/особливості-проведення-лицарського/>(дата звернення 13.02.2023)

2. Руа Ж. История рыцарства. М.: Алетейя, 1996. 248 с.
3. Білик Я. Ігровий феномен в середньовічній культурі. Вісник Харківського університету імені В.Н. Каразіна. 2020. Вип. 62. С. 55 – 65.
4. Цебрій І., Назаренко Н. Духовне життя країн Західної Європи в епоху Середньовіччя та раннього Просвітництва. Старобільськ-Полтава, ЛНУ, видавництво «Формат+», 2021. 206 с.
5. Цветкова Л. Придворні танці в культурі західноєвропейського високого Середньовіччя. DANCESTUDIES. 2020. Вип. 3. № 1. С. 10 – 23.

УДК 94 (477)

Владислав ЩЕРБИНА,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н.М., к.іст.н., доцент

НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКА ВІЙНА В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

***Анотація.** У статті проаналізовані історіографічні погляди на проблему німецько-радянської війни. Описано процес зміни оцінки німецько-радянської війни в шкільному підручнику історії. Охарактеризовано різні методи під час вивчення німецько-радянської війни в шкільному курсі історії.*

***Ключові слова:** німецько-радянська війна, історіографія, характеристика подій, віртуальна екскурсія, характеристика персонажів.*

Актуальність обраної нами теми зумовлена необхідністю всебічного та неупередженого вивчення історії минулого століття у шкільному курсі. Не дивлячись на те, що з моменту завершення Другої світової війни минуло вже більше ніж півстоліття, в історіографії цього періоду

залишається багато «білих плям», наукова та суспільна дискусія щодо окремих сторінок тієї війни не стихає, і часто стає зброєю в інформаційному протистоянні.

Виклад основного матеріалу. Початку німецько-радянської війни присвячені тисячі наукових і науково-популярних праць у різних країнах світу. Загалом дослідники точно відтворили історичний контекст подій та описали найважливіші битви. Однак багато подій Другої світової війни з різних причин залишилися в тіні наукових досліджень. Американський дослідник з військової історії Дж. Мескіл вказує на наступні причини такої ситуації: 1) недостатньо вивчена архівна база, оскільки багато матеріалів зберігаються в таємниці. Ці матеріали не завжди є бажаними, оскільки можуть негативно впливати на суспільну психіку і порушують репутацію держави та збройних сил; 2) в деяких країнах (наприклад, в Росії) досі існують обмеження і навіть цензура на використання певних категорій архівних документів та їх інтерпретацію [11, с. 175].

Британські історики Митчем С. та Мюллер Дж. підкреслюють, що Гітлер сам сформулював нову концепцію війни на Сході в березні 1941 року. На його думку, це була жорстока війна, спрямована на абсолютне і безжалісне знищення ворога. А фельдмаршал В. Кейтель своїми наказами доніс ідеї фюрера до військових ще до початку бліцкригу [8, с. 24].

Британський історик М. Гейстингс зазначає, що, хоча радянське населення пережило жахи громадянської війни, голоду, тиранії та загальної несправедливості ще з часів революції 1917 року, реалізація планів «Барбаросса», «Ост» та інших стала повною гуманітарною катастрофою для суспільства, якому вторгнення загрожувало тотальним знищенням [2, с. 184].

Історик Г. Чано наводить безкомпромісний документ, підготовлений рейхсфюрером СС Г. Гімmlером ще в травні 1940 року: «Такі етнічні поняття, як українці, гуцули, лемки в нашій зоні повинні повністю зникнути...» [9, с. 82].

Історик Ф. Левітас, констатує, що на теренах Радянського Союзу супротивник був таврований як людина нижчої раси, до якої дозволено будь-які насильницькі дії. Населення захоплених областей, спочатку ладне вітати німців як визволителів, поступово було перетворено на рабів. Це спричинило активізацію піднесення партизанського руху. За лінією фронту підрозділи СС влаштовували єврейські погроми. Нелюдське ставлення до військовополонених створило такі умови, коли противник відчайдушно воював до останнього патрону [7, с. 101].

На думку сучасного українського військового історика В. Грицюка, найсерйознішим і найважчим уроком початкового етапу війни стало зволікання з боку Радянського Союзу з приведенням своїх військ у повну бойову готовність [4, с. 26].

В. Гриневич дивиться на цю проблему під дещо іншим кутом, стверджуючи, що причина не в тому, що напад Німеччини був раптовим, а те, що він припав саме на момент розгортання на західних кордонах військових контингентів Червоної армії, обумовило подальший трагічний хід подій. На його думку, це порушило все стратегічне планування сталінського керівництва і внесло паніку і безлад у дії радянської армії та вищого керівництва країни [3, с. 27].

Використання різних методів при вивченні німецько-радянської війни на шкільних уроках історії може зробити навчання більш ефективним і цікавим та допомогти перейти від «історії як шкільного предмета знань» до історії як «предмета мислення». У нашому дослідженні, за основу ми взяли, нестандартні методи вивчення подій німецько-радянської війни у шкільному курсі історії, а саме:

Метод усної історії. Слід зазначити, що в більшості сучасних шкіл використання методу усної історії в освітньому процесі заохочується. Однак базових рекомендацій щодо використання усно-історичних матеріалів на уроках історії вчителями не розроблено.

Вивчаючи Другу світову війну, учні старших класів намагаються використовувати якомога більше підручників та довідників з історії. Як наслідок, вони іноді забувають про такі джерела усної історії, як біографічні інтерв'ю, розповіді учасників війни, листи та анкети воєнного часу. Використання усно-історичних джерел на шкільних уроках спрощує вивчення сучасної історії. Учні мають справу з особистими долями конкретних людей і мають можливість відкрити для себе нові факти в галузі історичної науки. Крім того, це дозволяє учням вивчати історію самостійно, а не за розробленою шкільною програмою [30, с. 217].

Характеристика подій. Клас ділиться на мікрогрупи (пари). На дошці прикріплені шестикутники з написаними на них назвами подій (Пакт про ненапад між Німеччиною та СРСР, напад Німеччини на СРСР, визволення Києва від загарбників тощо). Учні пишуть на своєму шестикутнику опис події у певній сфері, включаючи причини та передумови, ключові дати, рушійні сили/фактори, наслідки тощо. Потім кожна група презентує свій шестикутник, і на дошці утворюється мозаїка, що містить загальний опис історичної події [1, с. 17]. Альтернативним варіантом є надання кожній групі окремої події (пов'язаної з тією ж темою, тим же періодом) і написання характеристик цієї події. В результаті на дошці може бути написаний загальний опис історичної події на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях. Ми маємо можливість простежити характерні спільні риси та відповідні особливості явища [10, с. 187].

В умовах дистанційного навчання особливої популярності набуває метод *віртуальної екскурсії*. Віртуальні екскурсії – це організована форма навчання, яка відрізняється від звичайної екскурсії тим, що надає віртуальне представлення того, що існує в реальності. Це форма навчання, яка відрізняється від звичайної екскурсії тим, що надає віртуальне представлення того, що існує в реальності. Як приклад, під час вивчення радянсько-німецької війни, можна запропонувати учням віртуальний тур

до Аушвіцу. Аушвіц – місце, яке стало символом Голокосту. В колишньому німецькому концтаборі в місті Освенцім загинуло близько 1,1 мільйона осіб, 90% з яких були єврейського походження. Екскурсія супроводжується польським і англійським текстом, з якого можна більше дізнатися про історію цього місця[6, с. 3].

Характеристика персонажів. Треба поділити клас на мікрогрупи (пари). На дошці – шестикутник із зображенням (портретом, фотографією) або ім'ям політичного діяча часів Другої світової війни. Учні повинні описати певні сфери життя людини, зображеної на їхньому шестикутнику, наприклад, походження, освіту та кар'єру. Потім кожна група презентує свій шестикутник, утворюючи на дошці мозаїку, що містить загальний опис історичної постаті. Крім того, кожній групі можна дати іншу історичну постать заданого періоду і попросити написати опис цієї постаті. В результаті на дошці будуть написані загальні описи видатних постатей часів німецько-радянської війни. Це можуть бути політичні діячі, науковці, художники, військові тощо [5, с. 36].

Висновки. Отже, при вивченні німецько-радянської війни на уроках історії важливим є використання різних історичних методів. Це робить навчання більш ефективним та цікавим, а учні вчать не просто запам'ятовувати матеріал, а й аналізувати та інтерпретувати його.

Список використаних джерел:

1. Баханов К. Теоретичні засади шкільного курсу історії України. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2015. № 1-2. С. 12-18.
2. Гейстингс М. І розверзлося пекло... Світ у війні 1939–1945 років. Харків : Клуб Сімейного дозвілля, 2019. 748 с.
3. Гриневич В. А. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». К., 2008. 31 с.

4. Грицюк В.М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України. К.: НАН України. Ін-т історії України, 2010. 150 с.
5. Дубінський В.А. Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. Кам'янець-Подільський, 2019. 88 с.
6. Киридон А. Формування історичної пам'яті в шкільному курсі історії. *Історія в рідній школі*. 2018. № 6. С. 2-5.
7. Левітас Ф. Друга світова війна: український вимір. К. : Наш час, 2012. 272 с.
8. Мітчем С., Мюллер Дж. Командири Третього Рейху. Смоленськ: Русич, 1995. 480 с.
9. Чано Г. Останній монолог фашиста. Київ: Залізний тато. 2019. 128 с.
10. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник, Харків, 2017. 324 с.
11. Meskill J. Nazi Germany and Imperial Japan, the Hollow Diplomatic Alliance. London and New York, Routledge. 2017. 272 p.

УДК 94 (410)

Анна ЯРОШЕНКО,

бакалавр IV курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г.В., к.іст.н., доцент

ПОЛІТИКА УРЯДІВ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

***Анотація.** У статті проаналізовано особливості державної політики у сфері охорони здоров'я консервативних урядів Маргарет Тетчер. Визначено особливості, перебіг та результативність процесів*

приватизації медичних послуг у Великобританії. Охарактеризовано стан державного сектору у галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: консерватори, Маргарет Тетчер, охорона здоров'я, приватизація, медичні послуги.

Система охорони здоров'я займала чи не найголовніше місце серед соціальних проблем у Великобританії, тому консерватори на чолі з Маргарет Тетчер ще під час передвиборчої кампанії наголошували на необхідності її реформування. Вартість медичних послуг зростала шаленими темпами, політичне та соціальне значення галузі досягло критичного рівня, тому політична еліта шукала шляхи вирішення нагальних проблем системи охорони здоров'я.

Головним завданням консерваторів у цьому питанні було поєднання державних та приватних систем, при чому пріоритет надавався все ж таки приватним. Ще у 70-х роках ХХ століття Національна служба охорони здоров'я Великобританії орієнтувалася на самозабезпечення населення, порівняно невелика частина ліжокмісць у лікарнях надавалась пацієнтам на платній основі, а медперсонал у таких випадках отримував додаткову оплату, окрім державної заробітної платні. Дуже важливою ланкою системи охорони здоров'я були заклади, які забезпечували свою діяльність завдяки приватному капіталу фізичних осіб або організацій та лікарі, які вели приватну практику.

Фактично політика уряду Маргарет Тетчер визначила подальші шляхи розвитку галузі охорони здоров'я, приватизації сфери послуг у цій галузі. Нічого принципово нового консерватори не пропонували, але у той же час процес виходу зі сфери державного впливу надав нових якостей медичній галузі.

Починаючи з 1980 року лікарняний бізнес значно зміцнив свої позиції на противагу приватним лікарям на ринку медичних послуг. Найбільш розповсюдженими заходами уряду стала передача різноманітних

допоміжних сфер послуг та спеціалізованих служб у руки приватного бізнесу на відкупних умовах. Серед таких послуг були клінінгові послуги, прання та прасування лікарняної білизни, спеціалізований догляд за хворими, тощо. Але вартість цих послуг значно відрізнялася у різних медичних закладах.

Починаючи з 1983 року, коли була оприлюднена загальна вартість цих послуг, почалася гостра конкурентна боротьба між приватними фірмами та вже існуючими державними службами. На першому її етапі, переважну більшість послуг забезпечував приватний бізнес, але за кілька років показники зрівнялися і до початку 1988 року більшість контрактів отримали старі медичні служби, що свідчило про підвищення якості їх послуг та виправдану систему конкурентної боротьби. Як результат – підвищилася державна економія бюджетних видатків у цій галузі до 100 мільйонів фунтів на рік [1, с. 5].

Що стосується приватного сектору, то зниження долі контрактів зовсім не означало занепад цієї галузі – у нових умовах вони переорієнтувалися та вдалися до комплексного надання пакетів послуг з охорони приміщень, управління господарськими процесами, надання комплексу медичних послуг поза спеціалізованими закладами охорони здоров'я, клінінгових послуг, утримання спеціалізованих паркувальних приміщень, і т.д. Це дозволило приватним фірмам розширити спектр послуг та залучення нових професійних груп.

Вплив приватних фірм на сферу охорони здоров'я мав деякі негативні наслідки – вони мали можливість маніпулювати критеріями для надання контрактів лікарям та підготовки медичних кадрів, що привело до дисбалансу у професійній спеціалізації лікарів. Як наслідок – розподіл медичних послуг у цілому по країні був нерівномірним та не міг забезпечити загального доступу до медичних послуг для усіх категорій населення.

Тому уряд Маргарет Тетчер вдався до реформування структури та керівництва Національної системи охорони здоров'я, головною метою якого була інкорпорація у керівництво медичної служби методик та персонал зі сфери приватного бізнесу. У передвиборчому маніфесті консерваторів від 1987 року визначалося, що «Національна система охорони здоров'я це не бізнес. Але вона повинна керуватися тими ж методами, що і бізнес. Ми цінуємо підприємництво у громадських службах так же високо, як і в приватному секторі» [2, с. 84]. Висококваліфікованих керівників приватного сектору дуже часто запрошували на керівні посади у галузі охорони здоров'я. Це дало можливість привнести у систему охорони здоров'я елементи ринкових відносин, уряд Маргарет Тетчер усіляко заохочував партнерство державних підрозділів з приватними компаніями, що спеціалізувалися у галузі охорони здоров'я.

Крім цього Маргарет Тетчер заохочувала розвиток приватних медичних закладів – лікарень, клінік, аптек та приватного медичного страхування. На 1986 рік статистика свідчить про зростання рівня приватного страхування здоров'я майже удвічі [3, с. 90].

Але ці заходи майже не вплинули на якість та доступність медичних послуг для більшості населення Великобританії, які не могли дозволити собі користуватися послугами приватної комерційної медицини, а державний сектор у цій галузі знаходився у критичному стані. Тому Маргарет Тетчер у 1987 році ініціювала комплекс заходів, спрямованих на покращення цієї ситуації. В ідеалі вона прагнула повної приватизації у цій сфері, але розуміла, що це надто непопулярні заходи з точки зору суспільної думки. Тому запровадила принципи діяльності вільного ринку у системі охорони здоров'я з наданням більшої автономії медичним закладам та лікарям, але за умови більш економного використання бюджетних коштів. У результаті багато послуг у державних клініках та лікарнях стали платними, що у цілому підвищило якість медичних послуг,

але викликала занепокоєння населення та лікарів. Крім того, дотації на охорону здоров'я продовжували зростати.

Система державної безкоштовної медицини хоч і існувала, але мала порівняно низьку якість послуг та подекуди довге очікування у черзі на послуги. На кінець 80-х років 831 тисяча британців перебували у чергах на безкоштовні операції [4, с. 113]. Крім того, рівень забезпечення медичних персоналом, особливо молодшим медичним персоналом, перебував на критичному рівні через низький рівень оплати праці.

Отже, політика Маргарет Тетчер у сфері охорони здоров'я була спрямована на максимально можливу приватизацію медичних закладів та послуг, підвищення якості медичних послуг шляхом залучення приватного капіталу та елементів ринкових відносин у цю принципово важливу соціальну сферу. Під тиском політичних опонентів та громадськості, вона усе ж таки здійснила спробу реанімувати систему державних закладів охорони здоров'я, але значних успіхів досягти не вдалося, як і бажаних скорочень видатків з державного бюджету.

Список використаних джерел:

1. Довбиш М. Економічна криза у Великобританії в епоху тетчеризму та шляхи її вирішення. Політикус. Вип. 3. 2018. С. 4 – 8.
2. Черевко О. Маргарет Тетчер та її реформаторська діяльність на чолі консервативного уряду Великої Британії (1979 – 1990 рр.): дис. канд. іст. наук. К., 2001. 195 с.
3. Трубайчук А.Ф., Черевко О.С. Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979 – 1990 рр. Український історичний журнал. 1999. № 3. С. 88 – 96.
4. Нечитайло В. В. Тетчеризм як винятковий феномен на тлі повоєнного політичного розвитку Британії. Збірник наукових праць «Політологічні студії». 2013. № 3. С. 111–119.

